

ESKİ ÖN ASYA'DA SİYASÎ EVLİLİKLER

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı**

Hanım Hande DUYMUŞ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ

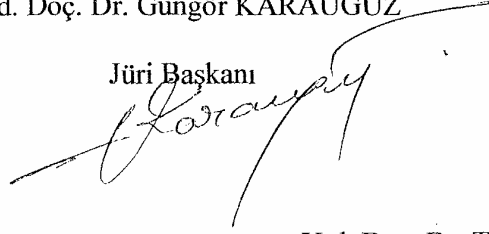
**Haziran 2006
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı öğrencisi Hanım Hande DUYMUŞ tarafından Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ yönetiminde hazırlanan “Eski Ön Asya’da Siyasî Evlilikler” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 04.07.2006 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

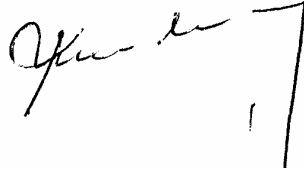
Yrd. Doç. Dr. Güngör KARAUĞUZ

Jüri Başkanı

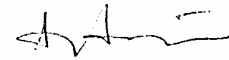
Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ

Jüri Üyesi (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Türkan ERDOĞAN

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 19/07/2006 tarih ve 13/03 sayılı kararı ile onaylamıştır.

Prof. Dr. Nazım Kadri EKİNCİ
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarımın yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza

Öğrenci Adı Soyadı : Hanım Hande DUYMUŞ

TEŐEKKÜR

Bu alıŐma yeterli kütüphane ve gerekli imkânların kısıtlı olduğu bir ortamda yapılmıştır. Bu olumsuzluklara rağmen beni yönlendiren; her zaman sabrı, sevgisi ve desteğiyle yanımda olan çok değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ'a, Tarih Bölüm Başkanı Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK'e ve Yrd. Doç. Dr. Zülal KELEŐ başta olmak üzere Tarih Bölümü'nün tüm değerli öğretim üyelerine teŐekkür ederim.

Ayrıca gösterdikleri anlayıŐ ve sabır için aileme, özellikle de her türlü kahrımı çeken canım annem Sebahat DUYMUŞ'a teŐekkürü bir borç biliyorum.

ÖZET

ESKİ ÖN ASYA'DA SİYASÎ EVLİLİKLER

Duymuş, Hanım Hande
Yüksek Lisans Tezi, Tarih ABD
Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ

Haziran 2006, 115 Sayfa

Basit ve genel tanımıyla evlilik, kadın ve erkeğin bir aile kurmak için hukuk vasıtasıyla bir araya gelmesidir. Siyasî evlilik kavramı ise, bilinenin aksine, Eski Ön Asya'da devletlerarası politikayı belirleyen bir kavram olarak karşımıza çıkmakta ve anlamından uzaklaşmaktadır. Yapılan bu evliliklere bakıldığında, “kadın”ın adeta bir araç olduğu ve devlet meselelerine bu evlilikler vasıtasıyla dâhil edildiği görülmektedir.

Nitekim, söz konusu evlilikler sadece Ön Asya'da değil, tarih boyunca hemen hemen her coğrafyada ve her toplumda görülen tarihin seyrini değiştiren siyasî nitelikli evliliklerdir. Ancak biz, çalışmamızın sınırları gereği Eski Ön Asya'da yapılan siyasî evlilikleri incelemekle yetinmeyi uygun bulduk.

Gerçekten Eski Ön Asya devletleri, tarihleri boyunca siyasî evlilik yoluyla akrabalık kurma politikasına başvurmuşlar ve bunu, iç ve dış siyasetlerinin vazgeçilmez bir unsuru haline getirmişlerdir. Nitekim, söz konusu dönemde müttefik olmanın yolu, akrabalık kurmaktan geçmekteydi. Bu nedenle de büyük devletler siyasî evlilikler yoluyla şehir devletlerini ve diğer toplumları vasallık sistemine dâhil ettikleri gibi, kendi aralarında da bu evlilikler vasıtasıyla ittifaklar kurmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Eskiçağ, Ön Asya, Siyasî Evlilik.

ABSTRACT

POLITICAL MARRIAGES IN ANCIENT FORE ASIAN

Duymuş, Hanım Hande
M. Sc. Thesis in History
Supervisor: Asist.. Prof. Dr. Yusuf KILIÇ

June 2006, 115 Pages

In a simple and general definition, marriage means that a woman and a man enter with the purpose of making a family by means of law. In contrast to general knowledge, the concept of political marriage is appeared as a concept determining politics among Ancient Fore Asian states and going away from its meaning, when these marriages are examined, it can be seen that a woman is a merely means and insterted in the matters of states by means of these marriages.

As a matter of fact, these marriages are political marriages changing the world's history and they aren't only in Ancient Fore Asian but also they are seen in almost every society and region throughout the history. However, we have limited our study to examine the marriages in Ancient Fore Asian states.

In fact, Ancient Fore Asian states apply the politics of making relative by means of political marriages throughout the history and they make these marriages essential for their policy. In that period, these marriages are made to be come ally. Because of these reasons, great states ally themselves with these political marriages and they make city states and other countries a vassal system with these marriages.

Keywords : Ancient, Fore Asian, Political Marriage.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ŞİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	v
GİRİŞ.....	1
KURAMSAL BİLGİLER VE LİTERATÜR TARAMASI.....	5
MATERYAL VE METOT.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM ESKİ MEZOPOTAMYA'DA SİYASÎ EVLİLİKLER (M.Ö. III. VE II. BİNYIL)

1.1. MEZOPOTAMYA KRALİÇESİ.....	8
1.2. SUMERLİLER VE AKADLILAR'DA SİYASÎ EVLİLİKLER.....	12
1.3. BABİLLİLER'DE SİYASÎ EVLİLİKLER.....	20
1.4. ASURLULAR'DA SİYASÎ EVLİLİKLER.....	24

İKİNCİ BÖLÜM ESKİ ANADOLU'DA SİYASÎ EVLİLİKLER (M.Ö. II. BİNYIL)

2.1. KÜLTEPE DÖNEMİNDE KRALİÇE.....	31
2.2. KÜLTEPE DÖNEMİNDE SİYASÎ EVLİLİKLER.....	34
2.3. HİTİTLER DÖNEMİNDE KRALİÇE.....	37
2.3.1. Eski ve Orta Hitit Devleti Döneminde Kraliçeler.....	41
2.3.2. İmparatorluk Döneminde Kraliçeler.....	44
2.4. HİTİTLER'DE SİYASÎ EVLİLİKLER	47
2.4.1. Eski ve Orta Hitit Devleti Döneminde Siyasî Evlilikler.....	49
2.4.2. İmparatorluk Döneminde Siyasî Evlilikler.....	53
2.4.2.1. I. Şuppiluliuma Dönemi (M.Ö.1380-1345).....	53
2.4.2.2. II. Murşili Dönemi (M.Ö.1345-1315).....	63
2.4.2.3. Muwattali Dönemi (M.Ö.1315-1282).....	64
2.4.2.4. III. Hattuşili Dönemi (M.Ö.1280-1250).....	67
2.4.2.5. IV. Tuthaliya Dönemi (M.Ö.1250-1220).....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ESKİ ÖN ASYA'NIN DİĞER TOPLUMLARINDA
SİYASÎ EVLİLİKLER
(M.Ö. I. BİNYIL)

3.1. LİDYA-MED DEVLETLERİ ARASINDAKİ SİYASÎ EVLİLİK.....	74
3.2.BÜYÜK İSKENDER DÖNEMİNDE ÖN ASYA'DA SİYASÎ EVLİLİKLER..	77
3.3. HELLENİSTİK DEVLETLER DÖNEMİNDE SİYASÎ EVLİLİKLER.....	79
SONUÇ.....	83
KAYNAKLAR.....	87
EKLER.....	94
ÖZGEÇMİŞ.....	115

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

[...]	Çivi yazılı tabletin okunamayan bölümü
()	Çivi yazılı tabletin sonradan tamamlanan bölümü
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
AKT I	Ankara Kültepe Tabletleri I
AKT II	Ankara Kültepe Tabletleri II
AÜ	Ankara Üniversitesi
AÜDTCF	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DTCF	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
EAK	Eski Anadolu'da Kadın
EAT	Eski Anadolu Tarihi
EMT	Eski Mezopotamya Tarihi
ETT	Eskiçağ Türkiye Tarihi
Haz.	Hazırlayan
İ.Ö.	İsa'dan Önce
M.Ö.	Milattan Önce
S.Ü.	Selçuk Üniversitesi
S.	Sayı
s.	Sayfa
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
vd.	Ve devamı
Yay.	Yayımları

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski olan Eski Ön Asya medeniyeti, dünya medeniyet tarihi içerisinde ayrı bir öneme sahiptir. Söz konusu medeniyet, Mezopotamya ve Anadolu olmak üzere iki ayrı koldan gelişmiştir. Bununla birlikte Eski Ön Asya coğrafi tabiri içerisinde Mısır, Suriye-Filistin bölgesi ve İran coğrafyası da dâhil edilmektedir. Bu coğrafyalarda hüküm süren toplumlar ve devletler, coğrafi faktörlerin imkânları dâhilinde sürekli etkileşim içerisinde olmuşlardır. Ayrıca karşılıklı tesir yapma, sağlıklı bir şekilde oluşturulan ticarî ve siyasî ilişkiler neticesinde doruk noktasına çıkmıştır. Ancak Ön Asya coğrafyası çoğu zaman bitmek bilmeyen iktidar mücadelelerine de sahne olmuştur.

Dicle ve Fırat nehirleriyle hayat bulan ve birer tarım toplumu görünümü arz eden Mezopotamya devletleri, tarihleri boyunca, verimli topraklarının yanı sıra zengin maden yataklarına sahip olan ve Asya ile Avrupa arasındaki stratejik konumuyla bir köprü vazifesi gören Anadolu coğrafyasına hâkim olmak için her fırsatı değerlendirmişlerdir.

Anadolu'daki güçlü devletler de zaman zaman Mezopotamya'daki büyük devletlerle kurdukları ilişkiler sayesinde Ön Asya'da ağırlıklarını hissettirmişlerdir. Söz konusu devletler, kurdukları menfi ve müspet ilişkileri çoğu zaman yazılı antlaşmalarla meşrulaştırmışlar, bu antlaşmaları da siyasî evlilikler yoluyla sağlamlaştırmışlardır.

Kuzey Suriye bölgesi ise konumu itibariyle Anadolu ve Mezopotamya'daki büyük devletler için adeta tampon vazifesi görmüş ve bu coğrafyaların hâkimi durumuna gelen büyük devletler arasında sürekli el değiştirmiştir. Mısır toplumları da zaman zaman bu mücadelelere katılarak Ön Asya güçler dengesinde ayrı bir unsurun ve kültürün temsilcisi olmuşlardır.

Kanaatimizce kurulan siyasî ilişkiler ve yapılan mücadeleler, farklı toplumlar ve devletlerarasında siyasî evliliklerin meydana gelmesi sonucunu doğurmuştur. Söz konusu evlilikler sayesinde devletlerarası siyaset yeni bir boyut kazanmış, yeni dostluklar kurulmuş hatta iki devlet arasındaki düşmanlık akrabalık kurulmak vasıtasıyla ortadan kaldırılmıştır. Böylece devlet meselelerine evlilikler yoluyla dâhil edilen “kadın”lar, siyasî hayatta da aktif bir rol üstlenmişlerdir. Yani annelik, ev hanımlığı ve iş kadınlığı gibi sıfatlarının yanına bir de kraliçelik unvanını eklemişlerdir. Bu evlilikler sayesinde erken dönemlerden itibaren tarih sayfalarında yer bulan ve tarihe tesir eden kadınların sayısı oldukça fazladır.

Sadece Eski Ön Asya dünyasında değil, farklı zaman dilimlerinde ve dünyanın farklı coğrafyalarında hayat sürmüş olan birçok toplumda bu tür evlilikler ile tarihe mâl olmuş kadın şahsiyetlere rastlamak mümkündür. Bu bağlamda Eski Ön Asya toplumları dışındaki bu tür uygulamalar ve şahsiyetlerle ilgili birkaç örnek vermeyi uygun görüyoruz:

Tarihte kurulan ilk teşkilatlı Türk devleti Büyük Hun İmparatorluğu'dur. Bu devletin içinde Türk kadınının yerinde Çinli prensesler karşımıza çıkmaktadır. Hun tarihi incelendiğinde Çinlilerle çok sayıda evlilik hadisesinin meydana gelmiş olduğu görülmektedir. Hun devleti hükümdarlarının ilk dönemlerde bu evlilikleri Çin üzerinde nüfuz sahibi olabilmek ve Çin'in iç işlerine kolayca müdahale edebilmek amacıyla bir devlet siyaseti olarak uyguladıkları ve daha sonra bunu bir gelenek haline getirdikleri tespit edilmektedir. Ancak şu da bir gerçektir ki; bu durum amacının tam tersi bir sonuç vermiş ve Çinliler bu yolla Hun devletinin iç siyasetine müdahale imkânı bulmuşlardır. Çinli filozofların “*Türk'ü yenmek için ordu değil, kadın lâzım*” demeleri de bu durumu açıklamaktadır. Örneğin; Mete'nin Çinli eşi, Mete'yi Çin'in muhasarasından vazgeçirmeye muvaffak olduğu gibi, Hun devleti tarihi boyunca saraya gelen Çinli prensesler de bu devleti yıkmak için birbirleriyle adeta yarış etmişlerdir. Gerçekten Hun devletinin yıkılmasında kadının rolü o kadar kesin olmuştur ki, Çinlilerle yapılan her barışın sonunda bir Çinli prenses hediye edilmiştir¹.

¹ Zehra Celasun (1946), *Tarih Boyunca Kadın*, Ülkü Kitap Yurdu, İstanbul, 101- 102.

Öte yandan Avrupa Hun devleti imparatoru Attila'nın Roma'yı alma isteğinden duyulan korku nedeniyle Roma Prensesi Hondiro (Henario) Attila'ya evlenme teklif etmiştir. Prenses Hondiro bu evlilikle Hun tehlikesini önlemek istemekteydi. Ancak Attila'nın çeyiz olarak Roma topraklarının yarısını istemesi sonucunda iyi ilişkiler bozulmuş ve Roma ile Avrupa Hun devleti arasında savaş meydana gelmiştir².

Aynı şekilde Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu'nu kurmayı başaran I. Hanri'nin oğlu Büyük Otto diğer Alman dükâlıklarıyla evlenmek suretiyle akrabalık kurmayı ve toprak kazanmayı ihmal etmemiştir³. Ayrıca Otto'nun Rus Kraliçesi Olga ile de siyasî bir evlilik yaptığı ve bu evliliğin iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönüm noktası olduğu kabul edilmektedir⁴.

Bizans imparatorlarının da kendilerine tehlike olarak gördükleri komşularını denetim altında tutmak için siyasî evlilik yolunu sıkça kullandıkları tespit edilmektedir. Hazar devleti ile yapılan evlilikler buna en güzel örnektir. Hazar Prensesi Çiçek Hatun'un (Bizans'ta adı Theodora'dır), Bizans imparatoru III. Leon'un oğlu Konstantinos ile evlendirildiği ve bu suretle Bizans'ın güçlü bir Türk devleti olan Hazar devletini hem ekonomik hem de askerî yönden denetim altına almaya çalıştığı görülmektedir⁵.

Aynı amaçlarla Büyük Selçuklu devleti zamanında da özellikle Abbasi Halife ailesi ile siyasî evlilikler yapıldığı tespit edilmektedir. Selçuklu sultanları Abbasi halifelerinin gücünden yararlanmak için kendi kızlarını halifelere verdikleri gibi, bizzat kendileri de Abbasi halifelerinin kızlarıyla evlenmişlerdir. Büyük Selçuklu devleti ve Abbasi Halifeliği arasında meydana gelen bu tür evliliklerin sayısı oldukça fazladır. Bir örnek vermek gerekirse; Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun ile Abbasi Halifesi Kaim'in evliliği gösterilebilir. Bu evlilikten sonra Tuğrul Bey de, halifenin kızı Seyyide Fatma Hanım ile evlenmiştir. Bu iki evlilik hadisesi tamamıyla iki tarafın karşılıklı çıkar ilişkileri üzerine yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda yapılan evliliklerde de, Abbasi halifeleri, Selçuklu devleti ile aralarındaki dostane ilişkileri devam ettirebilmek,

² İbrahim Kafesoğlu (1997), *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Yay., İstanbul, 80; Ekrem Memiş (2002), *Eskiçağ'da Türkler*, Çizgi Kitabevi, Konya, 119; Celasun (1946), a.g.e., 103- 104.

³ Celasun (1946), a.g.e., 105.

⁴ George Ostrogorsky (1999), *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, TTK, Ankara, 264.

⁵ Kafesoğlu (1997), a.g.e., 169; Ostrogorsky (1999), a.g.e., 146.

Selçuklu sultanları da halifelerin gücünden ve imtiyazından faydalanabilmek amacını taşımaktaydı⁶.

Osmanlı devletinde ise siyasî evlilikler daha ilk gelişme devrinden itibaren görülmektedir. Büyümekte olan aşiretin devlet olma hamlesini kırmak için Bizans imparatorunun kızını Orhan Bey'e zevce olarak vermesi bunun ilk örneğidir. Osmanlılar'ın Avrupa'ya çıkmalarının Bizans'ın dikkatinden kaçmadığı ve Kantakuzinus'un hileye başvurarak Prenses Theodora'yı Osmanlı devletine gelin olarak gönderdiği belgelerle sabittir⁷. Bu evlilikler yoluyla Bizans imparatorlarının Osmanlı devletinin gücünü kırmak istediğini açık ve net olarak söylememiz mümkündür⁸.

Ayrıca Osmanlı devleti ile Anadolu Türk Beylikleri arasında birtakım siyasî sebepler dolayısıyla evlilikler meydana gelmiştir. Germiyanogulları Beyi Süleyman Şah, Karamanogulları'nın saldırılarından korunmak için kızını Osmanlı hükümdarı I. Murat Hüdavendigâr'ın oğlu Yıldırım Bayezit'le evlendirmeyi teklif etmiştir. Sultan Murat bu teklifi çeyiz olarak Kütahya, Tavşanlı, Simav, Eğrigöz dolaylarının Osmanlı topraklarına katılması şartıyla kabul etmiştir⁹.

Görüldüğü üzere tarihin akışı içerisinde her dönemde ve her devlette bu tarz evlilikler meydana gelmiştir. Çalışmamızın esas konusunu, Eski Ön Asya toplumlarında meydana gelen siyasî evlilikler oluşturduğu için, daha sonraki dönemlerde ve farklı coğrafyalarda kurulan devletlerarasındaki siyasî evliliklerle ilgili olarak bu kadar örnek vermeyi yeterli buluyoruz.

Asıl konumuz olan Ön Asya dünyasına tekrar dönecek olursak, bu medeniyetin önemli bir halkasını oluşturan Anadolu uygarlıklarında kraliçelerin müstesna bir yere sahip oldukları hemen görülür. Hakikaten, Anadolu'da ilk merkezî devleti kuran Hititler'in bu payeye yükselmelerinde, sağlam bir devlet teşkilatı kurmuş olmalarının büyük payı olmuştur. Bu teşkilatın başında kral ve kraliçe bulunmaktadır. Kraliçelerin her zaman kralların yanında bulunmaları, kendilerine ait mühürlerinin bulunması ve

⁶ Zekeriya Kitapçı (1994), *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, Konya, 129.

⁷ Ostrogorsky (1999), a.g.e., 479.

⁸ Celasun (1946), a.g.e., 105.

⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1988), *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, 4.Baskı, TTK, Ankara, 45.

uluslar arası nitelik taşıyan antlaşmalara mühürlerini basmaları onların devlet işlerine de bilfiil katıldıklarını göstermektedir.

Bundan dolayı konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla, siyasî evlilikler bahsine geçmeden önce, Eski Ön Asya’da devlet ve toplum hayatında “kadın”ın mevkiine, genel anlamda değinmeye çalıştık ve özellikle kraliçelerin siyasî hayattaki rollerini aydınlatmaya gayret ettik. Bu nedenle çalışmamızda her bölüm başlığı altında, kraliçeler için ayrılmış ayrı bir alt başlık bulunmaktadır.

KURAMSAL BİLGİLER VE LİTERATÜR TARAMASI

Eski Ön Asya dünyasında meydana gelmiş olan siyasî evliliklerle ilgili şu ana kadar müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bununla birlikte bu çalışmaya dolaylı olarak yardımcı olabilecek çivi yazılı metinler mevcut olduğu gibi, günümüze kadar yayınlanmış olan eserler ve modern araştırmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmada, yayınlanmış çivi yazılı metinler özellikle de devletlerarası ilişkilere ışık tutan antlaşma metinleri derlenmiş ve mümkün olduğu kadar Türkçe ve yabancı dilde yazılmış kaynak eserlere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu gayretlere rağmen kaynakların yeterli olduğunu iddia etmek mümkün değildir.

MATERYAL VE METOT

Çalışmada kullanılan materyaller arasında özellikle ana kaynak vazifesi gören çivi yazılı kaynaklar ilk sırayı almaktadır. Nitekim, yayınlanmış çivi yazılı antlaşmalar, kraliyet yazışmaları, mektuplaşmalar hatta krallara ait anallar en büyük yardımcımız olmuştur.

Mezopotamya tarihi için özellikle Mari kraliyet yazışmaları ile söz konusu coğrafyada oluşturulmuş olan hukuk metinleri önem arz ederken; Anadolu tarihi için sırasıyla Kültepe tabletleri ve Hititler’e ait Boğazköy arşivi belgeleri büyük önem taşımaktadır. Bunların yanında Mısır’daki Amarna mektupları da konumuza ışık tutacak bilgiler içermektedir. Bu materyallerden doğrudan veya dolaylı olarak bahseden modern eserler başucu kaynaklarımız arasında yer almıştır.

Öte yandan çalışmamızda zaman sınırlaması yapılmış olup, kronolojik sıra esas alınmıştır. Bu nedenle, I. bölümde Mezopotamya devletlerinden Sumer, Akad, Babil ve Asur devletlerinin gerçekleştirmiş oldukları siyasî evlilikler (M.Ö. III. ve II. Binyıl); II. bölümde Anadolu toplumlarının yapmış oldukları siyasî evlilikler (M.Ö. II. Binyıl) incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Anadolu tarihi, Hitit ve Hitit öncesi “Kültepe Dönemi” olarak iki ayrı başlık altında değerlendirilmiştir. Ön Asya’daki toplumlararası siyasî evlilikler zincirinin birer halkasını teşkil eden Suriye-Filistin ve Mısır devletleri ise söz konusu bölümlerde yeri geldikçe ele alındığı için ayrı başlık altında değerlendirilmelerine gerek duyulmamıştır. Çalışmamızın son bölümünde ise, Ön Asya’nın diğer toplumlari arasında meydana gelen siyasî evlilikler (M.Ö. I. Binyıl) irdelenmeye çalışılmıştır. Böylece bu çalışma üç ana bölümden teşekkül etmiştir.

Çalışmamızın sonunda bulunan “Ekler” bölümü ise Sedat Alp’in Hitit Çağında Anadolu adlı kitabının muhtelif sayfalarından derlenerek oluşturulmuştur¹⁰.

¹⁰ Bkz. Sedat Alp (2000), *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak Yay., Ankara.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİ MEZOPOTAMYA'DA SİYASÎ EVLİLİKLER

(M.Ö. III. VE II. BİNYIL)

Yunanca “iki nehir arası” anlamına gelen Mezopotamya, Dicle ve Fırat nehirlerinin sunduğu imkânlarla verimli tarım alanı durumuna gelmiş, böylece birçok kavim için cazip bir mekân olmuş ve bu coğrafyada farklı etnik kökenlere sahip halklar tarafından büyük ve dünya kültürüne önemli katkılar sağlayacak olan devletler kurulmuştur.

Söz konusu devletlerden Sumer, Babil ve Asur devletleri, başlangıçta birer şehir devletçisi konumunda iken zamanla çağının büyük devletleri ile rekabet edebilecek güce ulaşmış ve farklı adlarla anılmalarına rağmen bu toplumlar ortak bir “Mezopotamya Medeniyeti” kurmaya muvaffak olmuşlardır.

Fırat ve Dicle nehirlerinin hayat verdiği Mezopotamya coğrafyasında, yetiştirmiş olduğu güçlü krallar ve kraliçeler vasıtasıyla siyasî hayata yön veren Sumer, Asur ve Babil devletleri, çağdaşları olan diğer Ön Asya devletleri ile dostça veya düşmanca kurdukları ilişkiler sayesinde geniş coğrafyalara hükmetme kudretine erişmişlerdir. Mezopotamya'da iktidarı ele geçirerek bölgenin mukadderatında önemli rol oynayan Sami orijinli Akadlılar'ı da bu devletler arasına dâhil edebiliriz. Bunda, şüphesiz, yapılan siyasî nitelikli evliliklerin de büyük payı olmuştur.

Bununla birlikte, daha konuya girerken, Mezopotamya toplumlarının kendi aralarında veya komşu devletlerle aralarında yaptıkları siyasî evliliklerin, diğer Ön Asya toplumlarına kıyasla, az sayıda olduğunu söyleyebiliriz.

Bu nedenle, Mezopotamya devletlerinin siyasî tarihini ayrıntılı bir şekilde vermek yerine, çalışmamızın çerçevesi içerisinde, hangi devletler neden siyasî evlilikler yapmışlar, söz konusu evlilikler öncesi ve sonrası meydana gelen siyasî gelişmeler ve değişimler neler olmuştur, gibi sorulara cevap bulmaktan yanayız.

Ön Asya devletlerinin hemen hemen tümünde gördüğümüz bu türden evliliklerin tarihçesini, Sumer çağına kadar geriye götürmek mümkündür. Çünkü çivi yazısının icadını başaran Sumerliler, sosyal ve siyasî hayatın birçok meselesini de bu yazı ile kayda geçmişlerdir. Bu sebepten Sumer öncesi toplumlarda böyle sosyal ve siyasî olay kayıtlarının olmayışını, söz konusu dönemlerde bu türden meselelerin olmadığı anlamında değil, daha çok insanoğlu tarafından yazının henüz keşfedilmemiş olmasında aramak gerekir. Dolayısıyla Sumer devrinden itibaren varlığına tanıklık ettiğimiz bu evlilikler, bilinçsiz veya gelişigüzel yapılan evlilikler değildir ve zaman itibariyle de köklü bir geçmişe sahiptir. Söz konusu evlilikler hakkındaki bilgilerimizi, o dönemden günümüze ulaşan çivi yazılı belgeler aracılığıyla ediniyoruz. Uluslar arası nitelik taşıyan kraliyet yazışmaları ve antlaşma metinleri de bize bu hususta yardımcı olmaktadır.

Mezopotamya'da yapılan siyasî evlilikler bahsine geçmeden önce Mezopotamya toplumlarında kadının statüsünü ve devlet hayatında oynadığı rolü genel bir çerçeve halinde ele almak uygun olacaktır. Bu nedenle Mezopotamya kraliçesini, Sumer, Babil ve Asur'da ayrı ayrı incelemek yerine, asıl konumuzun dışına çıkmamak adına, genel anlamda değerlendirmek istiyoruz.

1.1. MEZOPOTAMYA KRALİÇESİ

Şimdiye kadar Mezopotamya kadınının siyasî hayattaki varlığı ile ilgili bilgileri ihtiva eden müstakil bir yazılı belge ele geçmemiştir. Bu durum Mezopotamya'nın coğrafî konumu ve buna bağlı olarak bölgede kurulmuş olan siyasî teşekküllerin yapısıyla bağlantılıdır. Ekonomik verimliliği olan coğrafyalarda eldeki toprakların istilacılardan korunması mecburiyeti vardır. Gerçekten Mezopotamya'nın verimli bir

tarım alanı olması ve dönemin savaş tarzı göz önüne alındığında savaşlarda etkin olan erkeklerin siyasette de ön plana çıkmış olmaları doğal karşılanmalıdır¹¹.

Bununla birlikte kraliçelerin faaliyetlerini içeren müstakil belgelerin olmaması ya da daha güçlü bir ihtimalle bu belgelerin günümüze ulaşmamış olması kraliçelerin mevcut olmadığı anlamında algılanmamalıdır. Mezopotamya toplumlarında devleti idare eden kralların yanında kraliçelerin de var olduğu, başka meseleler ile ilgili tutulmuş olan kayıtlardan ve çeşitli arkeolojik verilerden tespit edilmektedir.

Gerçekten, Sumer’de, siyasal yaşamda kadınlar kral eşleri olarak veya krallık yaparak Sumer tarihinde önemli roller oynamışlardır¹². Zira Sumer çağına ait olan ve M.Ö.2600- 2400 yılları arasına yerleştirilen Ur Kral Mezarlığı’nda üzerinde “Kraliçe Puabi” yazısı bulunan bir silindir mühür ile üzerinde “Kraliçe Ninbanda” yazılı bir bakır kâse bulunmuştur¹³.Yine aynı mezarlarda üzerinde “Kraliçe Şubat” yazan bir tane de taç ele geçmiştir¹⁴.

Sumerliler, daha sonra Mezopotamya coğrafyasına gelen ve Arabistan orijinli bir halk olan Akadlılar’ın (Doğu Samiler) etkisi altında kalmışlardır. Bu iki ayrı halk yüzyıllar boyu aynı coğrafyada iç içe yaşamış, gelenekleri ve sosyal nizamları bakımından karışık kaynaşmışlardır¹⁵.

Samilerin karışması ile Sumerli kadının da gücünün azaldığı anlaşılmaktadır. Zira tüm Yakınoğu toplumlarında olduğu gibi, başta Sumer ailesi olmak üzere, Mezopotamyalı aileler de ataerkil bir yapıya sahiptirler.

Baba, ölünceye kadar ailenin reisi olarak kabul edilmektedir ve karısı ile çocukları üzerinde tam bir otoriteye sahiptir. Babanın ölümü durumunda aile reisliği en

¹¹Yusuf Kılıç (2005),Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Kadının Sosyal Durumu, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 1- 2, Ankara, 36.

¹²Muazzez İlmiye Çığ (2003), Tarih Boyunca Kadın, *Ortadoğu Uygarlık Mirası 1*, Kaynak Yay., İstanbul, 199.

¹³ Michael Roaf (1996), *Mezopotamya ve Eski Yakınoğu Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, Çev. Zülal Kılıç, İletişim Yay., İstanbul, C.9, 86 vd.

¹⁴ Muazzez İlmiye Çığ (2003), Sumer’de Kadın, *Ortadoğu Uygarlık Mirası 2*, Kaynak Yay, İstanbul, 178.

¹⁵ Sumer Aşk ve Bereket Tanrıçası İnanna, tek Tanrı inancının benimsenmesine kadar Akadlılar’da İstar, Yahudiler’de Astarte, Yunan’da Afrodit, Roma’da Venüs olarak varlığını korumuştur. Hıristiyanlık’ta da onun birçok niteliği İsa’nın annesi Meryem’e geçirilmiş ve geçirilmektedir. Bkz. Çığ (2003), Sumer’de Kadın, 177.

büyük erkek çocuğa geçmekteydi. Eğer çocuklar aileyi yönetemeyecek kadar küçükse “babalık” görevi anneye verilmekteydi.

Mezopotamya toplumlarında soyun devam etmesi açısından bir oğulun ve mirasçının olması büyük önem taşımaktaydı. Bu nedenle erkek çocuğu olmayan ailelerin evlat edindikleri anlaşılmaktadır. Çocuk sahibi olmanın başka bir yolu ise ev halkından sayılan kadın kölelerin cariye olarak kullanılmasıydı. Cariyenin doğurduğu çocuğu evin hanımı bizzat kendisi büyütür ve bu sayede boşanmaktan da kurtulmuş olurdu¹⁶.

Mezopotamya’da evlilik; nişanlanma, her iki ailenin karşılıklı ödemelerde bulunması, kızın kayınpederinin evine gelmesi ve kocasıyla oturmaya başlaması şeklinde dört aşamada gerçekleşmektedir. Hatta nişanlı kızların evliliği beklemeden kayınpederlerinin evine yerleşebildikleri de görülmektedir. Ancak kız henüz küçük yaşta ise baba evinde de kalabilirdi. Gerçekten, Asur metinlerine dayanarak damatların gelinlerden on yaş kadar büyük olduğu söylenebilir¹⁷.

Mevcut çivi yazılı belgelerden bazen kız ve erkek çocukların her ikisinin de evlenemeyecek kadar küçük yaşta oldukları tespit edilmektedir. Böyle durumlarda nişanlanma hadisesi iki aile arasında verilen karşılıklı sözle meydana geliyordu. Bu durum günümüzde Türkiye'nin bazı bölgelerinde hala yaşamakta olan “Beşik Kertmesi” âdetini hatırlatmaktadır. Asur metinlerinde küçük yaştaki bu çocukların evlenmelerine izin verilmediği ve bu nedenle nişanlılık süresinin bir hayli uzun olabileceği belirtilmiştir¹⁸.

Nişanlanma hadisesinin gerçekleşmesi ise şöyle olmaktadır: Erkeğin velisi, kızın velisine müracaatla kızı ister, olumlu bir cevap alırsa, nişan hediyesi olarak belirli bir meblağ veya birtakım eşya gönderirdi. Bu nişan hediyesine tirkhatu denirdi. Buna mukabil, kızın velisi de damada şeriktu denilen ve kıymetçe gelen hediye aşığı olmayan bir hediye verirdi¹⁹. Burada tirkhatuyu başlık parası, şeriktuyu da çeyiz olarak

¹⁶ Gülriz Kozbe (2001), Mezopotamya’da Aile ve Evlilik, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, İstanbul, Sayı: 103-104, 28 vd.

¹⁷ Kozbe (2001), a.g.m., 30 vd.

¹⁸ Kemal Balkan (1987), Eski Asur ve Anadolu’da Kızların Çocuk Yaşta Nişanlanması, *Belleten*, LI/200, Ankara, 426.

¹⁹ M. Şemseddin Günaltay (1987), *Yakın Şark I Elâm ve Mezopotamya*, TTK, Ankara, 372.

düşünebiliriz. Evlilik gerçekleştiği anda kız, babasının hâkimiyetinden çıkarak kocasının hâkimiyeti altına girmektedir. Kocanın erken ölümü halinde kadın, şeriktu ve tirkhatudan oluşan aile mirasından, bir erkek evlat hissesi kadar pay almaktadır. Normal şartlar altında ise kız çocuklar evlenirken çeyiz götürdükleri için baba mirasından pay alamamaktadırlar.

Mezopotamya’da evliliğin kadının satın alınması esasına dayandığı, bir sözleşme ile meşru kılındığı ve sözleşmesi olmayan evliliklerin geçersiz kabul edildiği Mezopotamya toplumlarına ait kanun metinlerinden tespit edilmektedir²⁰. Ayrıca erkeğin boşanma hakkı yanında, kadının da boşanma talep etme hakkı bulunmaktaydı. Yine kadının aile malları üzerinde koca ile eşit haklara sahip olduğu anlaşılmaktadır²¹. Bütün evlenme ve boşanmaların şahitler huzurunda ve devletin resmî birimlerince yapıldığı tespit edilmektedir. Böylece kadının haklarının korunması ve aile kurumunun şekillenmesi açısından önemli bir adım atılmıştır.

Mezopotamya kadını inanç sistemi içerisinde de etkin rol oynamıştır. Gerçekten Mezopotamya’da ortaya konulan kanunların birçok maddesinde rahibe kadınların konularından söz edilmektedir²². Burada dikkate değer nokta, Mezopotamya rahibesinin Ortaçağ Avrupa rahibesi gibi tapınağa hapsedilmemiş olmasıdır. Aksine,

²⁰ Sumer kanun koyucularından Kral Ur-Nammu’ya ait kanun metninin 8.maddesinde “*eğer sözleşme metni yoksa evlilik meşrû değildir*” denilmektedir. Akadça yazılmış olan Eşnunna kanununun 27.maddesinde de “*eğer sözleşme metni yapılmamışsa, kız adamın evinde 1 yıl otursa dahi onun karısı değildir*” denmekte, takip eden 28. maddede de “*eğer mukavele özetini ve mukaveleyi kızın anne ve babasına yapmış ise o onun karısıdır*” hükmü yer almaktadır. Babilliler’e ait olan Hammurabi kanununun 128. maddesinde “*eğer bir adam bir kadın alır fakat sözleşmesini yapmazsa, o kadın zevce değildir*” denerek evlilik yapılan sözleşme ile sağlanmaktadır ve kadının hukuku kanunla garanti altına alınmak istenmektedir. Adı geçen kanun maddelerinin transkript ve tercümesi için bkz. Mebrure Tosun-Kadriye Yalvaç (1989), *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, TTK, Ankara, 40 vd.

²¹ Günseli Özkaya (1995), *Tarih İçinde Kadın Hakları*, TBMM Yay., İstanbul, 5.

²² Kanun metinlerinde “entum, naditum, SAL. ZIKRUM, qadişum, kulmaşitum, şugitum” gibi unvanlar taşıyan ve farklı statülere sahip bir rahibeler sınıfı olduğu tespit edilmektedir. Bunların her birinin ayrı bir fonksiyonu ve hukuku vardı. Çok zengin ailelerin kızları da dâhil olmak üzere bazı kadınlar, kendilerini bir tapınağa vakfederler ve Tanrı adına erkeklere hizmet ederlerdi. Bu hafifmeşrep kadınlar, fahişeliği Tanrı adına yaptıklarına inandıkları için kutsal bir görev olarak kabul etmişlerdir. Hatta pek çok Mezopotamya kralının annesinin de bu rahibelerden olduğu ve kralların bırakmış oldukları çivi yazılı belgelerde bu durumu özellikle belirttikleri görülmektedir. Örneğin Akad devletinin kurucusu Sargon, günümüze ulaşmış olan şiirinde dizelerine: “*Ben Agade’nin kralı büyük kral Sargon! Annem yüksek bir rahibe idi...*” şeklinde başlamaktadır. Bu konuda bkz. Çığ (2003), *Tarihte İlk Kadın Şair, Ortadoğu Uygarlık Mirası I*, Karnak Yay., İstanbul, 203; Cahit Günbattı (1998), *Kültepe’den Akadlı Sargon’a Ait Bir Tablet, III.Uluslar arası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum 16- 22 Eylül 1996)*, Ankara, 131. Rahibelerin haklarını belirleyen kanun maddeleri için bkz. Tosun-Yalvaç (1989), a.g.e.,195 vd. Bu rahibe kadınların diğer kadınlardan ayrılmaları için başları da örtülmüştür. Bkz. Çığ (2003), *Tarih Boyunca Kadın*, 199.

Mezopotamya rahibesi evlenebilen, ev bark sahibi olabilen, baba ve koca mirasından pay alabilen ancak çocuk doğurma zorunluluğu olmayan bir kadın tipi olarak karşımıza çıkmaktadır²³.

Diğer taraftan Mezopotamya kadınının sosyal hayatta da etkin rol oynadığı, kendi başına ticaret yapabildiği, mal sahibi olabildiği, borç alıp verebildiği, kefil olabildiği, dava açabildiği ve mahkemelerde tanıklık yapabildiği belgelerle sabittir²⁴.

Kadınlar arasında okumanın pek yaygın olmadığı anlaşılmaktadır. Mühürleri olan, yazılı belgeler tanzim eden, meslek sahibi kadınların yazı bildiklerini kabul edebiliriz. Kraliçeler ve prensesler arasında da yazı bilenler kuşkusuz vardı. Bunların en güzel örneği Akad kralı Sargon'un kızı ve Ur şehri Ay Tanrısı tapınağının baş rahibesi Enheduanna'dır. O bundan 4500 yıl önce Sumer dilinde yazdığı pek çok şiiriyle edebiyatçılar arasında en önemli yeri almış, diğer taraftan hatırı sayılan ruhanî bir önder olmuştur²⁵.

Tüm bu bilgiler, sosyal hayatta ev hanımı veya iş kadını olsun kadına büyük değer verildiğini ve kadının toplum içinde aktif bir rolünün olduğunu göstermektedir.

Mezopotamya kadınının aile ve toplum içerisindeki aktif rollerini, devlet yönetiminde de oynamış olduklarını ve kraliçelik müessesesinin ta o dönemlerde teşekkül ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Sonraki bölümde de göreceğimiz üzere Mezopotamyalı prensesler devletin dış siyasetine yön veren önemli evlilikler yaparak diplomasi alanında da kendilerini göstermişlerdir.

1.2. SUMERLİLER VE AKADLILAR'DA SİYASİ EVLİLİKLER

M.Ö. IV. binyıl başlarında Mezopotamya coğrafyasına geldikleri kabul edilen Sumerliler'in dünya tarihine en büyük katkıları, yazıyı icat etmeleri olmuştur. Öncelikle gündelik hayata dair kayıtları tutmak gibi pratik bir amaca hizmet eden bu ilk çivi yazılı

²³ Kılıç (2005), a.g.m., 34 vd.

²⁴ Çığ (2003), Sumer'de Kadın, 179.

²⁵ Çığ (2003), Tarihte İlk Kadın Şair, 205.

işaretler, daha sonra şüurlu bir şekilde geliştirilmiş ve sadeleştirilerek tarihî bir misyon yüklenmiştir. Sumerliler'in bu icatları, daha sonra sırasıyla, Mısır'da ve Anadolu toplumlarında da tarihî çağların başlamasına vesile olmuştur.

Nitekim Mezopotamya tarihi, Sumerliler'in tarih sahnesine çıkmalarıyla başlamıştır. Sumer halkının Mezopotamya'nın yerli halkı olmadığı kesin olarak bilinmekle beraber, bu halkın söz konusu coğrafyaya nereden geldikleri henüz tam olarak tespit edilememiştir. Bu konuda bilim adamları tarafından birçok görüş ileri sürülmüştür. Bunlar arasında en kuvvetlisi, Sumerliler'in Mezopotamya'ya Aral Gölü çevresinden, yani Orta Asya'dan geldikleri şeklinde ileri sürülen görüştür²⁶. Bu görüşte olan bilim adamları, Sumerliler'in eski Türk topluluklarından biri veya Türklerle akraba bir kavim olabileceği kanaatine varmışlardır. Öte yandan, Sumer dili de bu görüşü destekler mahiyettedir. Zira, Sumerce, yapı bakımından Türkçe'nin de dâhil olduğu “eklemeli” ve “bitişken” diller grubu içinde yer almaktadır²⁷.

Sumerliler, Mezopotamya'nın tamamına değil, Aşağı Mezopotamya'ya yerleşmişlerdir. Onlar sahip oldukları bu topraklara, yani Aşağı Mezopotamya'ya “Kengi” adını vermişlerdir. Yukarı Mezopotamya için ise “Subartu” ifadesini kullanmışlardır²⁸.

²⁶ Bu görüşü destekleyen bilim adamları Sumerliler'in kendi yazılı kaynaklarında ilk yurtlarının yerini belirtirken kullanmış oldukları “ *Aralı (Aral)'den geldik, Kaphuzi (Kafkasya)'den geçtik*” ifadelerini kanıt olarak göstermektedirler. Bkz. Salim Koca (1992), *Eski Mezopotamya'da Tarih, Kültür ve Medeniyet, Türk Yurdu*, C.12, S.57, Ankara, 38; Prof. Dr. Emin Bilgiç de Sumerliler'in Mezopotamya'nın yerli halkı olmadığını kabul etmiştir. Bkz. Emin Bilgiç (1982), *Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sumerliler'in Tarih, Kültür ve Medeniyetleri, Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*, AÜ Basımevi, Ankara, 83.

²⁷ Türk bilim adamı Osman Nedim Tuna, *Sumer ve Türk Dillerinin Tarihî İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi* adlı çalışmasında Sumerce ile Türkçe arasında ses ve anlam bakımından benzerlik gösteren yaklaşık 350 tane kelime tespit etmiştir. Bu kelimelerden bazıları: Dingir=Tengri (Tanrı), kapkagag=kapkacak, men=men (ben), sag=sag (sağ, sağlam, iyi), tıbira=demir, tin=tin (ruh, hayat), giş=yiş (orman, dağ, ağaç), gişig=eşik, gud=ud (öküz), tir=yir (yer), agar=ağır, dirig=irig (iri, kaba, sert). Bkz. Osman Nedim Tuna (1990), *Sumer ve Türk Dillerinin Tarihî İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi*, TDK Yay.,Ankara. Sumer dili ve gramer yapısı için bkz. Kadriye Yalvaç (1982), *Sumerliler ve Sumerce, DTCF Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*, A.Ü. Basımevi, Ankara, 574-577. Filoloji çalışmalarının yanı sıra, Sumer şehirlerinde yapılan arkeolojik ve antropolojik araştırmalar da, Sumerlilerle Türkler arasında akrabalık veya aynı ırktan oluşları üzerinde bilimsel kuramları ortaya koyabilmektedir. Mesela Mezopotamya coğrafyasında maden kaynaklarının çok az olmasına rağmen, bu halkın burada bulunmayan madenleri tedarik ederek üstün bir teknikle işlemiş olmaları, Mezopotamya iklimine uymayan yünlü giysiler giymeleri, ölü gömme adetlerinin Orta Asya gelenekleri ile benzerlik arz etmesi ve brekisefal (yuvarlak kafalı) bir yapıya sahip olmaları, Sumerlilerle Türkler arasındaki bağlantıyı ortaya koyan deliller arasında sayılabilir. Bkz. Salih Çeçen-Gürkan Gökçek (2005), *Sumerce'de Kültür Tarihimize Dair İzler, Akademi Günlüğü Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, I/1, Ankara, 4 vd.

²⁸ Koca (1992), a.g.m., 38.

Sumerliler'in hem çivi yazılı tabletlerde tarihî konuları ele almamış olmaları hem de geçmişten söz eden belgelerin büyük bölümünün mitolojik öykülerle iç içe olması, söz konusu dönemin siyasî olaylarını anlatan tarihsel bir kurgunun yapılmasını oldukça zorlaştırmaktadır.

Her şeye rağmen erken belgeler arasında çalışmamıza ışık tutabilecek nitelikte tabletler vardır. Bunlar Sumer kentlerinde bulunan ve kral adı ile şehir devleti adını ihtiva eden tabletlerdir. Yazıtlara zamanla kralların gerçekleştirdikleri seferler ve inşa faaliyetleri de eklenmiştir. Böylece şehir devletleri ile buradaki kralların isimlerini ve bazı faaliyetlerini bu belgelerden derleme fırsatı doğmuştur.

Sumerliler, Mezopotamya'ya geldiklerinde, Güney Mezopotamya'da, birbirinden bağımsız ve her birinin başında kendi kralları bulunan şehir devletleri kurmuşlardır. Çivi yazılı kaynaklar ve maddî uygarlık buluntularından bu bölgede en az 18'i büyük, 35 krallığın mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır. En önemli krallıklar arasında, kuzeyden güneye doğru Sippar, Kiş, İsin, Nippur, Adap, Zabalam, Şuruppak, Umma, Girsu, Lagaş, Badtibira, Uruk, Larsa, Ur ve Eridu sayılabilir. Kuzeyde Fırat üzerindeki Mari ve eski adını bilmediğimiz Obeyd höyüğünde de bir krallık olduğu anlaşılmaktadır²⁹.

Erken Süllaleler Devri³⁰ olarak adlandırılan ve yaklaşık olarak M.Ö. 2900- 2350 yılları arasına yerleştirilen dönemde, tarihî önem taşıyan belgeler oluşturulmuştur. Görünüşte birer şehir devletçisi konumunda olan bu krallıklar, su ve toprak meseleleri yüzünden birbirleriyle sürekli mücadele etmişlerdir. Aşağıda da bahsedileceği üzere, özellikle sınır anlaşmazlıkları nedeniyle çıkan çatışmaların zamanla siyasî bir boyut kazandığı ve siyasî bir evlilikle neticelendiği görülebilmektedir.

Lagaş ile Umma şehri devletleri arasındaki mücadele çalışmamız için güzel bir örnek teşkil etmektedir. Zira, Lagaş devleti, Güney Mezopotamya'daki şehir devletleri

²⁹ Kemalettin Köroğlu (2006), *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Persler'e Kadar*, İletişim Yay., İstanbul, I. Baskı, 62 vd.

³⁰ Bu devir de kendi içerisinde Erken Süllaleler I (M.Ö.2900- 2750), Erken Süllaleler II (M.Ö.2750- 2600), Erken Süllaleler IIIa Devri (M.Ö.2600- 2450) ve Erken Süllaleler IIIb Devri (M.Ö.2450- 2350) olmak üzere üç ana kısımda incelenmektedir. Bkz. Marc Mieroop (2006), *Antik Yakındoğu'nun Tarihi İ.Ö. 3000- 323*, Çev. Sinem Gül, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 62.

arasında bırakmış olduğu vesikalar aracılığıyla en iyi tanınanlardan birisidir. Dicle ile Fırat'ı, Kut el-Amara ile Nasıriye arasında birbirine bağlayan kanalın doğusunda bulunan Lagaş sitesinde, yüzlerce çivi yazılı tablet bulunmuştur. Bunlar Lagaş kralları tarafından yazdırıldığı için objektif değildir ancak bu vesikalar sayesinde hem Lagaş'ın, hem de komşu şehirlerin sosyal, siyasî ve ekonomik ilişkileri öğrenilmektedir.

Bu vesikalar sayesinde Lagaş'ın Umma ile olan mücadelelerini de takip etmek mümkündür. Lagaş şehrinin daha Erken Süllaleler II zamanında mevcut olduğu ve komşusu Umma şehriyle sınır kavgaları olduğunu biliyoruz. Nitekim Lagaş kralı I. Eannatum, meşhur "Akbabalar Steli"nde bu mücadeleyi anlatmakta ve tasvir etmektedir.

Lagaş sülalesinin mümtaz şahsiyetlerinden biri olan I. Eannatum, bu stelinin bir yüzünde zafer arabası içinde askerlerinin başında bir geçit resminde görülür, diğer yüzünde ise bir savaş meydanında ölmüş düşman cesetlerini akbabaların parçalaması tasvir edilmiştir. Böylece o, komşusu Umma şehrinin beyi EN-Akalla'ya karşı kazandığı zaferi, hem kabartmalarla hem de kitabe ile ebedileştirmiştir.

Umma ile olan mücadele, Eannatum'dan sonra başa geçen kardeşi Enanatum döneminde de devam etmiş, ondan sonra da halefi ve oğlu II. Eannatum zamanında doruk noktasına ulaşmıştır.

Söz konusu tarihsel mücadele II. Eannatum'un, Umma kralı Urumma'nın kızı ile evlenerek Umma krallığını ele geçirmesi ile son bulmakta ise de, II. Eannatum'un akibeti hakkında tarihî kaynaklar suskundur.

Siyasî evlilik yoluyla nüfuz kurma ya da evlilik müessesini politikanın bir aracı haline getirme girişiminin ilk örneğini böylece Sumer'de bulmuş oluyoruz.

Lagaş krallığının bu dönemde bir buhran geçirdiğini ve bu buhranın, ünlü Urukagina'nın ihtilali ya da reformuyla sona erdiğini tespit ediyoruz. Urukagina reformunun bizim açımızdan önemi, karısını boşamak isteyen bir erkeğin mabete ödediği ağır vergi yüzünden karısını boşayamadığı ve kadınların çok kocalı bir duruma

düştüklerinin anlatılarak bu duruma bir son verilmiş olmasıdır³¹. Çünkü Urukagina reformu ile özel mülkiyet kavramı da ortaya çıkmıştır. Bu vesileyle kendi adlarına toprakları ekip-biçmeye ve ticaret yaparak kazanç sağlamaya başlayan Lagaşlı erkekler, eşlerini boşama durumunda vermek zorunda oldukları boşanma parasını da ödeyebilecek maddî kudrete sahip olmuşlardır. Böylece hukukî açıdan hakları koruma altına alınmaya başlanan kadınların zamanla aile dışına da çıkarak şehrin idaresinde rol oynamaları doğal karşılanmalıdır.

Zira Erken Süllaleler Devri'nin sonlarında kadınların da üst düzey yöneticilik yaptıkları ve özellikle Lagaş'ta yönetici kesimin tamamen kadınlardan oluştuğu, başında kraliçelerin bulunduğu, mülklerinin kralinkinden küçük ancak kendi kendine yetebilen siyasî teşekküllerin mevcut olduğu anlaşılmaktadır³². Bu dönemde siyasî nitelikli evliliklerin artmış olabileceğini düşünmemize rağmen şu an için bunu ispatlayacak tarihî materyalden yoksunuz.

Ancak Sumer'deki şehir devletlerinin birbiriyle mücadele halinde olmasını fırsat bilen diğer devletler de bu coğrafyayı hâkimiyetleri altına almaya çalışmışlardır. Buna örnek olarak, Arabistan'dan yola çıkarak Mezopotamya bölgesine gelen ve belli bir süre Sumer şehirlerinde işçi olarak çalıştıktan sonra, özellikle de dağcı bir kavim olan Gutiler'in saldırılarını fırsat bilerek, Sargon isimli liderlerinin önderliğinde M.Ö. 2350 yıllarında yaptıkları büyük ayaklanma sonucu Sumer hâkimiyetine son veren ve böylece Mezopotamya'da ilk kez merkezî bir devlet kuran Akadlılar'ı verebiliriz³³. Akadlılar'ın bölgeye gelişi birinci Sami göçü olarak değerlendirilmektedir.

Akad devletinin kurulmasıyla artık bu coğrafyada birçok şehir devleti ya da krallık yerine, sınırları ve başkenti (Akad şehri) belli olan bir devlet vardır³⁴.

Akad devletinin kurucusu Sargon, siyasî nüfuzunu sağlamlaştırmak için Mezopotamya'da yeni bir uygulama başlatmıştır. Bu uygulama da, siyasî hâkimiyet kurmadan önce, hâkimiyet kurulmak istenen bölgede dinî ve dolayısıyla ekonomik bir güç kurma sonra da siyasî hâkimiyeti tesis etme şeklinde olmuştur.

³¹ Füzuran Kınal (1983), *Eski Mezopotamya Tarihi*, AÜDTCF Basımevi, Ankara, 58 vd.

³² Mieroop (2006), a.g.e., 79.

³³ Koca (1992), a.g.m., 39.

³⁴ Hans J. Nissen (2004), *Ana Hatlarıyla Mezopotamya*, Çev. Zühre İlkelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 191.

Sargon'dan sonra Akad tahtına Rimuş ve Maniştusu kardeşler geçmişlerdir. Daha sonraki kral Naram-Sin ise, kızlarını Babil kentinin önde gelen kültlerinin yüksek rahibeleri yaparak bu siyaseti daha da genişletmiştir.

Ayrıca Naram-Sin döneminde, Akad devletinin dış politikasında siyasî evliliklerin de geniş yer tuttuğu görülmektedir. Naram-Sin'in, kızı Taram-Agade'nin Kuzey Suriye'deki Urkiş kentinde yerel bir hükümdarın karısı olarak yaşadığını burada ona ait mühür baskılarının bulunmasından anlıyoruz. Ayrıca oğlunu da doğulu bir prensesle evlendirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu tür evlilikler, Akad devletinin siyasî bir boşluğun içinde olmadığını ve evlilik yoluyla diğer devletlerle akrabalık kurabilecek güçte olduğunu göstermektedir³⁵.

Bununla birlikte Akad devletinin zaman içinde zayıflaması sonucu, Sumer şehir devletleri bağımsızlıklarını tekrar kazanmışlardır.

Sumer inancında yeryüzündeki her şey Tanrı'nın, dolayısıyla da Tanrı'nın evi sayılan tapınağın malı sayılıyordu. Her şehrin merkezinde "ziggurat" adı verilen Sumer tapınakları yer almakta ve başlarında rahip veya rahibeler bulunmaktaydı. Rahip sıfatıyla genelde kralların tapınakların başında olduğu, rahibelerin ise genellikle kralların kızlarından seçildikleri görülmektedir.

Sumer şehir devletleri arasında Ur şehri lider durumdadır. Bu nedenle Mezopotamya coğrafyasında özellikle Ur şehri iktidar mücadelelerine sahne olmuştur. Ur'da kontrol sahibi olma iddiasında bulunan her hükümdar, kızını buraya rahibe olarak yerleştirir ve tapınağın ekonomik varlıklarının kontrolünü ona verir. İşte Akadlı Sargon da Sumer geleneğini devam ettirerek kızını, Ur tapınağına rahibe olarak yerleştirmiş ve ona Sumer dilinde "Cennete uygun rahibe" anlamına gelen Enheduanna ismi verilmiştir. Böylece güneyin başlıca Sumer merkezlerinden birine Akadlı bir prenses yerleştirilmiş ve burada aktif bir rol oynamıştır.

³⁵ Mieroop (2006), a.g.e., 89-91.

Literatüre Yeni Sumer Devri ya da III. Ur Dönemi (M.Ö. 2112- 2000)³⁶ olarak geçen dönem, Akad hâkimiyetinden kurtulan Sumerliler'in Mezopotamya'ya yeniden egemen oldukları dönemdir. Bu dönemde Sumer şehir devleti krallarının, nüfuzlarını yeniden tesis edebilmek için siyasî evlilik kurma çabasında oldukları görülmektedir.

Nitekim, III. Ur sülalesinin kurucusu olarak kabul edilen kral Ur-Nammu, hem kızları hem de oğulları vasıtasıyla nüfûzunu kurmaya çalışmıştır. Bu amaçla o, söz konusu dönemin karakteristik özelliği olan kız çocuklarını rahibe sıfatıyla belli bir şehre atama ve orada dinî nüfuz kurma girişiminin bir göstergesi olarak, kızı Ennirgalanna'yı Ur şehrine atadığı gibi, oğullarından birini de Uruk'a rahip yapmış, diğer oğlu Şulgi'yi ise Mari kralının kızıyla evlendirerek bu zincire bir de siyasî evlilik halkası eklemiştir³⁷.

Söz konusu Mari kralı Apil-Kin'in kızı Naram-Uram'ın "Ur'un Sevgilisi" anlamına gelen Sumerce bir isim taşıdığı anlaşılmaktadır³⁸. Bu durumun yapılan siyasî evliliklerle ilişkisinin olup-olmadığı açık bir şekilde ortaya çıkmamaktadır. Ancak bu tarihlerde kendi başına bağımsız bir şehir devleti olan Mari şehrinin kralının kızına Sumerce bir isim vermiş olması, iki taraf arasındaki siyasî ilişkilerin sağlıklı olduğunu akla getirmektedir. İyi ilişkilerin bir göstergesi olarak böyle anlamlı bir ismin verilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Krallık tahtına çıkmış olan Şulgi'nin, yukarıda zikrettiğimiz evlilik dışında, her biri çeşitli önemli yerel ailelerin üyesi olabilecek en az dokuz kadınla evlenmiş olduğu anlaşılmaktadır³⁹. Ayrıca Şulgi'nin, Abbistimi isimli Akadlı bir prensesle de evlendiğini ve Şulgi'nin ölümünden sonra da bu kraliçenin, dul kraliçe sıfatıyla Şulgi'nin halefi üç hükümdar döneminde de etkili olmaya devam ettiği belgelerle sabittir⁴⁰.

Ayrıca Ur krallarının bu dönemde kızlarını İranlı prenslerle evlendirme eğiliminde oldukları görülmektedir. Kraliyet yazışmalarından, beş Ur kralından üçünün kızlarını İranlı prenslerle evlendirdiklerini ancak bu siyasetin başarılı olmadığını ve bunların III. Ur sülalesinin alt edilmesinde önemli rol oynadıklarını tespit ediyoruz⁴¹.

³⁶ Köroğlu (2006), a.g.e., 87.

³⁷ Roaf (1996), a.g.e., 100.

³⁸ Kinal (1983), EMT, 94.

³⁹ Mieroop (2006), a.g.e.,101.

⁴⁰ Samuel Noah Kramer (2002), *Sumerler*, Çev. Özcan Buze, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 98.

⁴¹ Mieroop (2006), a.g.e., 104.

Bu dönemden sonra siyasî evlilikler yoluyla hâkimiyet kurma politikası, Mezopotamya’da kurulan diğer devletlerde de devam etmiştir.

III. Ur sülalesinin yıkılışı, Mezopotamya’da birçok açıdan yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Güneyde Sumerliler’in önderliğinde gelişen uygarlık ve büyük kentlerin bu doğrultudaki rekabeti, önce çok parçalı bir yapıya dönüşmüş, ardından da kuzeydeki merkezlere kaymıştır⁴².

M.Ö. II. Binyılın ilk yarısına damgasını vuran Hammurabi önderliğindeki Babil’den önce, Güney Mezopotamya’da İsin ve Larsa şehirleri, siyasî üstünlük ve bölgenin mirası için mücadeleye başlamıştır. Ancak bu bölgede Uruk, Kiş ve Sippar gibi kentlerin de kendi kralları bulunmaktaydı. Fırat üzerindeki Mari, Dicle havzasındaki Eşnunna ve Asur kentleri de adlarından söz ettirecek kadar önemli gelişmelere sahne olmuşlardı. Mezopotamya şehir devletlerinin güneydoğudaki komşusu Elam ise, zaman zaman Güney Mezopotamya’ya doğru genişleyerek bu tabloya katılmıştır. Mezopotamya için vazgeçilmez ham madde kaynağı ihtiyacını karşılayan Anadolu ve güneydeki körfez bölgeleri ile ticarî ilişkiler güçlenerek devam etmiştir.

Mezopotamya’da III. Ur Sülalesi sonrasındaki süreç, Hammurabi’nin kurduğu Eski Babil sülalesinin yıkılışı ile son bulmuştur (M.Ö. 1595). Bu dönemde kuzeyden Hurriler, batıdan da Amurrular olmak üzere, bazı yeni halklar da kendi kimlikleriyle Mezopotamya uygarlık haritasına katılmışlardır⁴³. Böylece Ön Asya dünyasının ve özellikle Mezopotamya coğrafyasının etnik haritasının epeyce renklendiği ve siyasî teşekküllerin yeniden yapılandığı görülmektedir.

Sumerliler, III. Ur sülalesinin ortadan kalkmasından sonra bir daha devlet kuramamışlar ve Sumer siyasî varlığı bir daha dirilmemek üzere tarihten silinmiştir⁴⁴.

Ön Asya güçler dengesinde meydana gelen yeni değişiklikler neticesinde yapılan siyasî evlilikler de, giderek büyük devletlerin iç ve dış politikalarının vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir.

⁴²Köroğlu (2006), a.g.e., 94.

⁴³Köroğlu (2006), a.g.e., 94.

⁴⁴Yalvaç (1982), a.g.m., 573.

1.3. BABİLLİLER'DE SİYASÎ EVLİLİKLER

Babil devleti (M.Ö. 2000- 539), Mezopotamya'da önemli bir konuma sahip olan ve Ön Asya medeniyetine önemli katkılar yapmış olan büyük devletlerden birisidir⁴⁵.

Eski Babil sülalesinin ilk kralları hakkında fazla bilgimiz bulunmamaktadır. Bu kralların, Mezopotamya'da gelişen siyasal olaylarda da fazla bir etkinliklerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak, önce güneydeki İsin-Larsa şehirleri ve Elam, ardından kuzeydeki Eşnunna, Asur ve Mari krallıkları üstünlük elde etmek için mücadele içerisine girmişler ve birer bölgesel güç haline gelmişlerdir.

Gerçekten Hammurabi (M.Ö.1792- 1750) kral olduğunda, Mezopotamya'daki çok parçalı politik yapı sürmekteydi. Güneyde Larsa kralı Rim-Sin, kuzeydoğuda Eşnunna, kuzeyde Asur kralı Şamşi-Adad ve kuzeybatıda Mari kralı Zimri-Lim etkin bir konuma sahipti.

Böylece Mezopotamya, bir yandan güçlü bölgesel krallıkların siyasal anlamda üstünlük mücadelesine sahne olurken, bir yandan da istikrar arayışı içerisindeydi. Hammurabi'nin ilk yıllarında, Şamşi-Adad önderliğindeki Asur'un Babil üzerinde siyasal anlamda etkili olduğu anlaşılmaktadır. Onun ölümünden sonra Asur, yavaş yavaş etkinliğini yitirmiştir. Daha sonra güçlenen Zimri-Lim önderliğindeki Mari şehir devleti ise, Babil'le ittifaka girerek uzun yıllar konumunu korumuştur. Bu dönemde krallıklar, ortak çıkarları için anlaşmalar yapmakta, yardımlaşmakta ve bölgeler arası ticarete imkân tanıyan güvenli bir ortam oluşturmaya çalışmaktaydılar⁴⁶. Nitekim bu anlayışın gerçekleşmesi ve süreklilik kazanması için Ön Asya dünyası yeni siyasî evliliklere sahne olmuştur.

Siyasî evliliklerin ilk örneğini, Babil ve Halep devletleriyle güçlü bir bağ kuran Mari kralı Zimri-Lim'in, Halepli kral Yarim-Lim'in kızı Prenses Şiptu ile evlenmesi

⁴⁵ Recep Yıldırım (2002), *Uygurluk Tarihine Giriş İlkçağ Tarih ve Uygurlukları*, Meridyen Yay., İzmir, 54 vd.

⁴⁶ Köroğlu (2006), a.g.e., 108.

oluşturmaktadır. Mari kralının Prenses Şiptu ile evlenmesi sayesinde Mari devletinin sınırları Mari'nin hemen güneyinden Habur vadisinin içine kadar uzanmıştır⁴⁷.

Mari (Tel Hariri)'de, kraliyet ailesine mensup kadınların ve özellikle saraydaki soylu kadınların durumu hakkında önemli bilgiler ihtiva eden mektuplar ele geçmiştir. Umumiyetle Mari mektupları⁴⁸ olarak adlandırılan mektuplar arasında, Kraliçe Şiptu ile Zimri-Lim arasındaki kraliyet yazışmaları geniş yer tutmaktadır.

Kraliçe Şiptu tarafından yazılan mektuplar şöyle başlamaktadır:

“Sarayda, tapınlarda ve çalışma yerlerinde her şey yolunda gidiyor.”

Bu kayıt, Mari şehir devletinin yönetiminde şehrin kraliçesinin de etkin rol oynadığını göstermektedir.

Bazen buna Mari kentini de ekliyordu. Zaten bu mektuplaşmalar, kral başka bir bölgeye sefere gittiğinde gerçekleşmekteydi. Nitekim bir mektubunda Şiptu şöyle demektedir:

“Hizmetçin Şiptu'dan efendime mektup. Umarım kralım düşmanlarını yener ve Mari'ye yüreği huzur ve sevinç içinde döner.”

Başka bir yerde, Şiptu endişe etmektedir:

“İçime büyük bir endişe düştü. Efendimden bir tablet gelse de yüreğim rahatlasa.”

Zimri-Lim'in ona gönderdiği mektuplardan biri cevap niteliğindedir:

“Şiptu'ya efendisinden mektup. Duyduğun bir haberden dolayı canının sıkılmasından

⁴⁷ Mieroop (2006), a.g.e., 129.

⁴⁸ Fransızlar'ın Suriye'deki Orta Fırat yerleşmesi Mari'de 1930'lardan beri yürüttükleri kazılarda M.Ö. XIX. ve XVIII. yüzyıllara ait olduğu ortaya çıkan büyük bir kraliyet sarayı ve bu saray içerisinden 20.000 tablet bulunmuştur. Tabletlerin sayısı giderek artmaktadır ve bulunan tabletlerin yerli ve yabancı krallar arasındaki yazışmalar olduğu saptanmıştır. Bkz. Mieroop (2006), a.g.e., 112.

korkuyorum. Gerçekten de, düşman silahlarıyla beni hiç de korkutmamıştır. Herşey yolunda. Artık üzme canını.”

Soylu kadınların rolü ve durumuyla ilgili olarak, Mari mektupları arasında ayrıca Zimri-Lim'in kızları ile ilgili çok sayıda belge bulunmaktadır. Onun, evli ya da evlilik çağında olan yaklaşık on tane kızı olduğu bilinmektedir. Kral, sık sık evlilikle bağlaşma politikasına başvurmuştur. Kızlarının çoğunu komşu krallarla, özellikle de Kuzey Mezopotamya'daki vasal krallarla evlendirmiştir. Şüphesiz bunu, söz konusu krallıklar üzerindeki nüfuzunu pekiştirmek için yapmıştır. Ancak kızlarının bu durumdan pek memnun olmadıklarını, babalarına gönderdikleri mektuplarda sık sık yakınmalarından anlıyoruz⁴⁹. Zimri-Lim, Hammurabi'nin sadık bir müttefiki olmasına karşın onun genişleme siyaseti Babil kralının gözünden kaçmamış ve M.Ö. 1761 yılında Mari'yi kendi topraklarına katmıştır⁵⁰.

Babil devleti ile çıkar amaçlı akrabalık ilişkileri kuran diğer bir devlet ise, Kuzey Mezopotamya'da gittikçe güç kazanan Asur devleti olmuştur. Hammurabi'den çok sonraki dönemde, M.Ö. 1350'li yıllarda Babil tahtına geçen Kassit sülalesinden II. Burnaburiaş döneminde, M.Ö. 1365'te Asur'un başına geçen Kral I. Asur- Uballit'in kızı, Prenses Muballitat-Şerua Babil sarayına gelin olarak gelmiş ve prenses için görkemli bir düğün yapılmıştır⁵¹. II. Burnaburiaş'ın ölümünden sonra oğulları Karahardaş tahta çıkmış ama Asur bağlantılı bu prensin tahta çıkmasından hoşlanmayan Babil onu tahttan indirmiş ve muhtemelen yerel bir isyan sırasında bu prens öldürülmüştür. Bunun üzerine Asur-Uballit Babil üzerine sefere çıkmışsa da, Asur ve Babil ülkelerinin kaderi birbirlerine bağlı kalmış, sülaleler arasında anlaşmalar ve evlilikler yapılmıştır⁵².

M.Ö.912 yılında başa geçen Asur kralı II. Adad-Nirari, çağdaşı ve rakibi Babil kralı Şamaş-Mudammik'le uzun süre mücadele etmiş ancak bu mücadele iki tarafın bir sınır anlaşması imzalamasıyla sonuçlanmıştır. Anlaşmadan hemen sonra da birbirlerine kızlarını gelin vererek bu anlaşmayı pekiştirme yoluna gitmişlerdir⁵³.

⁴⁹Bertrand Lafont (2005), Mari Sarayı'ndaki Kadınlar, *Eski Yakındoğu*, Der. Jean Bottero, Çev. Adnan Kahiloğulları, Pınar Güzelyürek, Lale Arslan Özcan, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 141 vd.

⁵⁰Mieroop (2006), a.g.e., 129.

⁵¹Erol Sever (1993), *Asur Tarihi*, Karnak Yayınları, İstanbul, 59.

⁵²Joan Oates (2004), *Babil*, Çev. Fatma Çizmeli, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 97.

⁵³Sever (1993), a.g.e., 79.

Babil devletinin, Amarna Çağı⁵⁴ adı verilen dönemde özellikle Mısır'la siyasî evlilikler yaptığı görülmektedir. Firavunlara kızlarını eş olarak veren Babil kralları, dönemin diplomasisi gereği güçlü Mısır Firavunlarına “kardeşim” diye hitap edebilecek güce ulaşmışlardır.

Yukarıda zikrettiğimiz II. Burnaburiaş döneminde ise Mısır'ın eski gücü kalmamıştır. Zira Burnaburiaş Mısır'a gelin giden kızını almaya gelen Mısır arabalarının azlığından ve gösterişsiz olmasından yakınmaktadır. Buna rağmen kızını, III. Amenofis'e eş olarak vererek Mısır'la akrabalık tesis etmiştir⁵⁵.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, firavunların yabancı ülkelerin prensesleri ile sık sık evlenmelerine karşılık Mısır'lı prenseslerin yabancı ülke krallarıyla evlenmeleri kesinlikle yasaktır⁵⁶. Bu durumdan en çok şikâyet edenler ise Babil kralları olmuştur⁵⁷.

Babil devleti, tarihi boyunca Ön Asya'daki diğer güçlü devletlerle dostça veya düşmanca ilişkiler kurmuştur. Asur devletiyle kurulan ilişkilerin ayrı bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Etnik bakımdan aynı kökten gelen insanların kurmuş olduğu bu iki ayrı devlet, Mezopotamya'daki iktidar mücadelesinde başrolü oynamış ve birbirlerine karşı Ön Asya'nın diğer büyük devletleriyle de ittifak kurmaktan geri kalmamışlardır.

Sonraki bölümde de görüleceği üzere, M.Ö. VII. yüzyılda Ön Asya'da güç dengelerinin değiştiğini ve İran'da güçlü bir Med devletinin ortaya çıktığını anlıyoruz. Büyük önem arz eden Asur kaynaklarından öğrendiğimize göre, bu dönemde Asya

⁵⁴ Amarna çağı ve mektupları hakkında çalışmamızın II. bölümünde ayrıntılı bilgi verilmiştir.

⁵⁵ Oates (2004), a.g.e., 95.

⁵⁶ Eski Mısır'da kraliçelerin ya da prenseslerin Tanrı Amon'un başrahibesi olmak gibi geleneksel bir görevleri vardı ve ilk çocuklarına Amon'dan gebe kalındığına inanıldığı için kraliyetteki kadınlar adeta bu kutsallığın taşıyıcısı olmuşlardır. Bu nedenle de yabancılarla evlenmeleri yasaktır. Yine bu anlayışın sonucu olarak firavunlar kendi kızlarıyla ya da kız kardeşleriyle evlenmişlerdir. Kraliçenin Amon'un başrahibesi olması ile ilgili olarak bkz. Charles Freeman (2005), *Mısır, Yunan ve Roma*, Çev. Suat Kemal Angı, Dost Kitabevi, Ankara, 49. Mısır kraliyet ailesi içindeki evlilikler için bkz. B.G.Trigger-B.J.Kemp-D.O'Connor-A.B.Lloyd (1983), *Ancient Egypt: A Social History*, Cambridge University Press, 76- 80; Jhon Baines-Jaromir Malek (1986), Kadının Toplumdaki Yeri, *Eski Mısır Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, Çev. Zeynep Aruoba-Oruç Aruoba, C.2, İletişim Yay., İstanbul, 202.

⁵⁷ Birgit Brandau-Hartmut Schickert (2004), *Hititler*, Çev. Nazife Mertoğlu, Arkadaş Yay., Ankara, 155.

İçlerinden büyük göç dalgaları halinde Ön Asya'ya akmaya başlayan İskit-Kimmer kavimleri tarih sahnesine çıkmışlardır.

Bu dönemde Asur devletinin zayıflamasını fırsat bilen iki önemli devlet vardır: Babil ve Med devletleri. Bu iki devletin önünde iki yol vardır: ya birbirleriyle ittifak kurup Asur devletini ortadan kaldıracaklar ya da Asur coğrafyası için mücadeleye girişeceklerdir. Birinci yolu tercih ettikleri görülen Babil ve Med devletlerinin ortak çıkarları uğruna ittifak kurdukları ve bu ittifakı, adeta diplomasinin ayrılmaz bir parçası haline gelen siyasî bir evlilikle sağlamlaştırdıkları görülmektedir. Babil kralı Nabukadnezar (M.Ö. 616- 562)'ın Med kralı Kyaksares'in kızı ya da torunu olduğu tahmin edilen Prenses Amyitis ile evlenmesi, Babil-Med ittifakını pekiştirmiştir⁵⁸. Dünyanın harikaları arasında sayılan Babil'in Ünlü Asma Bahçeleri'nin, Amyitis'in, ülkesine duyduğu özlemi hafifletmesi için Nabukadnezar tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır⁵⁹.

Asur devleti, Med-İskit ve Babil ittifakı sonucunda M.Ö. 610 yıllarında tarih sahnesinden çekilmiş ve Asur coğrafyası Babil ve Med devletleri arasında paylaşılmıştır.

Asur devletinin yıkılmasından sonra Ön Asya coğrafyasında güç dengeleri değişmiş ve Babil devletinin, Mezopotamya'daki etkinliği artmıştır. Bununla birlikte İran'da ortaya çıkan devletler bu gücü baltalamış ve İran'da büyük bir güç olarak yükselen Pers devletinin ünlü kralı II. Kirus (M.Ö. 559- 530), M.Ö. 539 yılında Babil devletine son noktayı koymuştur⁶⁰.

1.4. ASURLULAR'DA SİYASÎ EVLİLİKLER

Mezopotamya'da Batı Sami halklar tarafından kurulan şehir devletlerinden devlet olma payesine yükselenlerden biri de Asur devletidir (M.Ö. 2000- 606). Adlarını, başkentleri Asur şehrinden alan bu halkın yerleştiği bölge, Sumer kaynaklarında Subur, Akad metinlerinde ise Subartu olarak adlandırılmaktadır⁶¹. Subartu isminin Asur öncesi

⁵⁸ Oates (2004), a.g.e., 134.

⁵⁹ Roaf (1996), a.g.e., 199.

⁶⁰ Jean Bottero (2006), *Kültürümüzün Şafağı Babil*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 35.

⁶¹ Sever (1993), a.g.e., 53.

bölge halkına verilen ad olduğu ve Subartular'ın Asur devletinin kuruluşunda yardımcı kuvvet olarak yer aldıkları ve Asya kökenli oldukları ileri sürülmektedir⁶².

Asurlular'ın bölgedeki etkinliklerini ilk kez Asur kralı İlişuma'nın Babil'e yaptığı bir seferden biliyoruz. Asur tahtına M.Ö. 1815- 1782 yılları arasında geçmiş olan I. Şamşi-Adad'a kadar başa geçen krallar hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Belgelere göre, Şamşi-Adad zamanında Asurlular, bugünkü Lübnan ve Filistin'i egemenlikleri altına almışlar ve Akdeniz ticaretinin bir kısmını ellerine geçirmişlerdir. Asurlular, ayrıca bu dönemde Anadolu'nun orta bölümünde ticaret merkezleri kurmaya başlamışlardır⁶³. Güneyde ise sınırlar, Eşnunna ve Babil'e kadar dayanmıştır. Öte yandan Anadolu'daki ticaret merkezlerinin ortadan kalkmasıyla Asur devletinin zayıfladığı görülmektedir⁶⁴.

M.Ö. 1500 yıllarından itibaren ise, Asur devletinin daha da güç kaybederek Hurri-Mitanni⁶⁵ devletinin egemenliğinde, Kuzey Mezopotamya'daki eski bir krallık merkezi olarak varlığını devam ettirdiğini ve siyasî arenada fazla bir etkinliğinin olmadığını görüyoruz⁶⁶.

Asur-Hurri ilişkilerinin çalışmamız açısından en önemli sonucu, iki toplum arasında birçok evliliğin yapılması ve bu vesileyle Asur toplumunda bir Hurrileşmenin başlamış olmasıdır. Asur kenti kazılarında ortaya çıkarılan belgelerde bu husus açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Toprak alım-satımında, ticarî anlaşmalardaki alıcı ve satıcıların, şahitlerin ve kefillerin Hurri adları taşıdıkları sık sık göze çarpmaktadır. Asur kadınlarıyla evlenen Hurriler, çocuklarına Hurri dilinden isimler vermişlerdir. Aynı şekilde Hurri kadınlarıyla evlenen Asurlular'ın çocukları da Hurrice isimler taşımaktaydı. Bu durum, siyasî anlamda olduğu kadar dinî hayatta da birtakım değişiklikler meydana getirmiştir. Örneğin, Hurri Tanrısı Teşup, Adad adıyla Asur ve Akad inançlarına girmiştir. Böylece bir taraftan inançlar, gelenekler ve toplum

⁶² Yıldırım (2002), a.g.e., 55.

⁶³ Eski Asur dönemi olarak bilinen bu dönemde Asurlular'ın Anadolu'da yoğun bir ticaret ağı kurdukları ve Anadolu'daki değerli madenleri Asur'a taşıdıkları anlaşılmaktadır. Bu ticarete merkezlik yapan Kaniş/ Kültepe'de bu tüccarlara ait 25 bin civarında çivi yazılı tablet ele geçirilmiştir. Bu döneme, çalışmamızın II. bölümünde geniş yer verilmiştir.

⁶⁴ Sever (1993), a.g.e., 53 vd.

⁶⁵ Sınırları Kerkük'ten Akdeniz'e kadar uzanan Hurri- Mitanni devleti, özellikle Kuzey Suriye bölgesine yerleştirilmekte ve halkının büyük kısmının Hurrili olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Güngör Karauğuz (2002), *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 203.

⁶⁶ Köroğlu (2006), a.g.e., 131.

Hurrileşirken öte yandan Anadolu'daki zengin kalay ve demir ticaretini ellerinde bulunduran Hurriler, Asur topraklarını satın alarak, özel mülkiyet ve zenginlikleri ellerinde topluyorlardı⁶⁷.

Ön Asya'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Mezopotamya'da da, evlilikle başlayan ve aşama aşama siyasî hayatta etkin rol alan süreç ancak başka bir devletin müdahalesi ya da değişen güç dengeleri ile kesintiye uğramıştır. Nitekim, M.Ö. 14. yüzyılın ortalarından itibaren Hitit devletinin Hurri-Mitanni devletini zayıflatan saldırıları ve baskıları, Asur'un yeniden siyasî arenada yer almasını sağlayacaktır.

Hurri-Mitanni devletinin devletinin zayıflamaya başladığı dönemde, Asur devletini canlandırmaya çalışan ilk kral Asur-Uballit olmuştur. Daha önce de zikrettiğimiz üzere, bu kral Asur devletini canlandırmak amacıyla kızını Babil sarayına gelin olarak gönderdiği gibi, Amarna mektupları arasında da, ülkesini, Hurri-Mitanni ile eş tuttuğunu gösteren firavuna yazılmış iki mektubu bulunmuştur.

Mitanni'nin yanı sıra, Asur'un bölgede güçlenmesinden etkilenen diğer güç ise: Kassit hâkimiyeti altında olan Babil devleti olmuştur. Asur-Uballit'in çağdaşı Babil kralı Karahardaş, kuşku ile karşıladığı bu gücün kendi üzerindeki baskısını hafifletmek için Asurlu bir prensesle evlenmiştir. Yapılan bu siyasî evlilikle, iki taraf arasındaki ilişkilerin geçici bir süre normale döndüğü anlaşılmaktadır. Ancak Asur-Uballit'in ölümünden sonra, iyi ilişkiler bozulmuş ve Asur-Babil arasındaki üstünlük mücadelesi tekrar başlamıştır.

Asur devleti, I. Adad- Nirari (M.Ö. 1307- 1275) döneminden itibaren hem Kuzey Suriye, hem de Güney Mezopotamya içlerine doğru genişleyerek bölgenin en güçlü devleti olmuştur. Asur yazıtları, I. Adad-Nirari'nin, Babil ve Hititler'in vasalı durumunda olan Hannigalbat (Hurri-Mitanni) ülkesi üzerine seferler düzenleyerek etkinlik alanını genişlettiğini bildirmektedir⁶⁸.

M.Ö. IX. yüzyıl başlarında ise Asur devletinin zayıflamaya başladığı görülmektedir. Bu dönemde Asur tahtına çıkan V. Şamşi-Adad (M.Ö.823- 811), kendisini muzaffer bir savaşçı olarak göstermesine rağmen, devlet, Suriye üzerindeki

⁶⁷ Sever (1993), a.g.e., 58.

⁶⁸ Köroğlu (2006), a.g.e., 132 vd.

hâkimiyetini kaybetmiş ve Babil devleti, olumsuz şartlar içeren bir anlaşmayı Asur'a kabul ettirmeyi başarabilmiştir. Dış politikada etkinliğini kaybeden Asur devleti içte de sarsıntılar yaşamaktadır. Ayrıca saraydaki iktidar mücadelelerinin bile adeta bir salgın halini aldığı görülmektedir. Asur kralının eşi Sammuramat ya da Yunanca uyarlamasıyla Semiramis ⁶⁹ 'in de Asur tahtında önemli bir etkinliğinin olduğunu ve bunu oğlu III. Adad-Nirari (M.Ö.810- 783) döneminde de devam ettirdiğini görüyoruz⁷⁰. Bu kraliçe Asur devletini tek başına beş yıl kadar idare etmiştir.

Asur kralları bu dönemde, her ne kadar Kuzey Suriye bölgesine önem vermiş olsalar da, ilgi alanlarını Kuzey Suriye ile sınırlamamışlar, Doğu Anadolu'nun dağlık bölgelerinde kabileler halinde yaşayan Uruatri beylikleriyle de savaşmışlardır. Adları, kayıtlarda ilk kez bu dönemde anılan Uruatri kabileleri, sonraları M.Ö. 9.yüzyıl ortalarında, Van Gölü çevresinde Asur'a rakip olacak güçte bir devlet kuran Urartular'ın atalarıdır⁷¹.

Bundan sonra Asur tahtına çıkan her kralın, ilk seferini Urartu devleti üzerine yaptığı görülmektedir. Doğu Anadolu üzerine yapılan seferlerle ilgi Asur kaynakları incelendiğinde görülecektir ki, bu seferlerin kökeninde ekonomik nedenler yatmaktadır. Zira işgale yönelik devamlı ve kalıcı bir Asur egemenliğinden söz etmek mümkün değildir. Böylece bu tarihe kadar aralarında herhangi bir siyasî birlik bulunmayan Doğu Anadolu'daki bağımsız "feodal beylikler", güneyden gelen Asur tehlikesi karşısında güç birliği yapmaya ve "Nairi" adı altında tarih sahnesine çıkmaya başlamışlardır. Bu olay, M.Ö. XIII. yüzyıldan itibaren Asur etkisine yönelik, bilinçli bir tepki olarak yorumlanabilir⁷².

Ancak zengin maden yataklarına sahip olan Urartu coğrafyasının dağlık ve yüksek olması, Asur krallarının bölgeye hâkim olmalarını engelleyen en önemli etkenlerden birisi olmuştur.

⁶⁹ Adı geçen kraliçe hakkında geniş bilgi için bkz. Georges Roux (2005), Doğu'nun Gizemli Kraliçesi Semiramis, *Eski Yakındoğu*, Der. Jean Bottero, Çev. Adnan Kahiloğulları, Pınar Güzelyürek, Lale Arslan Özcan, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 150-167.

⁷⁰ Mieroop (2006), a.g.e., 284.

⁷¹ Köroğlu (2006), a.g.e., 132 vd.

⁷² Memiş (2002), a.g.e., 82.

Asur devleti, özellikle kral II. Sargon (M.Ö. 722- 705) ‘un iktidara gelmesinden sonra, Anadolu üzerindeki emellerini, belli bir ölçüde gerçekleştirebildi ise de, hiçbir zaman Anadolu’nun tam sahibi olamamıştır. Çünkü bu dönemde Anadolu, Kafkaslar üzerinden gelen Kimmer ve İskit⁷³ kavimlerinin istilasına uğramış, daha sonra İskitler, Asur devleti için tehlike olmaya başlamışlardır⁷⁴. Dönemin iki önemli siyasî gücü olan Asur ve Urartular’ı çok fazla uğraştıran ve Güney Rusya bozkırlarından gelen bu “atlı kavimler” öncelikle Urartu coğrafyasını hedef almışlardır⁷⁵. Ancak Urartu kralı II. Rusa (M.Ö.685- 645), politik bir başarıyla İskitler’i Asur toprakları üzerine göndermeyi başarmış ve İskitler bu coğrafyayı istilaya başlamışlardır.

Toprakları istilaya uğrayan Asur kralı Asurhaddan (M.Ö. 680- 669) ise İskitlerle yakınlaşmanın yolunu bulmuş ve bir anlaşma yaparak İskit istilalarına son vermiştir. Kurulan dostluk, Asur kralının kızını İskit kralı Bartatua ile evlendirmesiyle takviye edilmiştir⁷⁶. Bu olay, Asurhaddan döneminden kalma B Prizma metninden tespit edilmektedir⁷⁷.

Güçlü Asur krallarından birisi olan Asurbanipal (M.Ö. 667- 626) döneminde de yine bir siyasî evliliğin yapıldığı görülmektedir. Daha önceki izahlarımızda Asur devletinin Akdeniz ticaretine verdiği önemden bahsedilmişti. Zira Asurlular, Akdeniz’e çıkmadıkça Ön Asya’da kurmak istedikleri imparatorluğa nefes aldirmaları mümkün olmayacaktı. Bu nedenle onların batıya doğru her teşebbüsünde Fenike’yle de ilişkiye geçtikleri anlaşılmaktadır. Bunun güzel bir örneği Asurbanipal döneminde görülmektedir. Asur kralı, ülke topraklarını genişletmek amacıyla Fenikelilerin vasalı ve sömürgesi durumunda olan Tır şehir devleti üzerine harekete geçmiştir. Tır’i muhasara eden, ancak başarılı olamayan Asurbanipal, Tır kralının kızı ile evlenerek bölgede nüfûz sahibi olmayı başarmıştır⁷⁸.

⁷³ İskitler hakkında geniş bilgi için bkz. Ekrem Memiş (1987), *İskitler’in Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Konya; İlhami Durmuş (1993), *İskitler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

⁷⁴ Ekrem Memiş (1999), *Asur Devletlerinin Anadolu Politikası, XII. Türk Tarih Kongresi’nden Ayırbaşım*, TTK, Ankara, 71.

⁷⁵ Altan Çilingiroğlu (1997), *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, İzmir, 38.

⁷⁶ Afif Erzen (1992), *Doğu Anadolu ve Urartular*, TTK, Ankara, 39; Azmi Süslü-Fahrettin Kırzioğlu-Refet Yinanç-Yusuf Halaçoğlu (1995), *Türk Tarihinde Ermeniler*, Sistem Ofset Baskı, Ankara, 25.

⁷⁷ Abdülhaluk Çay-İlhami Durmuş, *İskitler* (2002), *Türkler*, C.1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 587.

⁷⁸ M. Şemseddin Günaltay (1987), *Yakın Şark III Suriye ve Filistin*, 2. Baskı, TTK, Ankara, 185.

Siyasî evlilikler yolu ile bölgede güç ve istikrar kurma çabalarında başarılı oldukları gözlenen Asur krallarının bu başarısı, İran'da ortaya çıkan Med devletinin de dikkatinden kaçmamış olacak ki, bu devlet Asur'a düşman olmuştur. Bunun devamında Med devleti, Babil devleti ile müttefik olmuş ve Asur devleti, müttefiklerin saldırıları sonucunda M.Ö.610 yıllarında kaderine boyun eğmek zorunda kalmıştır⁷⁹. Böylece Kuzey Mezopotamya'da yaklaşık 1400 yıl hüküm süren ve genellikle Ön Asya dünyasının en kudretli devletleri arasındaki yerini muhafaza etmeyi başarmış olan Asur devleti tarih sahnesinden kalkmıştır. Bu devletin yıkılması ile Kuzey Mezopotamya topraklarının geniş bir bölümü Med devletinin egemenliği altına girmiştir.

⁷⁹ Memiş (1999), Asur Devletlerinin Anadolu Politikası, 71.

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ ANADOLU'DA SİYASÎ EVLİLİKLER

(M.Ö. II. BİNYIL)

Eski Anadolu toplumlarında “kadın”ın devlet yönetiminde aktif bir rol oynadığı bilinmektedir. Ayrıca devletlerarası ilişkilerde de gerek yapılan siyasî evlilikler gerekse imzalanan antlaşmalar vasıtasıyla politik hayatın içine dâhil edildiği görülmektedir.

Anadolu'nun yazının ışığına kavuşması ancak M.Ö. II. Binyıl başlarında mümkün olmuştur. Gerçekten, “Eski Anadolu”ya ait yazılı materyaller, hem M.Ö. II. Binyıl başlarında Anadolu'ya ticaret yapma amacıyla gelen Asurlu tüccarların bırakmış olduğu vesikalardan, ki bu vesikalar Kayseri'nin 20 km. kuzeydoğusunda bulunan Kültepe'de ele geçtiği için bu dönem genellikle Kültepe Dönemi olarak adlandırılmaktadır, hem de Asurlu tüccarları Anadolu'dan çıkarma başarısı göstererek Anadolu'nun merkezinde güçlü bir devlet kurmuş olan Hititler'e ait belgelerden oluşmaktadır.

Bu nedenle, biz de, çalışmamızın bu bölümünü “Kültepe Dönemi” ve “Hititler Dönemi” olarak iki bölüme ayırarak incelemeyi uygun buluyoruz. Konunun daha iyi anlaşılması adına, önce söz konusu dönemlerde “kadın”ın devlet hayatında oynadığı rol aydınlatılmaya çalışılacaktır. Sonrasında ise, siyasî evlilikler vasıtasıyla dönemin Ön Asya dünyasının politik hayatına nasıl yön verildiği ve bu evliliklerin, zaman süreci içerisinde, nasıl dış politikanın vazgeçilmez bir unsuru haline geldiğine ışık tutulacaktır.

2.1. KÜLTEPE DÖNEMİNDE KRALİÇE

M.Ö.2000’li yıllarda Mezopotamya’nın kuzey kesiminde yaşayan Asur toplumunda devlet-mülkiyet anlayışının yerini şahsî mülkiyet anlayışı almıştır. Yeni sistemle birlikte zenginleşen halk, dışarıya açılma ihtiyacı duymuş ve alış-veriş şartları bakımından Anadolu en müsait pazar sayılmıştır. Bu maksatlarla Anadolu’ya gelen Asurlu tüccarlar, burada ticaret kolonileri kurmuş ve getirdikleri yazı sayesinde Anadolu’da tarihî çağları başlatmışlardır⁸⁰.

İlim dünyasına “Kapadokya Tabletleri” olarak geçen ve Mezopotamya ile Anadolu arasındaki ticaret ilişkilerini konu edinen kil tabletlerin çoğu Kayseri’nin 20 km. kuzeydoğusunda bulunan Kültepe’de ortaya çıkarılmıştır⁸¹. Bu belgeler, Asurlu tüccarlarla yapılan ticareti yansıttığından bu döneme tarihçiler ve arkeologlar tarafından “Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö.1970- 1750)”⁸² adı verilmiştir⁸³.

Anadolu’nun en eski yazılı vesikalarını teşkil eden ve Akadça’nın Eski Asur lehçesiyle yazılmış olan Kültepe tabletlerinden gün ışığına çıkarılanların sayısı 25 bini bulunmaktadır. Bu tabletlerin genel itibariyle ticarî muhtevalı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte dönemin Anadolusunun sosyal, siyasî, ekonomik ve hukukî yapısı hakkında önemli bilgi verenleri de mevcuttur. İşte bu tür öneme haiz yazılı tabletlerden ortaya çıkan neticelere göre; Anadolu kadını bu dönemde daima erkekle eşit muameleye tâbi olmuş, hiçbir zaman ikinci sınıf bir varlık olarak farz edilmemiştir. Aynı zamanda bu çağın kadını, sadece anne ve ev hanımı olmayıp, tek başına ülkesini yöneten, erkeği kral ile birlikte devlet otorite ve iktidarını yüklenmiş, ortaklarıyla beraber ticaretle

⁸⁰Hüseyin Sever (1995), Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (M.Ö.1970- 1750) Yerli Halk ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler, *Belleten*, LIX/224, Ankara, 2.

⁸¹ Kültepe’de ilk kazılar 1893- 1894 yıllarında E.Chantre tarafından yapılmış ve bu kazıları, 1906’da H.Winckler ve H.Grothe ile 1925’te Çek arkeoloğu B.Hrozny’nin çalışmaları izlemiştir. Kültepe’deki en önemli çalışmalar ise 1948 yılından itibaren Türk Tarih Kurumu adına Prof. Dr. Tahsin Özgüç başkanlığında yapılmıştır. Bkz. Tahsin Özgüç (1988), 1988 Yılı Kültepe-Kaniş Kazıları, *Höyük*, S. 1, Ankara, 11 vd.

⁸²Kronoloji için bkz. Kemal Balkan (1955), *Observations on the Chronological Problems of the Karum Kaniş*, Ankara, 79 vd.; Hüseyin Sever (1991), Yeni Belgelerin Işığında Asur Ticaret Kolonileri Çağı Kronolojisinin Yeniden Değerlendirilmesi, *Uluslar arası I.Hititoloji Kongresi Bildirileri (19-21 Temmuz 1990)*, Ankara, 134 vd.

⁸³Tahsin Özgüç (1950), *Kültepe Kazısı Raporu* 1948, Ankara, 17.

uğraşan, son derece gelişmiş kişiliği ile erkeğine paralel ve atbaşı bir mevkî işgal etmektedir⁸⁴.

Söz konusu dönemde Anadolu'nun her şehrinde bir krallık hüküm sürmekteydi. Bu şehir devletlerinde toplumun en üst tabakasında yer alan kadınlar ise “rubatum” adı verilen kraliçelerdir. Rubatular veya diğer adıyla “beyçe”ler, “rubaum” adı verilen yerli kralların eşleriydiler.

Rubatular, devlet işlerinde kralın en büyük yardımcıları olmalarının yanında dönemlerinin ticarî faaliyetlerinde de son derece etkin bir role sahiptiler. Adı kesin olarak bilinmeyen bir Kaniş rubatumu (kraliçesi), Asurlu tüccar Puşuken'i yolsuzluk yaptığı ve vergi kaçırdığı için birkaç kez tutuklattırılmıştır. Bunun yanında aynı kraliçenin komşu şehir devletlerini de bu konuda yani mal kaçırma hususunda uyardığı çivi yazılı belgelerden tespit edilmektedir. Görüldüğü gibi rubatular, ticarî hayatı sıkı bir denetim altında tutmak, tüccarlardan vergi toplamak, yolsuzlukları önlemek gibi görevleri yerine getirerek ticaret hayatında da önemli bir yer tutmaktaydılar. Rubatuların bu çağda en etkin rolü ticarî faaliyetlerde oynadıkları görülmektedir⁸⁵.

Erkek karşısında hukuku gözetilen ve ülke yönetiminde söz sahibi olan kadınlar, elbette ki ticarî hayatın içinde ağırlıklı olarak yer almış olmalıydılar. Kaniş karumunda oturmuş Asurlu tüccarlarla, bunların Asur'daki bayan yakınları arasındaki yazışmalar, bazı kadınların, kocalarının veya kardeşlerinin yanında aktif bir biçimde ticarî hayatın içinde yer aldıklarını ortaya koymaktadır⁸⁶. Aynı durum Anadolu'daki kadınlar için de geçerlidir. Hatta Anadolu'da erkek iş ortağı olmadan, bağımsız, kendi adına iş yapan kadınlar da vardır. Bu tüccar hanımlar, kendi adlarına daha çok kumaş, elbise, ayakkabı gibi siparişleri Asur şehrine iletmişlerdir⁸⁷.

⁸⁴Hüseyin Sever (1992), Anadolu'da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş Kaniş Karumu Kararı, *Belleten*, LVII/217'den Ayrıbasım, TTK, Ankara, 670 vd.

⁸⁵Muhibbe Darga (1984), *Eski Anadolu'da Kadın*, İstanbul, 5 vd.; Kemal Balkan (1957), *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup*, Ankara, 26 vd.

⁸⁶Cahit Günbattı (1994), Kültepe Tabletlerine Göre, Kadınların Ticarî Faaliyetleri Hakkında Bazı Gözlemler, *XI. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrıbasım*, TTK, Ankara, , 191.

⁸⁷Muhibbe Darga (1970), Çivi Yazılı Kadın Mektupları, *Tarih Enstitüsü Dergisi I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 197.

Anadolu'daki kadınların siyasî alandaki rolleri de küçümsenmeyecek kadar büyüktür. Bazı şehirlerin, rubaumların yerine tamamen rubatumlar tarafından idare edildiği görülmektedir.

Rubatumların hapis cezası vermeleri otorite ve yetkisine dayanarak tüccarların mallarına el koymaları ve bunun sebeplerini bizzat açıklamaları bazı zamanlarda bu şehir devletlerinin kadın hükümdarlar tarafından yönetildiğini ispatlar niteliktedir⁸⁸.

Kültepe tabletleri⁸⁹ incelendiğinde, koloni çağının üst tabaka kadını temsil eden rubatumların, şehirlerin başında, hükümdarlık makamında yetki sahibi ve ticarî faaliyetlerde etkili bir rol oynadıkları açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır⁹⁰.

Görülüyor ki, bu devirde kadınlar iş hayatına atılmış bulunuyorlar ve ülke yönetebilecek hak ve yetkiye sahip olabiliyorlardı. Bu durumun onlara hukuk sahasında da bazı haklar vereceğinden şüphe yoktur. Elimizdeki vesikalar gösteriyor ki, bu devrin kadını, kendi adına borçlanıyor veya kendi adına ödünç veriyor, bunlar hakkında bizzat senet tanzim ve imza ediyor, şahit olabiliyor ve dolayısıyla her çeşit hukuk işlerinde dava açabiliyor veya şahsen dava edebiliyordu⁹¹.

Her ne kadar ataerkil bir toplum yapısına sahip olan Hitit toplumunun hâkimiyet devresinde kadınların devlet idaresi ve sosyal hayat alanındaki güçleri zayıflamaya başlamış olsa da kadınların hükümdarlık yetkisinin Hititler döneminde de devam ettiği tespit edilmektedir. Dolayısıyla eski Anadolu toplumlarının bazı gelenekleri Hitit toplumunda da devam etmiştir. Yani, Hitit kraliçeleri bağımsız rollerini, bu rubatum kadınlara borçlu olmalıydılar.

⁸⁸M.Ö. II. Binyılın başlarında Kaniş(Kültepe), Ankuwa(Alişar),Timelkia, Wahşuşana ve Luhuzattia kentlerinin birer kraliçesi vardı. Ancak bunların çoğunun adını bilmiyoruz. Bkz. Veli Sevin (2003), Anadolu'nun Ünlü Kadınları, *Eski Anadolu ve Trakya Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, İletişim Yay., İstanbul, 176.

⁸⁹Tabletlerin transkripsiyon ve tercüme için bkz. Emin Bilgiç-Hüseyin Sever-Cahit Günbattu-Sabahattin Bayram (1999), *Ankara Kültepe Tabletleri I*, Ankara: TTK; Emin Bilgiç-Sabahattin Bayram (1995), *Ankara Kültepe Tabletleri II*, Ankara: TTK.

⁹⁰Darga (1984), EAK, 7.

⁹¹Fürüzan Kınal (1956), Eski Anadolu'da Kadının Mevkii, *Belleten*, XX/79, TTK, Ankara, 358.

2.2. KÜLTEPE DÖNEMİNDE SİYASÎ EVLİLİKLER

Asur - Anadolu ticaretinin ilk dönemlerinde tüccarlar, Anadolu'ya kendileri ve görev verdikleri kimselerle gelmişler, ailelerini Asur'da bırakmışlardır. Asur'da bulunan bayanların Anadolu'ya ticaret maksadıyla gelen eşlerine yazmış oldukları pek çok çivi yazılı mektup elimize geçmiştir⁹². Ticaretin zaman içinde gelişerek devam etmesi ve çok iyi kazançlar elde etmeleri bu faaliyetin devam etmesinin en önemli sebeplerindendir. Bu durum, hem Asurlu tüccarların ve ailelerinin, hem de Anadolu idarecilerinin ve yerli halkın sosyal hayatlarında birtakım değişiklikler meydana getirmiştir. Neticede bazı tüccarlar eşlerini Anadolu'ya getirmişler, bazıları da Anadolu halkından bayanlarla evlenmişlerdir.

Şunu da hemen belirtmek gerekir ki, Asurlular Anadolu'ya tamamen ticarî kaygılarla gelmişlerdir. Dolayısıyla siyasî bir amaçlarının olmadığı görülmektedir⁹³.

Ticarî faaliyetin, her iki tarafın arzusuyla devam ettiği ve Asurlular'ın Anadolu'da siyasî ve idarî etkilerinin olmadığı genellikle kabul edilen bir görüştür. Yerli kralların idareyi ele aldıklarında Asurlu tüccarların yetkililerinden yemin almaları, tüccarlara bazı malların ticaretini yasaklamaları ya da kısıtlama getirmeleri, istedikleri malların ilk satın alma hakkına sahip olmaları ve tüccarların mallarını saray depolarında ücret karşılığında muhafaza etmeleri siyasî ve idarî etkinin mahallî krallarda olduğunu gösteren hususlardır⁹⁴.

Bu fikre katılmakla beraber, şunu da belirtmek istiyoruz, Asurlu tüccarlar Anadolu'da yeni bir düzen kurmuşlar, hayatlarını devam ettirebilmek ve nesillerinin devamını sağlayabilmek için Anadolu'daki bayanlarla evlenmişlerdir. Kanımızca, bu tür evlilikler ticarî faaliyetlerin, düzenli ve sürekli olması için yapılmıştır. Bu nedenle biz, bu evlilikleri, iki tarafın menfaatlerini de göz önünde bulundurarak, siyasî evlilikler

⁹² Darga (1970), a.g.m., 197 vd.

⁹³ Emin Bilgiç (1948), Anadolu'nun İlk Tarihî Çağının Anahatlarıyla Rekonstrüksiyonu, *DTCF Dergisi VI*, Ankara, 500. Söz konusu çağda Asur devletinin Anadolu üzerinde siyasî bir hâkimiyet kurmadığı görüşü A. Bernard Knapp (1988), *The History and Culture of Ancient Western Asia and Egypt*, The Dorsey Press, America, 142; A. Götze (1957), *Kleinasien Kulturgeschichte des Altes Orients III*, 3, München, 71; M.T.Larsen (1967), *Old Assyrian, Caravan Procedures*, İstanbul, 5'te de desteklenmektedir.

⁹⁴ Bilgiç- Bayram (1995), AKT II, 1 vd.

olarak nitelendiriyoruz. Şu halde siyasi evlilik kavramının içerisinde tarafların karşılıklı sosyal ve ticari menfaatleri de girmektedir.

Çivi yazılı tabletlerden Kültepe döneminde Anadolu'da tek eşliliğin geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Yerli (Anadolulu) bir kadının Asurlu bir tüccarla evlenmesi veya iki Asurlu'nun evlenmesine değinen vesikalarda "başka bir eş alamaz" şartı, bu durumu açıkça belli etmektedir. Yine bu vesikalardan anladığımızı göre, Anadolu'daki bir kadının Asurlu kocasına, ikinci bir kadınla meşru bir evlenme hakkı tanınmamakta ancak kendi memleketi Asur'a gittiği zaman orada hafifmeşrep bir kadınla ilişki kurmasına ya da bir cariye almasına izin verilmektedir⁹⁵.

Esasında Sami satın alma evlenmesi ve "levirat" adı verilen, kocası ölen gelinin ev içindeki başka bir erkekle evlendirilmesi sistemine bağlı olarak hayatlarını sürdüren Asurlular, şayet Anadolu'da yerli bir bayanla evli iseler, Anadolu'nun başka neresinde olurlarsa olsunlar, ikinci bir kadınla evlenemeyecekleri, şahitler huzurunda ve belgelerle tanzim edilmekte, Asur'a gittiklerinde ise, belki de orada uzun zaman kalacakları için, hafifmeşrep bir kadınla geçici bir süre ilişki kurmasına göz yumulmaktadır⁹⁶. Bu izahlardan, Asurlu tüccarların yerli kadınlarla, Anadolu'da geçerli olan adet ve geleneklere göre evlendikleri anlaşılmaktadır.

Mevcut vesikalar arasında Asurlu bir kadının Anadolu'daki bir erkekle evlendiğine dair bilgilere ise rastlamıyoruz⁹⁷. Bunda, gerek mevcut evlenme vesikalarının, gerekse kolonideki Asurlu kadınların sayıca azlığı etkili olmalıdır⁹⁸.

Kültepe vesikaları arasında boşanma vesikaları da ele geçmiştir. Bu vesikalar, Anadolulu erkeklerle evli yerli kadınlara ve Asurlu tüccarlarla evlenmiş olan, Anadolulu kadınlara aittirler.

Boşanma vesikalarının özü olan hükümlerin analizi ve bunların bir arada incelenmesi şu sonuçları ortaya koymuştur: Boşanma belgelerinde ayrılma nedeni

⁹⁵ Darga (1984), EAK, 14.

⁹⁶ Sever (1995), Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (M.Ö.1970- 1750) Yerli Halk ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler, 4.

⁹⁷ Emin Bilgiç (1951), Hititler'den Önceki Anadolu Halkının Evlilik Hukukunun Orijinal Tarafları, *DTCF Dergisi*, IX/3, Ankara, 229.

⁹⁸ Kinal (1956), a.g.m., 359.

zikedilmemektedir. Boşanma yetkisi, iki tarafa da tanınmaktadır; ayrıldığı takdirde koca, mal ve mülkü karısı ile eşit bölmektedir. “Koca ve karısı birbirlerini bırakırlarsa beşer mina gümüş tartacaklar” cümlesi, Anadolu’da evlilik müessesesinde eşlerin aynı haklara sahip bir aile kurduklarını belgelemektedir⁹⁹. Nitekim bir vesikada:

“(Bey) Sabaraşna, (Bayan) Kusia ile evlendi. Ev, her ikisininindir. Fakirleşirlerse zenginleşirlerse her ikisi içindir. Eğer Sabaraşna, Kusia’yı bırakırsa, evi her ikisi taksim edeceklerdir...” denilmektedir¹⁰⁰.

Dikkati çeken nokta ise, ayrılma durumunda, Anadolu’lu çiftler arasındaki bir evlilikte çocukların vesayeti anneye verilirken, bir Asurlu tüccarla Anadolu’lu bir kadının evliliğinden doğan çocukların babaya verilmesidir. Ancak, bu durumun kesin bir kural haline getirilip getirilmediği, ele geçmiş olan belgelerde net olarak belirlenememektedir¹⁰¹. Ancak kesin olan şudur ki, kız çocuklar da baba mirasından erkek kardeşleriyle birlikte pay alabiliyorlardı. Oysa Asurlular, kendi memleketlerinde kız çocuklarına evlenirken çeyiz götürmeleri hasebiyle, baba mirasından pay vermezlerdi. Bu durum da, Asurlular’ın Anadolu’daki geleneklere uygun olarak aile kurmuş olduklarını gösteren başka bir delildir. Bu cümleden hareketle, Asurlular’da evlenme müessesinin kadının satın alınması esasına dayandığını ancak Anadolu’da böyle bir geleneğin olmadığını ve Asurlu tüccarların evlilik öncesi herhangi bir ödeme yapmadıklarını hatırlatmakta da fayda görüyoruz.

Miras meselesine tekrar dönecek olursak; miras paylaşımının gecikmesi durumunda kız çocukların mahkemeye başvurduklarını gösteren belgeler ele geçmiştir. Asurlu tüccarların miras intikalini, çoğu zaman düzenlemiş oldukları vasiyetnameler aracılığıyla hukukî bir zemine oturttukları anlaşılmaktadır.

Eldeki bütün vasiyetnamelerin Asurlu tüccarlara ait olmasını ve bu durumu, onların ticarî hayata hâkim olmalarının yanında, miras meselelerinin yalnızca Anadolu ile sınırlı kalmayıp Asur’u da ilgilendirmesiyle açıklıyoruz. Yani, Anadolu’da hayatını

⁹⁹ Darga (1984), EAK, 15.

¹⁰⁰ Bilgiç (1951), a.g.m., 229.

¹⁰¹ Renate Rems (1996), *Eine Kleinigkeit zum Altassyrischen Eherecht*, Wiener Zietsehrift Kunde Des Mogenlandes 86, Wien, 358 vd.

tamamlayan bir tüccarın, Anadolu'daki ve Asur'daki mirasını dilediği gibi paylaşırabilmesi, onu doğal olarak vasiyetname düzenlemeye yöneltmiş olmalıdır¹⁰².

Anadolu kültürünü ve farklı iki toplumun aile kurmak münasebetiyle akrabalık ilişkilerini tanımamıza vesile olan Kültepe dönemi, Orta Anadolu'daki pek çok yerleşme yeriyle birlikte, M.Ö. 1700 yıllarında meydana gelen bir yangın neticesinde son bulmuştur. Muhtemelen yerli beylerin bir iç hesaplaşması sonucu ortaya çıkan bu olaylardan sonra, Hitit devleti belirmeye başlamıştır¹⁰³.

Anadolu'da uzun bir süre iktidarı elinde tutan ve Ön Asya devletleri arasında önemli bir konuma sahip olan Hitit devletinin siyasî teşkilatında önemli bir konuma sahip olan Hitit kraliçelerinin Ön Asya'da ayrıcalıklı bir konuma sahip olmalarından dolayı ayrıntılı bir şekilde ele alınmasının uygun olacağı kanaatindeyiz.

2.3. HİTİTLER DÖNEMİNDE KRALİÇE

Kültepe dönemini takip eden Hitit devleti zamanında kadının sosyal durumunu tetkik etmek için, bir taraftan Hitit devletinin başkenti Hattuşaş (Boğazköy) arşivinin vesikalarından, diğer taraftan arkeolojik eserlerden faydalanmak mümkündür. Ancak biz daha ziyade arşiv vesikaları üzerinde duracağız. Burada unutmamak gerekir ki, Hitit vesikaları genellikle saray tarafından yazdırılmış olduklarından, Hitit halkını ve cemiyetini değil, sadece saray halkını aksettirirler. Bundan dolayı tetkik edeceğimiz vesikalar da sadece saray kadınlarına, kraliyet ailesinin kadın fertlerine inhisar etmektedir.

Halka mâl olmuş vesika olarak yalnız kanunlar ve birkaç arazi bağış vesikasından söz edilebilir. Hitit kanunları o dönem toplumunun bünyesine göre, yani fertlerin hür veya esir olmaları esası üzerine düzenlenmiştir. Dolayısıyla bu devir kadınlarını hür kadınlar ve esir kadınlar olarak iki büyük sınıfa ayırmak gerekir¹⁰⁴.

Hitit toplumunda halk kadını hakkındaki bilgilerimizi yazılı belgelerden tespit edebiliyoruz. Arkeolojik veriler bu konuda yetersizdir. Kaya anıtları, kabartma çanak-

¹⁰² İrfan Albayrak (2000), Kültepe'den Yeni Bir Vasiyetname, *Anadolu Arşivleri*, S. 4, Ankara, 12.

¹⁰³ Recep Yıldırım (1996), *Eskiçağ'da Anadolu*, Meram Yayıncılık, İzmir, 41.

¹⁰⁴ Kinal (1956), a.g.m., 360.

çömlek ve mühürlerdeki kadın figürlerinde tanrıça, kraliçe ve soylu kadınlar betimlenmektedir. Bu arkeolojik belgelerden ancak Hitit üst tabaka kadınının ikonografisini çizmek mümkündür.

Boğazköy arşivinde ise Hitit toplumunun sosyal hayatında kadının yerini tam anlamıyla aydınlatılabilecek bilgiler ele geçmemiştir. Bununla birlikte halk kadınının toplumdaki yeri ve haklarını gösteren bilgileri Hitit kanunlarından¹⁰⁵, kısmen de olsa, çıkarabilmekteyiz.

Hitit kanunları incelendiğinde Hitit toplumunda ataerkil bir yapının olduğu tespit edilmektedir¹⁰⁶. Zira, baba isterse çocuklarını satabilir veya tazminat olarak verebilirdi. Nitekim Hitit kanunlarının 44.maddesinde:

*“Eğer bir adamı biri ateşe iterse ve o ölürse, o zaman ona bir erkek evlat geri versin”*¹⁰⁷ denilmektedir. Devam eden 48. maddede ise hapis cezası almış bir kimse ile hiç kimsenin ticaret yapmaması söylenmekte ve devamında *“... kimse onun ekin alanını, bağını, oğlunu satın almasın!”* denmektedir¹⁰⁸.

Karısını başka bir erkekle yakalayan koca, suçluları isterse öldürebilirdi, hiçbir cezası yoktu. Bu durum 198.maddede açıkça görülmektedir. Söz konusu maddede kocanın, zina yapan karısını isterse hayatta bırakabileceği de yazılıdır:

*“ Eğer (koca zina yapanları) sarayın kapısına / kralın mahkemesine götürürse ve derse: Benim karım ölmesin, o zaman karısını hayatta bırakır... Eğer derse: İki de ölsün. O zaman kral onları öldürür”*¹⁰⁹.

¹⁰⁵Boğazköy’de ortaya çıkarılan Hitit çivi yazılı belgeleri arasında hukukî muhtevalı vesikalar bulunmuştur. Bu belgeler küçük farklılıklar dışında aynı konuları içermektedir. Çok fazla zarar görmemiş belgelerin de yardımıyla bu tabletlerle, her biri yaklaşık 100 madde olan iki dizin halinde Hitit Kanunları derlenmiştir. Bu iki dizinin başlangıç sözlerine göre birinciye “Eğer bir adam”, ikinciye de “Eğer bir bağ” kanunları adı verilmiştir. Bkz. Fiorella Imparati (1992), *Hitit Yasaları*, Çev.Erendiz Özbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti Yay., Ankara, 3.

¹⁰⁶Sedat Alp (1947), Hitit Kanunları Hakkında, *AÜDTCF Dergisi*, V/5’ten Ayrıbasım, Ankara, 472.

¹⁰⁷ Imparati (1992), a.g.e., 63.

¹⁰⁸ Imparati (1992), a.g.e., 67.

¹⁰⁹ Imparati (1992), a.g.e., 181 vd.

Bu son madde, erkeğin kadın üzerindeki mutlak hâkimiyet hakkının ifadesidir. Son olarak da boşanmalarda çocuklar daima babaya düşmekte, anneye sadece bir çocuk bırakılmaktadır¹¹⁰. Nitekim kanunların 31. maddesinde:

*“Eğer bir adam ve bir kadın köle birlikte yaşıyorlarsa ve (adam) onu kendisi için karısı olarak alırsa ve bir ev ve bir çocuk yaparlarsa ve sonradan onlar ya anlaşamaz ya da ayrılırlarsa ve evi bölüşürlerse adam çocukları alsın, kadın kendisi için bir çocuk alsın”*¹¹¹ hükmü yer almaktadır.

“Eğer bir adam” kanunlarında da kiralanen bir erkeğin ücreti, bir kadının gündeliğinin iki katı olarak tespit edilmiştir¹¹².

Hitit kanunlarında verasete ait maddeler ele geçmediğinden, verasette erkek evlâdın tercih edilip edilmediğini bilmiyoruz. Fakat Telepinu fermanında kraliyet ailesinin veraset sırası düzenlenirken *“Kralın oğlu yoksa, en büyük kıza bir koca alsınlar, o kral olsun!”* denildiğine göre bu hususta da erkek evlâdın tercih edildiği anlaşılmaktadır. Tüm bu deliller Hitit toplumunun ataerkil yapıda olduğunu ispatlar niteliktedir¹¹³.

Bununla birlikte Hitit ailesinde kadının hakları ve serveti belli ölçüde kanunlarla korunmuştur. Kanunlar, anneye oğlunu evlâtlıktan reddetme ve yeniden kabul etme hakkı tanımakta, dul kalan kadına da koca mirasından pay vermektedir. Ayrıca erkeğin olduğu gibi kadının da boşanma talep etme hakkı mevcuttur. Bu maddelerden yola çıkarak kadına belirli hakların tanınmış olduğu ve erkek egemen bir yapıda da olsa kadının toplumda küçümsenmeyecek bir statüsünün olduğu söylenebilir¹¹⁴.

Hitit kanunlarının bu ifadeleri dışında Hitit toplum hayatındaki kadınlara ait bilgilerimiz arazi başışsı, adak vesikaları, birkaç dinî metin ile sınırlı kalmaktadır. İş hayatında kadınların statüsünü tespit edebilmek için de yeterli bilgimiz bulunmamaktadır.

¹¹⁰ Hikmet Turhan (1932), Hititler’de Kadın ve Aile Hukuku, *Resimli Şark*, S.15, İstanbul, 26.

¹¹¹ Imperati (1992), a.g.e., 55.

¹¹² Kinal (1956), a.g.m., 365.

¹¹³ Alp (1947), a.g.m.,472.

¹¹⁴Maddelerin transkripsiyon ve tercümelere için bkz. Imperati (1992), a.g.e., 177 vd.; Avram Galanti (1931), *Hitit Kanunu*, İstanbul Bankalar Matbaası, İstanbul, 49 vd.

Kadın mesleklerinin başında soylu ve halk kadınına verilen dinsel bir görev olan “rahibe”lik¹¹⁵ gelmektedir. Rahibelerin başında kraliçe bulunmaktaydı¹¹⁶. Hitit kraliçelerinin başrahibe mevkiinde devletin resmî ve büyük bayramlarının yönettiği görülmektedir. Hitit rahibelerinin en yüksek sınıfını “Tanrının Anası” unvanını taşıyan kadınların meydana getirdiği görülmektedir. Bu rahibelerin, günlük işleri yerine getirdikleri ve önemli bayramların kutlama törenlerinde ilk sırada yer aldığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca Hititler’in de diğer Ön Asya kavimleri gibi kehanete, falcılığa, büyü ve sihre önem verdikleri anlaşılmaktadır. Burada farklı bir kadın tipi olarak büyücü kadınların önemli bir yer tuttuğunu ve gerektiğinde kral ve kraliçenin de bu kadınlara danışarak hareket ettikleri bilinmektedir. Büyücü kadınların dışında Hitit toplumunda da bazı kadınların “hekim” sıfatını taşıdığı ve kötü bir durumu iyiye döndürmek amacıyla yapılan büyü ayinlerinde başlıca yeri aldıkları görülmektedir. Hekimlikle birlikte kadınların bir diğer görevi de “ebelik”¹¹⁷ tir.

Dinsel işlevlerle ilgili olarak kadın şarkıcılar, çalgıcılar ve dansçılar da önemli bir yer tutmaktaydılar. Bunlar arasında bazılarının köle olduğu belgelerde ayrıca belirtilmiştir. Şarkıcı kadınlar sınıfının en meşhurlarının Kanişli olduklarını ve bu kadınların dinî ayinlerde şarkı söyleyip, dans ettiklerini görmekteyiz¹¹⁸.

Bunların dışında kadınların ekonomik hayatta çok fazla bir etkinliklerinin olduğu söylenemez. Bazı kadınların bir işçi grubu olarak ekmek yapımı için gerekli olan buğdayı öğüttükleri ve tarla işlerinde çalıştıkları görülmektedir. Ancak bunlara ait hiçbir belgede kadın-erkek eşitliğinden bahsedilmemektedir¹¹⁹. Bundan başka rüya tabiri veya ölü yıkama gibi işlerin ihtiyar kadınlar tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Tüm bu

¹¹⁵Hitit metinlerinde “rahibe” anlamında SAL SANGA kelimesi kullanılmıştır. Bu unvana sahip rahibelerin başında ise Hitit kraliçelerini görüyoruz. Bkz. Darga (1984), EAK, 71.

¹¹⁶Çağlarboynu Anadolu’da Kadın Anadolu Kadınının 9000 Yılı (1993), Haz. Günsel Renda, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 35.

¹¹⁷Hititçe’de “ebe” anlamında “haşnupala”, doğum odası anlamında ise “şinapşi” kelimesi kullanılmış olup, Hitit kanunlarında da “hamilelik” ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Bu izahlardan Hititler’de hamileliğe verilen önemi ve ebelik sanatının, çok eski devirlerden itibaren kadınların elinde geliştiğini anlıyoruz. Bkz. Gaye Şahinbaş Erginöz (2002), İlkçağlarda Akdeniz Havzasında ve Anadolu’da Doğum ve Doğum Yardımı, *Düşünen Siyaset*, Sayı :16, Lotus Yay., Ankara, 154 vd.

¹¹⁸Muhibbe Darga (1974), Hititlerin Kült Törenlerinde Kadınların Yeri ve Görevleri, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 231 vd.

¹¹⁹Çağlarboynu Anadolu’da Kadın (1993), 35.

izahlardan Hititler devrinde kadına Kültepe Çağı'nda olduğundan daha az, ancak Ön Asya'nın diğer kavimlerine nazaran daha çok önem verildiğini anlıyoruz.

Netice olarak diyebiliriz ki, Kültepe Çağı'nda Anadolu kadını hayatın her sahasına erkek kadar iştirak ettiği ve dolayısıyla sosyal birçok hakka sahip olduğu halde bu dönemi takip eden Hitit devleti zamanında kadının bu haklarından gittikçe uzaklaştığını görmekteyiz. Bu durumu ise Hititler döneminde Anadolu'nun birçok kavim tarafından da iskân edilmesi sonucu ortaya çıkan etkileşimle açıklamak mümkündür. Ancak görüldüğü gibi Hitit toplumunda halk kadınının hakları çok fazla olmamasına rağmen Hitit kraliçeleri devletin iç ve dış siyasetinde mühim bir yer tutmaktaydılar¹²⁰.

Hititli hür kadın tipini kraliçeler temsil etmektedir. Hititler'in kraliçelik müessesesi, çağının kraliçelerinden ayrılan bir statüye sahiptir. Mısır ve Mezopotamya'da kraliçe, memleketin mutlak hâkim kralın eşi, karısıdır. Birtakım dinî görevleri dışında, genellikle, resmen politik yetkisi, memleketi hakkında ve halkı üzerinde hükmetme nüfuzu olmayan, kralın meşru birinci kadını rolündedir. Hititler'de ise kraliçe, Hitit kralına eşit, memleketinde hükmetme yetkisi olan, dış politikaya bizzat karışan, devletlerarası hukukta söz sahibi, krallığın bağımsız bir kadın temsilcisidir¹²¹.

Hitit krallarının atası olarak kabul edilen Anitta, Kültepe devrine son vererek Anadolu'nun tarihteki ilk siyasî birliğini sağlamayı başarmıştır. Ancak onun dönemi ile oğlu Peruva zamanındaki kraliçelerin kimlikleri hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz. Eski ve Orta Hitit dönemlerine ait bilgilere ise az sayıdaki arşiv belgelerinden ulaşmaktayız.

2.3.1. Eski ve Orta Hitit Devleti Döneminde Kraliçeler

Eski Hitit devletinin tarihî rekonstrüksiyonunu tam olarak çizmek oldukça zordur. Hitit tarihinin ilk dönemlerini oluşturan bu çağa (M.Ö.1700- 1450) ait kaynakların eksikliğine rağmen, belgelerin çoğunun tarihî olması Hitit krallarının kimliklerini, askerî ve politik faaliyetlerini izlemeye imkân vermektedir. Bu belgelere

¹²⁰Kinal (1956), a.g.m., 366.

¹²¹Kraliçelerin şahıslarına ait Tavananna unvanlı mühürleri, onların kuvvetli ve bağımsız mevkilerinin en açık kanıtıdır. Bkz. Darga (1984), EAK, 29. Söz konusu mühür baskıları için bkz. Ek-9.

göre, hükümdarların sırasını, adlarını, unvanlarını ve eşlerinin adlarını da kısmen tespit edebiliyoruz¹²².

Sarayda büyük kraldan sonra en nüfuzlu kişi, kralın annesiydi. Ana kraliçelere “Tavananna”, yaşayan kralın eşine ise “Şakuwaşşar” denilmekteydi. Kral eşleri, ancak büyük kraliçe ölünce “Tavananna” makamına yükselmekteydiler¹²³.

İlk hükümdar çiftinin adının T/Labarna¹²⁴ ve Tavananna olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki isim, M.Ö. 15. yüzyıldan itibaren Hitit kral çiftinin unvanı olarak kullanılmıştır¹²⁵.

Eldeki belgelerden Hitit Devleti'nin Eski ve Orta dönemlerinde kraliçelerin, imparatorluk dönemindeki kadar etkin rol oynamadıkları görülmektedir. Ancak yine de, devlet işlerinde bir takım problemler yarattıkları da bilinmektedir. Bu dönemlerle ilgili en iyi bilinen örnek, I.Hattuşili'nin gözdesi ya da kız kardeşi olduğu tahmin edilen Haştayar'ın çevirdiği entrikalardır. I.Hattuşili bırakmış olduğu vasiyetnamesinde Haştayar'dan ve kendi öz kızından çevirdiği entrikalar nedeniyle acı acı söz etmektedir¹²⁶. Kraliçe mevkiinde olmayan bu kadının krala karşı olumsuz tutumu, oğlu Huzziya'nın veliahtlıktan uzaklaştırılması ve I.Hattuşili'nin torunu veya adoptif oğlu olduğu kabul edilen Murşili'nin veliaht tayin edilmesi ile sonuçlanmıştır¹²⁷.

¹²² Darga (1984), EAK, 23.

¹²³ Akurgal (1995), a.g.e., 28.

¹²⁴ Alman bilim adamı Heinrich Otten (1968), *Die Hettitischen Historischen Quellen und Die Altorientalische Chronologie*, Akademie der Wissen Schaften Underliteratur Wiasaben, 111'de Labarna ile I.Hattuşili'nin aynı kişiler oldukları fikrini ortaya atmıştır. Ona göre Labarna, Hattuşaş şehrini zaptettikten sonra, “Hattuşaş fatihi” anlamına gelen “Hattuşili” lakabını almıştır. Otten'in bu fikrine katılan Prof. Dr. Ekrem Memiş (1989), *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Konya, 39'da Labarna'nın icraatları ile I.Hattuşili'nin icraatlarını aynı pota içinde değerlendirmek gerektiği görüşündedir. Ancak Hattuşili'nin Labarna'nın oğlu olduğunu kabul eden bilim adamları da bulunmaktadır. Bkz. Sedat Alp (2002), *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak Yayınları, Ankara, 57; Marc Desti (2005), *Anadolu Uygarlıkları*, Çev. Muna Cedden, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 53; Füzün Kınal (1998), *Eski Anadolu Tarihi*, TTK, Ankara, 86. Telepinu fermanındaki “*Eskiden Labarna Büyük kral idi... Sonra Hattuşili kral oldu...*” ifadelerinden yola çıkarak çalışmamızda I. Hattuşili'yi Labarna'nın oğlu olarak ele alıyoruz. Bkz. Alp (2002), a.g.e., 59.

¹²⁵ Hititçe'de Tabarna/Labarna “Egemen Kral”, Tavananna “Egemen kraliçe” anlamına gelmektedir. Bkz. Ekrem Memiş (1994), Hitit Sarayında Kraliçelerin Rolü, *Bulleten*, LVIII/221- 223, TTK, Ankara, 280.

¹²⁶ Alparslan Ceylan (1994), *Eski Anadolu'da Devletlerarası İlişkiler, Antlaşmalar* (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 34.

¹²⁷ Akurgal (1995), a.g.e., 28.

Eski devletin daha sonra gelen kraliçelerinin adlarını, bunlara, öldükten sonra sunulan kurbanları tayin eden “Kral listeleri”nden¹²⁸ biliyoruz. Kral listelerinden öğrendiğimize göre, I. Hattuşili’nin eşlerinden birisi de kraliçe Kadduşi’dir. Ancak, ismi dışında, bu kraliçe hakkında hiçbir şey bilinmemektedir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz kral listelerinde daha sonra şu kral ve kraliçelerin isimleri tespit edilmektedir:

I.Murşili ve eşi Kraliçe Kali
 I.Hantili ve eşi Kraliçe Harapşili
 Ammunaş ve eşi Kraliçe II. Tavananna
 Telepinu ve eşi Kraliçe İştapariaş.

Adı geçen kraliçelerden I.Murşili’nin eşi Kali hakkında fazla bilgimiz yoktur. Ancak, I.Murşili’nin kız kardeşi ve I.Hantili’nin eşi olan Kraliçe Harapşili hakkında, Telepinu fermanında¹²⁹ söz edilmektedir. Buna göre, adı geçen kraliçe, Hitit-Hurri mücadeleleri sırasında Hurriler’e esir düşmüş ve oğullarıyla birlikte götürüldüğü Şugzia kentinde katledilmiştir. Kraliçe İştapariaş ise Ammunaş- II. Tavananna kral çiftinin kızları olup, Telepinu ile evli idi.

Eski Hitit devletinin son kralı olan ve çıkarmış olduğu ferman ile tanınan Telepinu tan sonraki dönemde Eski Ön Asya’ya Hint-Avrupa kökenli kavimlerin göçü olmuş ve M.Ö.1500- 1450 arasına tarihlenen bu dönemde Eski Yakındoğu karanlık çağa girmiştir. Elli yıllık bu ara dönemi aydınlatan vesikalar son derece azdır.

Netice itibariyle diyebiliriz ki, Eski ve Orta Hitit devletleri zamanında kraliçelerin siyasî hayatta çok fazla etkinlikleri ve etkileri yoktu¹³⁰. Bununla birlikte gerek mabetlerdeki dinî merasimlerde, gerekse saraylardaki resmî kabullerde kraliçeler daima hazır bulunuyorlardı. Mesela çok önemli bayramlardan biri olan “Pırasa

¹²⁸Adı geçen listeler için bkz. E.Laroche (1971), *Catalogue, des textes Hittites*, Paris, 95 vd.

¹²⁹Kral Telepinu, bu fermanında, dökülen kanlara ve bitmez tükenmez aile kavgalarının yarattığı kargaşaya, toprakların küçülüp, imparatorluğun yavaş yavaş çökmesine ayrıntılı bir şekilde değinerek, yazılı bir düzenlemenin gerekliliğini açıklamıştır. Fermana veraset sırası şöyle belirlenmiştir: “ Birinci dereceden prens kral olsun. Birinci dereceden prens yoksa, ikinci dereceden bir oğul kral olsun. Eğer tahta geçecek hiç oğul yoksa, birinci dereceden bir prensesle evlendirilen kişi kral olsun.” Ancak bu ferman da taht kavgalarını önlemede yeterli olamamıştır. Bkz. Brandau- Schickert (2004), a.g.e., 96-97.

¹³⁰ Memiş (1994), Hitit Sarayında Kraliçelerin Rolü, 282.

bayramı”nda¹³¹ kral ile kraliçeye eşit muamele yapılmaktadır. Bazı bayramlara ise kraliçeler tek başlarına katılabilmekteydiler¹³².

2.3.2. İmparatorluk Döneminde Kraliçeler

Eski Ön Asya dünyasında Yeni Hitit devleti kraliçelerinin müstesna yeri, Hattuşuş-Boğazköy, Tel el-Amarna (Mısır) ve Ugarit-Ras Şamra (Kuzey Suriye) krallık arşivi belgelerinde, özellikle kralî mektuplaşmalarda belirgin bir şekilde meydana çıkmaktadır¹³³.

Yeni Hitit Devleti'nin en eski dönemine ait iki kraliçe adını, mühür baskılarından ve icraatlarını bildiren birkaç belgeden tanımaktayız. Bunlardan biri II.Tuthaliya'nın eşi Kraliçe Nikalmati'dir. Boğazköy arşivine ait bir metne göre Tuthaliya ve Nikalmati, Zıpalantaviya adlı kadının "kötü sözleri"nden ve büyülerinden kurtulmak için adaklar sunarak, bir dini tören düzenlettirmişlerdir. Buna göre büyü yapan Tuthaliya'nın kız kardeşidir. Buradan hareketle Hitit devletinde saray entrikalarının devam ettiği söylenebilir.

Yeni Hitit Devleti'nin erken dönemlerinde karşımıza çıkan ikinci kraliçe, Nikalmati 'nin kızı olan Aşmunikal olup, I.Arnüvanda'nın eşidir. Bu kraliçeye ait çok sayıda vesika vardır. Bunlardan biri, Kuvatalla adlı kadına toprak bağışı yapıldığını bildiren ve hükümdar çiftinin mührünü taşıyan belgedir. Bu vakıf protokolünde kraliçenin, kralın yanında eşit bir mevkide yer aldığı görülmektedir¹³⁴.

I.Arnüvanda-Aşmunikal çiftine ait diğer bir belge ise dinî bir metin olup, kült şehri Nerik hakkında yazılmıştır. Bu metinde göçebe bir kavim olan Gaşka istilalarından bahsedilmekte ve bu saldırılardan korunmak için dua edilmektedir. Bir başka belge ise bir çeşit yönetmelik olup bizzat Kraliçe Aşmunikal tarafından yazdırılmıştır. Bu metinde ise cesetleri yakılan kralların kalan küllerinin saklandığı “Kralî Mosoleler”(taş evler)'in bekçilerinin uyması gereken hükümler yer almaktadır.

¹³¹ Geniş bilgi için bkz. Sedat Erkut (1998), Hititler'de AN.TAH.ŞUM^{ŞAR} Bitkisi ve Bayramı Üzerine Bir İnceleme, *III.Uluslar arası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum 16- 22 Eylül 1996)*, Ankara, 189 vd.

¹³² Kinal (1956), a.g.m., 361

¹³³ Darga (1984), EAK, 29.

¹³⁴ *Çağlarboyu Anadolu'da Kadın* (1993), 28 vd..

Yeni Hitit devleti krallarından I.Şuppiluliuma Ön Asya dünyasının büyük devletlerinden biri olan Mitanni devletini yıkarak, Hitit devletini imparatorluk haline getirmiştir. Bu yüzden I.Şuppiluliuma'dan başlayarak devlet yıkılıncaya kadar iktidarı paylaşan kraliçeleri, Büyük İmparatorluk Çağı Kraliçeleri olarak telâkki edeceğiz¹³⁵.

Elde bulunan belgeler ilk dönemlerden ziyade daha çok Hititlerin en parlak dönemi olan M.Ö.1375-1250 yılları arasında yaşamış kraliçeleri tanımamızı sağlamaktadır. Bu dönem kraliçelerinin en önemlileri I.Şuppiluliuma'nın eşleri Daduhepa, Hinti, III. Tavananna ile III.Hattuşili'nin eşi Puduhepa¹³⁶ dır.

Kraliçe Puduhepa Hitit kraliçelerinin en ilgi çekici olanıdır. Kuvvetli kişiliği ve çağının yazılı belgelerinde yer almasından dolayı onun hakkında geniş bilgiye sahip olmaktadır. Hurri asıllı olan bu kraliçeye ait birçok mektup, adak ve vakıf vesikaları mevcuttur. Döneme ait pek çok resmî belgede Puduhepa'nın adının daima III. Hattuşili ile beraber geçtiği görülmektedir. Belgelerden anlaşıldığına göre; Kraliçe Puduhepa bir kızı evlendirmek, çocukları eniştelerinin yanında çıraklığa koymak, öksüzleri himaye etmek, kölelere azatlık imtiyazları vermek gibi icraatlarda da bulunmuştur¹³⁷.

Hitit tarihinin en önemli kadın şahsiyetlerinden biri olan Puduhepa'nın kendisine verilen yetkileri en iyi şekilde uyguladığı, politik, hukukî ve dinî işlerde kralın yanında eşit bir şekilde bağımsız olarak görevlerini yerine getirdiği görülmektedir. Puduhepa'nın devletin dış siyasetinde ne kadar önemli olduğunu 17 yıl devam eden Mısır-Hitit savaşlarından sonra yapılan Kadeş Barışı'nda da görmemiz mümkündür. Bu anlaşma metninde kralın yanında Kraliçe Puduhepa'nın da mührünün bulunması onun politik alanda ne kadar başarılı ve etkili olduğunu gösterdiği gibi Hitit Devleti'nde kraliçelerin mevkiini de açık bir şekilde ortaya koymaktadır¹³⁸.

¹³⁵ Memiş (1994), Hitit Sarayında Kraliçelerin Rolü, 284- 285.

¹³⁶ Kraliçe Puduhepa ile III. Hattuşili'ye ait ortak mühür baskıları ele geçmiştir. Ugarit (Ras Şamra)'te üç tane ortak mühür baskısı ele geçmiş olup, Puduhepa'nın iki tane de kendine ait mühür baskısı bulunmuştur. Bu mühür baskılarından biri Tarsus'ta diğeri Ugarit'te bulunmuştur. Ayrıca oğlu IV. Tuthaliya'ya ait mühür baskısında da Puduhepa'nın adının geçtiğini görüyoruz. Bkz. Darga (1984), EAK, 47 vd.; Adı geçen mühür baskıları için bkz. EK- 9.

¹³⁷ Kinal (1956), a.g.m., 363-364.

¹³⁸ Puduhepa hakkında geniş bilgi için bkz. Trevor Bryce (1998), *The Kingdom of the Hittites*, Oxford University Press, New York, 315 vd.; O.R. Gurney (1952), *The Hittites*, London, 67.

Ayrıca Mısır Firavunu II.Ramses, Kadeş Barışı sonrası III.Hattuşili'ye yirmi altı, Puduhepa'ya ise on üç mektup göndermiştir¹³⁹. Puduhepa'nın bunların yanında Mısır kraliçesi Naptera ile de mektuplaştığı görülmektedir¹⁴⁰. Mısır'la olan muhaberatın yanı sıra Kraliçe Puduhepa, Kıbrıs olduğu tahmin edilen Alasia kralı ile de mektuplaşmıştır¹⁴¹. Bu durum Hitit Kraliçesi Puduhepa'nın siyâsî alandaki bağımsız mevkiini ve oynadığı rolü açık bir şekilde göstermektedir. Puduhepa'nın diplomatik alandaki etkinliğini çocukları üzerinde de gösterdiğini ve her birini bir komşu ülkenin prensi ya da prensesi ile evlendirdiğini görmekteyiz¹⁴².

Politik işlev ve görevlerine paralel olarak Kraliçe Puduhepa'nın memleketinde, sosyal alanda neler yapmış olduğunu açıklayan belgeler az sayıdadır. Ancak Puduhepa'nın bağımsız olarak birtakım adlî işleri de yönettiği ve aktif rol oynadığını gösteren belgelerin varlığını da bilmekteyiz.

Tüm bunların yanında Hitit kraliçelerinin dinî işleri ve kült görevlerinin olduğu da bilinmektedir. Hitit kraliçelerinin aynı zamanda başrahibe görevinde buldukları “bayram tasvirleri” adı altında toplanmış olan yazıtlardan öğrenilmektedir. Bu belgelere göre kraliçenin başrahip görevini yerine getiren kral ile bağımsız birçok dinî törenin yöneticisi olduğu görülmektedir¹⁴³.

Puduhepa, kocası III. Hattuşili'nin ölümünden sonra da “Tavananna”olarak hüküm sürmüştür. Oğlu IV. Tuthaliya'nın henüz küçük yaşta olması nedeniyle bir süre kral naibesi olarak Hitit Devleti'ni başarıyla idare etmiştir.

Hitit Devleti'nin son kralları olarak kabul edilen IV. Tuthaliya, III. Arnuvanda ve II. Şuppiluliuma'nın eşleri olan Hitit kraliçeleri hakkında ise, ne yazık ki, hiç bir bilgiye sahip değiliz.

Netice olarak karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Eski ve Orta Hitit Devletleri zamanında kraliçelerin siyâsî arenada fazla bir etkinlikleri görülmemektedir. Ayrıca bu

¹³⁹ Darga (1984), EAK, 42; Alp (2002), a.g.e., 156; Ek- 4 ve Ek- 5.

¹⁴⁰ Sedat Alp (2001), *Hititlerin Mektuplaşmaları*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2.Baskı, 16 vd.

¹⁴¹ Sedat Alp (1974), Eski Ön Asya'da Siyasi İlişkilerden Bölümler, *Cumhuriyeti 50. Yıl Anma Kitabı*, Ankara, 426.

¹⁴² Darga (1984), EAK, 42 vd.

¹⁴³ *Çağlarboynu Anadolu'da Kadın* (1993), 31 vd.

dönemin saray kadınlarının faaliyetlerinin birtakım entrikalardan ileri gitmediği yazılı vesikalarda sabittir.

II. Tuthaliya ile başladığı kabul edilen ve II. Şuppiluliuma ile de sona eren Yeni Hitit Devleti zamanında ise kraliçelerin siyasî, dinî ve sosyal konularda etkinliklerinin arttığı anlaşılmaktadır. Belirtildiği üzere bu dönem kraliçeleri, krallarla eşit haklara sahip olarak, bağımsız bir şekilde devleti yönetmektedirler. Ayrıca devlet yönetiminin her alanında kraldan sonra ikinci etkin kişi olarak yerlerini almışlardır.

Hitit toplumunda özellikle kraliçe Puduhepa'nın öne çıkmasının sebebi, bu kraliçeye ait belgelerin fazlalığından kaynaklanmaktadır. Bu belgelerden edinilen bilgiler Puduhepa'nın şahsında, diğer Hitit kraliçelerinin devlet ve toplum idaresindeki etkinliğini anlayabilmemiz için güzel bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Yapılacak olan arkeolojik çalışmalar neticesinde ortaya çıkarılacak olan Hitit çivi yazılı vesikalarının sayısının artacağı muhakkaktır. Bu vesikalardan diğer Hitit kraliçelerinden söz edenlerin ortaya çıkması, bu husustaki kısır bilgilerimizi zenginleştirecektir.

2.4. HİTİTLER'DE SİYASÎ EVLİLİKLER

Anadolu, daha Hititler döneminde dirayetli krallar ve güçlü kraliçeler yetiştirmeye başlamış ve yine aynı dönemde diğer topluluklarla akrabalık ilişkileri kurularak diplomasi alanında önemli bir hamle yapılmıştır.

Gerçekten Hitit çağında, hanedana mensup birçok prensesin gerek iki ülke arasında mevcut olan barışı ve dostluğu sağlamlaştırmak gerekse yeni başlayacak olan dostluk sürecinde ilk adımı atmak, yeni kurulan ittifakı akrabalık bağı ile perçinlemek gibi tamamen politik nedenlerle komşu ve bağlı memleketlerin prensleri veya eski düşman ülkelerin kralları ile evlendirildikleri anlaşılmaktadır. Yine aynı siyaset gereği yabancı ülke krallarının kızları da Hitit kralları ile evlendirilmişlerdir.

M.Ö. II. Binyıl başlarında, Asur Ticaret Kolonileri zamanında Orta Anadolu'da yerleştikleri tespit edilen Hititler, bu siyaset sayesinde söz konusu topraklar üzerinde M.Ö. VII. yüzyıla kadar siyasî varlıklarını koruyabilmişler ve o zamanki Ön Asya dünyasının büyük ve önemli siyasî teşekküllerinden birini teşkil etmişlerdir.

Aynı dönemde Karadeniz bölgesinin dağlık alanlarında Gaşka kavimlerini, Kastamonu- Sinop civarında Palalar'ı, Anadolu'nun güneybatı kısmında ise Likyalılar'ın yaşadıkları Hitit yazılı kaynaklarından tespit edilmektedir. Bu kavimlerden başka M.Ö. III. Binyıl'da Güneydoğu Anadolu ve çevresinde yaşayan Hurriler de II. Binyıl'ın ortalarına kadar siyasî varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Diğer taraftan Hitit çağına ait yazılı belgelerin büyük ölçüde günümüze ulaşmış olması sayesinde Hitit devletinin vasal ve çağdaşı diğer büyük devletlerle kurduğu diplomatik ilişkiler ve gerçekleştirdiği siyasî evlilikleri takip etme imkânı doğmuştur. Bu belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Hitit devletinin Anadolu tarihine yön vermiş olması bizi, çalışmamızın bu bölümünü Hitit merkezli ele almaya sevk etmiştir.

Hitit devletinin büyük ya da kendisine bağlı küçük krallıklar ile olan hukukî durumunu da yine bu kavme ait çivi yazılı belgelerden tespit ediyoruz. Konumuza ışık tutması hasebiyle merkezî idarenin vasal devletlerle olan ilişkilerine burada değinmek yararlı olacaktır.

Vasal devletler iç işlerinde serbest olmakla beraber, dış işlerinde Hitit kralının emrinde olup her yıl ona vergi ödemek zorundadır. Etki alanları da ancak kendilerine verilen bölgenin sınırları içindedir.

Vasal statüdeki devletlerle Hitit kralları arasında zaman zaman bu devletlerin Hitit devletine karşı yükümlülüklerini bildiren antlaşmaların yapıldığı görülmektedir. Daha sonraki bölümlerde de inceleyeceğimiz bu antlaşmaların içeriğine bakıldığında, öncelikle bu devletlerin Hitit kralının şahsına ve hanedanına sadakat göstermeleri gerektiğinin vurgulanmış olduğu görülmektedir. Diğer vazifeleri arasında askerî yükümlülükleri yer almaktadır. Bir savaş durumunda büyük kralın emrine ne kadar yaya ve harp arabalı savaşçı verecekleri açık bir şekilde belirtilmiştir. Ayrıca vasal devletlerin Hitit ülkesinde çıkan isyanlarda büyük krala destek olmaları, siyasî kaçakları ise iade etmeleri gerekmektedir. Her memleketin vereceği at, asker, harp arabası miktarı da vasal devletin zenginliğine göre değişmektedir. Söz konusu devletler, savaş ve barış gibi kendi dış politikalarını ilgilendiren hususlardan da vazgeçmek zorunda bırakılmışlardır. Hitit kralının dostuyla dost, düşmanıya düşman olmak zorundadırlar. Bunun

karşılığında Hitit kralı da vasal devlete ve onun hanedanına topraklarını garanti etmektedir¹⁴⁴. Yapılmış olan antlaşmaların büyük kısmının siyasî bir evlilikle sağlandığı ve Hitit krallarının akrabalık yolu ile vasal devletleri kendisine tabi kıldığı görülmektedir.

Hititlerde siyasî evlilikler mevzusunun girmeden önce, Anadolu’da yaklaşık bin yıl kadar varlığını korumuş olan bu siyasî teşekkülün, üç ayrı bölümde incelendiğini belirtmemizde büyük yarar vardır. Gerçekten, Hitit tarihini; Eski Devlet Dönemi (M.Ö.1750- 1450), Hitit İmparatorluk Çağı (M.Ö.1450- 1200) ve Geç Hitit Devletleri Dönemi (M.Ö.1200- 700) şeklinde üç kısma ayırarak incelemek mümkündür¹⁴⁵.

2.4.1. Eski ve Orta Hitit Devleti Döneminde Siyasî Evlilikler

Hitit devletinin kurucusu olarak kabul edilen Labarna’nın faaliyetleri hakkında doğrudan doğruya kendi zamanından kalma vesikalar mevcut olmamakla beraber, Hitit arşivinin diğer tabletleri arasında onun dönemini anlatan bazı kayıtlar vardır.

Bunlardan biri olan ve Labarna’nın tahta çıkması münasebetiyle okunan bir kasidede krala: *“Kalemiz olursa, o zaman bütün memleketler Hattuşaş’a boyun eğerler”* denilmektedir. Bu suretle Labarna’nın krallığı döneminde idare merkezinin Hattuşaş olduğu anlaşılmaktadır.

Labarna’nın icraatları hakkında en iyi bilgiyi ise Telepinu fermanı vermektedir:

“Burada vaktiyle Labarna büyük kraldı, oğulları, biraderleri, akrabaları ve ailesi efradı ve askerleri arasında birlik vardı/birlik olmuşlardı. Memleket küçüktü, fakat o hangi memlekete giderse, o düşman memleketini tabiiyeti altına alırdı. O, memleketleri mağlup etti, denizi hudut yaptı. Oğullarından her birini, mağlup ettiği memleketlere yolladı” denilmektedir¹⁴⁶.

¹⁴⁴ Esma Reyhan (1998), Anahatları İle Hitit İdari Sistemi, *Türkiye’de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu (24- 26 Nisan 1996) Bildirileri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 205.

¹⁴⁵ Alp (2002), a.g.e., 177.

¹⁴⁶ Kinal (1998), EAT, 84 vd.

Buradan Eski Hitit devleti krallarının daha kuruluş döneminden itibaren hüküm sürdükleri memleketlere veya hâkimiyetlerini kabul ettirdikleri yeni fethedilen coğrafyalara kendi akrabalarını gönderdiklerini ve bu suretle merkezî otoriteye karşı oluşabilecek tehlikeleri bertaraf etmeyi düşündükleri anlaşılmaktadır.

Götze, fermana yer alan “*onun oğulları, akrabaları ve askerleri birlik olmuşlardı*” ifadesinden hareketle, kralların akrabalarının kendisine destek vermesi ve askerler ile aristokratlarca desteklendikleri sürece ön plana çıkabileceklerini kabul etmektedir¹⁴⁷. Bu bilgilerden devlet yönetiminde ve merkezî otoritenin sağlanmasında akrabalık ilişkilerinin ne derece önemli olduğunu açıkça görmek mümkündür.

Labarna’ya oğlu I.Hattuşili halef olmuştur. Bu kralın Akadça ve Hititçe olmak üzere iki dilde yazılmış meşhur vasiyetnamesi Hattuşaş arşivinde bulunmuştur.

Eski devlet döneminin en önemli vesikalarından birini teşkil eden bu vasiyetnameden dönem hakkında önemli bilgiler edinebiliyoruz. I.Hattuşili, açıklanmayan bir sebeple oğlu Huzziya’yı veliahtlığından azlederek yerine torunu veya adoptif oğlu olduğu kabul edilen I.Murşili’yi tayin etmiştir. Bu hadise, kraliçe Haştayar’ın itirazına ve bazı saray ileri gelenleri ile iş birliği yaparak isyanına yol açmış ise de, neticede Hattuşili vaziyete hâkim olabilmıştır. İçte problemleri halleden I.Hattuşili, Halep üzerine sefere çıkmış, Güneydoğu Anadolu’daki şehirleri zapt etmiş ve Hurrilerle meskûn sahadan gelebilecek tehlikeleri bertaraf ederek Kuzey Suriye yolunu emniyet altına almıştır¹⁴⁸. Zira, bu dönemde Anadolu’da önemli ölçüde bir Hurri nüfusunun olduğunu ve yine I.Hattuşili’ye ait anallardan, bu kral zamanında Anadolu’nun büyük bir Hurri istilasına marûz kaldığını öğreniyoruz¹⁴⁹.

Hitit kralları, muhtemelen, Hurri istilalarını önlemek ve bir barış ortamı sağlamak maksadıyla, Hititli prenseslerini Hurri hanedanından kimselerle evlendirdikleri gibi, kendileri de bizzat Hurrili kadınlarla evlenmişlerdir. Nitekim, II. Tuthaliya’nın eşi Nikalmati, I. Arnuwanda’nın eşi Aşmunikal, III. Tuthaliya’nın eşleri Taduhepa ile Şatantuhepa birer Hurrice ad taşıyorlardı. Hitit krallarının Hurrili

¹⁴⁷ Esmâ Reyhan (1998), a.g.m., 190.

¹⁴⁸ Kınal (1998), EAT, 86 vd.

¹⁴⁹ Adil Alpman (1998), Anadolu’da Hurriler, III. Uluslar arası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum 16-22 Eylül 1996), Ankara, 30.

kadınlarla evlenmeleri adeta bir gelenek halini almış ve politik bir araç olarak imparatorluk çağında da devam etmiştir. Zira, II. Muwattali'nin eşi Danuhepa ile III. Hattuşili'nin eşi Puduhepa, daha önce de belirttiğimiz üzere, Hurri asıllı kraliçelerdir¹⁵⁰.

Eski devlet döneminde ele alınması gereken diğer önemli bir konu ise Anadolu'da Hititler'le birlikte uygulanmaya başlanan ve gerçekte siyasî bir boyutu olduğunu düşündüğümüz iç güveylik meselesidir. Hititler'de gerektiği durumlarda damadın kral olmasına yani iç güveyliğe izin verildiği belgelerden de anlaşılmaktadır.

Eldeki metinlerde iç güveyliğe temas eden en eski belge, daha önce de zikrettiğimiz, kral Telepinu (M.Ö.1535- 1510)'un fermanıdır. Bu hukuk metninde, kralın hak ve vazifeleri ile hanedan içinde krallığın intikali esasları bir anayasa halinde düzenlenmekte ve tahta geçecek bir oğulun olmaması durumunda “*kim en büyük kız ise ona bir koca alınsın (iç güveysi tutulsun) ve o (damat) kral olsun*” denmektedir. Böylece damat olacak kişi, kralın öz kızı ile evlenip bir nesil tahtta kalacak ve kral hanedanının taht üzerindeki vazifelerini devam ettirecek zürriyeti sağlayacaktır. Halk arasında da iç güveylik usulünün yaygın olduğunu bilmemize rağmen yeterli belge olmadığı için sebeplerini tam anlamıyla ortaya koyamıyoruz¹⁵¹. Ancak bu fermanın yapılacak olan siyasî evliliklere meşrû bir zemin hazırladığı da gayet açıktır.

I. Hattuşili'den sonra tahta çıkan ve Babil'e karşı kazandığı zaferler ve yaptığı fetihlerle “Babil fatihi” olarak tarihe geçen I. Muşşili dönemi olayları yalnızca Hitit tarihini değil, Mezopotamya ve Kuzey Suriye'yi de ilgilendirdiği için, bu dönemde Ön Asya'nın siyasî durumuna göz atmak faydalı olacaktır, kanaatindeyiz.

Bu dönemde Mezopotamya'da Sami menşeli Amurru sülalesi hâkimdi. Fakat Güney Mezopotamya'daki Babil devletinin gücünü zirveye çıkaran Hammurabi'den sonraki krallar zamanında Babil devleti iyice zayıflamıştı. Zira, çok geçmeden kuzeydeki Asur şehri de bağımsızlığını ilan etmiştir. Böylece batıda Fırat nehri kenarında bulunan Mari (Tel Hariri)'ye kadar hâkim olan Hammurabi zamanının prestiji sönmüştü. Hammurabi döneminde büyük bir krallık olan Yamhad (Halep) krallığının başında Sami asıllı bir sülale bulunuyordu ve bugün kazılarla meydana çıkarılan Alalah (Açana) şehri de Halep'e bağlı idi. Mezopotamya ile Anadolu arasında en önemli geçiş

¹⁵⁰ Alp (2002), a.g.e., 21.

¹⁵¹ Kemal Balkan (1948), Eti Hukukunda İç Güveylik, *AÜDTCF Dergisi*, VI/3, Ankara, 149.

noktalarından biri olan Kargamış'ta ve Halep'in batısındaki Katna şehirlerinde de Mari'ye bağlı krallıklar bulunmaktaydı.

Görülüyor ki, Kuzey Suriye'de aralarında siyasî birlik bulunmayan küçük şehir devletleri mevcuttu ve bu dönemde Mısır, Hiksos hâkimiyeti altında olduğundan Hitit devletine karşı koyabilecek bir güce sahip değildi. I. Murşili önce Halep, sonra da Mari krallıklarını ortadan kaldırmış, Hitit ülkesine Babil'in yolunu açmış ve Babil'i fethetmiştir¹⁵².

Murşili'nin Babil seferi dönüşü bir saray entrikasına kurban gittiği anlaşılmaktadır. Gerçekten kız kardeşi Harapşili'nin kocası Hantili ve Hantili'nin damadı olan Zidanta tarafından Halep şehrinde öldürülecektir¹⁵³. Telepinu, Murşili'nin sonunun nasıl olduğunu şu sözlerle anlatmıştır:

*“Hantili içki sunucu idi. Ve Murşili'nin kız kardeşi Harapşili ile evliydi. Hantili, Zidanta ile birlik olup, ihanet etti. Ve fena bir şey yaptılar. Murşili'yi öldürdüler, kan döktüler”*¹⁵⁴.

Buradan, saraya evlilikler vasıtasıyla giren yabancı damatların, zaman zaman taht için mücadeleye girişmiş oldukları ve bunun için çeşitli entrikalara başvurdukları anlaşılmaktadır. Bu durum, yapılan siyasî evliliklerin her zaman müspet sonuçlar vermediğini göstermektedir. Zira Murşili'nin günün birinde eniştesi Hantili tarafından öldürüleceğini ve önce Hantili'nin sonra da suç ortağı Zidanta'nın Hitit tahtına geçeceğini hiç kimse tahmin edemezdi.

I. Hattuşili ve I. Murşili'nin 60 yıllık parlak dönemimden sonra gelen 9 kralın yüzyılı aşan hâkimiyetleri boyunca Hitit devleti gücünü yitirmiş, özellikle Güney ve Güneydoğu Anadolu'daki Hitit etkisi büyük ölçüde azalmıştır. Bu durumdan yararlanan Hurriler, Hurri- Mitanni devletini kurmuş ve bu krallık, I. Şuppiluliuma'nın tahta çıkışı

¹⁵² J.G. Macqueen (2001), *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Çev. Esra Davutoğlu, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 48; Kinal (1998), EAT, 88 vd.

¹⁵³ Ekrem Memiş (1987), *Hitit Siyasî Tarihinde Taht Mücadeleleri*, S.Ü. Eğitim Fak. Dergisi, I/1, Konya, 114.

¹⁵⁴ Ekrem Akurgal (1995), *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınları, İstanbul, 30.

tarihine kadar, yüzyıla yakın bir süreç içinde Mısır'dan sonra dönemin ikinci büyük siyasî gücü olmuştur¹⁵⁵.

M.Ö. 1550- 1450 yılları arasında yani I. Şuppiluliuma dönemine kadar Anadolu'da ve tüm Yakındoğu'da “Karanlık Çağ” yaşanmıştır. Söz konusu çağda Hurri ve Hiksos göçleri Ön Asya'daki dengelerin değişmesine ve devletler düzeninin yeniden şekillenmesine yol açacaktır.

Dengelerin değişmesine rağmen I. Şuppiluliuma ile yeniden yükselişe geçen Hitit devletinin iç ve dış politikasında takip ettiği siyaset, yine siyasî evlilikler yolu ile akrabalık kurmak olmuştur. Hitit siyasî tarihinde bu türden evliliklere en fazla imparatorluk çağı dediğimiz bu dönemde tesadüf edilmektedir. Şüphesiz, geniş coğrafyalara yayılan imparatorluğu bir arada tutmanın en akıllıca yolu, ya yeni kazanılan topraklara akrabaları atamak ya da buradaki insanlarla akrabalıklar kurmaktan geçmekteydi.

2.4.2. İmparatorluk Döneminde Siyasî Evlilikler

2.4.2.1. I. Şuppiluliuma Dönemi (M.Ö.1380- 1345)¹⁵⁶

I. Şuppiluliuma ile Hitit devleti tekrar Ön Asya'da tekrar önemli bir güç haline geldiği için, bu kraldan itibaren Hitit tarihinin yeni bir safhaya girdiği kabul edilmektedir. Eski Hitit devleti sadece “Hititlilik” varlığını korumak için savaştığı halde, bu yeni merhalede yeniden şekillenen devlet, istila ve fütihat için çarpışacaktır. Bundan dolayı bu dönem, Hitit İmparatorluk Çağı olarak adlandırılmıştır.

I. Şuppiluliuma'nın dönemi, Yakındoğu'nun “Amarna Çağı” denilen M.Ö. XIV. yüzyılın ilk yarısına rastlamaktadır. Bu dönemi aydınlatan vesikalar Mısır'da Beni Hasan civarındaki Tel el Amarna köyünde bulunduğu için, elli senelik (M.Ö.1400- 1350) bu zamana “Amarna Çağı” ismi verilmiştir. Bu köyde yapılan kazılarda sayıları 400'e yaklaşan Akadça yazılmış mektuplar¹⁵⁷ bulunmuştur.

¹⁵⁵ Ekrem Akurgal (2002), *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Yayınları, Ankara, 69.

¹⁵⁶ Kronolojide Akurgal (2002), a.g.e. esas alınmıştır.

¹⁵⁷ Amarna mektuplarının büyük bir kısmı 1887-1888'de bulunmuş ve konularına göre serilere ayrılmıştır. A.Knudtson, Winckler, J.P.Metcalf gibi bilim adamları tarafından kendi dillerine çevrilmiştir. Geniş bilgi için bkz C.H.W Johns (1999), *Babylonian and Assyrian Laws, Contracts and Letters*, The Lawbook Exchange, Ltd. Union, New Jersey, 311 vd.

Amarna mektuplarının bir kısmı Ön Asya'nın büyük kralları ile XVIII. sülale firavunlarından III. ve IV. Amenofis'ler arasında, diğer büyük bir kısmı da Suriye ve Filistin'deki küçük şehir beyleri ile bu firavunlar arasında teati edilmiştir.

Bir taraftan Amarna mektupları, diğer taraftan Boğazköy vesikaları ile bu devrin tarihi aydınlanmaktadır. Tarihte ilk defa “beynelmilelik” kavramı da bu devirde ortaya çıkmıştır. Milletlerarası münasebetlerde müşterek dil olarak Akadça kullanılmaktaydı. Hatta, geleneklerine son derece bağlı olan ve kendisine has bir yazısı bulunan Mısır devleti bile Ön Asya devletleriyle anlaşabilmek için, çivi yazısını ve Akad dilini bilen kâtipler kullanıyordu. Yine ilk defa bu devirde, “Büyük Devlet”, “Küçük Devlet” mefhumları ortaya çıkmıştır. Büyük devletler, küçükleri himaye altına alarak nüfuz sahalarını genişletmeye çalışırken, aralarındaki anlaşma şartlarını antlaşmalarla vesikalandırıyorlardı. Büyük devlet kralları arasında da tahta çıkma münasebetiyle tebrik veya selefinin ölümü sebebiyle taziye mektupları, mesajlar teati ediliyordu¹⁵⁸.

Bu dönemde başlıca büyük devletler, başta Mısır olmak üzere, Babil, Mitanni ve Hitit devletleriydi. Devrin sonlarına doğru Asur devleti de büyük devlet olma yarışına girmiştir. Fakat bunlardan Babil ve Mitanni devletlerinin ekonomik bir buhran geçirmekte oldukları anlaşılmaktadır.

Gerçekten de Amarna arşivinde mektupları bulunan Babil kralları, firavunlara Babilli prensesler takdim ederek karşılığında Mısır'dan altın istemektedirler. Bu mektuplarda siyasî hiçbir gaye güdümediği anlaşılmaktadır. Mitanni kralı Tuşratta'nın mektupları da altın talebiyle doludur¹⁵⁹.

Babil ve Mitanni devletlerinde görülen ekonomik buhrana karşılık Hitit ve Asur devletleri bir kalkınma hamlesi içinde bulunuyorlardı. Bütün bu devletlerin ekonomik menfaatleri, bu devrin Doğu ve Batı dünyalarının göz diktiği Akdeniz'in doğu kıyılarında birleşiyordu. Çünkü Mezopotamya'dan Mısır'a ve Anadolu'ya ve bu

¹⁵⁸ Memiş (1989), ETT, 49 vd.

¹⁵⁹ M.Ö. 1380- 1350 yılları arasında hüküm sürmüş olan Mitanni kralı Tuşratta, yükselen Hitit tehlikesine karşı güç kazanmak ve Mısır devletiyle ittifak kurmak maksadıyla kızı Taduhepa'yı Mısır firavunu III. Amenofis'e eş olarak vermiştir. Bu prensesin daha sonra IV. Amenofis'in haremindedir. Bu bulduğu Amarna mektuplarından anlaşılmaktadır. Zira Amarna arşivinden ele geçen ve Tuşratta'ya ait olduğu tespit edilen mektuplarda Tuşratta, III. ve IV. Amenofis yolu ile kızı Taduhepa'ya selam göndermektedir. Ancak bu siyasî evlilik, Mitanni devletinin Hitit hâkimiyeti altına girmesine engel olamayacaktır. Bkz. Akurgal (2002), a.g.e., 177.

memleketlerden Mezopotamya'ya gidip gelen ticaret kervanlarının takip ettikleri yollar burada, Kuzey Suriye'de düğümleniyordu.

Hitit devletine tekrar dönecek olursak; I. Şuppiluliuma'nın siyasî faaliyetlerini içeren pek çok vesika ele geçmiştir¹⁶⁰. Bu vesikalar gösteriyor ki, onun Anadolu'da en çok savaştığı kavim, Gaşkalar'dır. İktidarı boyunca bu kavimle mücadele etmek zorunda kalan Şuppiluliuma, Suriye seferleri sırasında da Gaşkalarla uğraşmak zorunda kalmıştır.

Batı Anadolu üzerine, özellikle Arzawa memleketlerine¹⁶¹ karşı yaptığı seferleri ise oğlu Murşili'ye ait anallardan öğreniyoruz. Diğer taraftan onun Kizzuwatna¹⁶² ile Azzi¹⁶³ ve Hayaşa¹⁶⁴ kralları ile yaptığı antlaşmalar konumuz itibariyle büyük önem taşımaktadır. Kizzuwatna kralı II. Sunaşşura ile yapılan antlaşmada taraflar arasında tam bir eşitlik görülmektedir¹⁶⁵.

Hayaşa kralı Hukkana ile yapılan antlaşma¹⁶⁶ da ise:

“Hatti ülkesi kralı Majeste Şuppiluliuma şöyle söyler: İşte bak, sen Hukkana'yı, arkadaki kahramanı yücelttim. Seni iyi yaptım (sana iyi davrandım). Ve seni Hattuşa ülkesinde, Hayaşalılar arasından seçtim. Ve sana kız kardeşimi zevceliğe verdim...” ifadesi geçmektedir¹⁶⁷. Böylece yapılan barış antlaşması, akrabalık bağları ile sağlanmıştır. Ayrıca bu antlaşma iplerin kimin elinde olduğunu da açıkça göstermektedir. Çünkü alışılmış askerî yükümlülüklerin sıralanmasının yanı sıra,

¹⁶⁰ Bu vesikaların başında oğlu II. Murşili tarafından yazılmış olan “Veba Duaları” ile yine bu oğlu tarafından yazdırılan “Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları” adlı tabletler gelmektedir. Ayrıca Nuhaşşe, Hayaşa ve Amurru kralları ile yaptığı antlaşmalar ve özellikle Mitanni kralı Mattivaza ile yaptığı antlaşmalar da onun siyasi faaliyetlerine ışık tutmaktadır. Bkz. Memiş (1989), ETT, 51.

¹⁶¹ Arzawa memleketleri coğrafi adlandırması, genellikle Gediz- Menderes vadileriyle yani Lidya ve çevresiyle eşitlenmektedir. Arzawa coğrafyası içine Hapalla, Mira, Şeha nehri ülkesi, Wiluşa, Zippaşla ve Harriyati ülkeleri dâhil edilmektedir. Bkz. Karauğuz (2002), a.g.e., 107.

¹⁶² İlk zamanlar Karadeniz'in güney sahili boyunca aranan Kizzuwatna (Klasik dönemde Kilikya), daha sonra Anadolu'nun güneydoğusuna yerleştirilmiştir. Bkz. Karauğuz (2002), a.g.e., 42. Kizzuwatna'nın Çukurova bölgesine tekabül ettiği kabul edilmektedir. Bkz. Kınal (1998), EAT, 98.

¹⁶³ Azzi ülkesi, Giresun, Gümüşhane ve Trabzon illerini içine alan yöreyle eşlenmektedir. Bkz. Hayri Ertem (1992), Coğrafi Adların Lokalizasyon Denemelerinde Dikkate Alınması Gereken Noktalar ve Bazı Şehirlerin İdentifikasyonları Hakkında, *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, TTK, Ankara, 168.

¹⁶⁴ Bugünkü Yeşilirmak havzasına lokalize edilmektedir. Bkz. Kınal (1998), EAT, 98.

¹⁶⁵ Kınal (1998), EAT, 98.vd.

¹⁶⁶ Alp (2002), a.g.e., 99 vd. ; Ek- 1

¹⁶⁷ Hukkana ile yapılmış olan antlaşmanın tam metni için bkz. Karauğuz (2002), a.g.e. , 151 vd.

Hukkana'nın diğer Hititli kadınlarla bir ilişkisinin olamayacağı da özellikle vurgulanmıştır:

“Sana eş olarak verdiğim bu kız kardeşimin birçok kız kardeşi ve kız akrabaları var. Onları da kız kardeş olarak kazandın çünkü onların kız kardeşini aldın. Hattuşaş'ta bir töre çok önemlidir. Erkek kardeş, kız kardeşi ve kuzenleri ile ilişkiye giremez. Bu yasaktır. Kim böyle bir şey yaparsa, Hattuşaş'ta barınamaz, öldürülür. Sizin ülkeniz barbar olduğu için hep çekişme içindediniz. Orada erkek kardeş, kız kardeşi ve kuzeniyle ilişkiye girer, Hattuşaş'ta buna izin verilmez. Karının kız kardeşi ve kız akrabaları senin yanına gelirse onlara yiyecek ve içecek ver, asla onları arzulama! Bu konu senin için yemine bağlansın...” ifadeleri, dönemin Hitit ve Hayaşa ülkesi toplumlarının aile yapısı ve gelenekleri hakkında da bilgiler ihtiva etmektedir.

Hukkana ile I. Şuppiluliuma'nın kız kardeşinin evlenmesi, diplomasi ve hısım olmanın belirleyicisi olduğu gibi, eski siyasetin de bir devamıydı.

Bu türden evliliklere Hitit devletinin çağdaşı olan Mısır'da da rastlanılmaktadır. Çünkü, III. Amenofis'in haremindedir Babil, Mitanni ve belki Arzawa'dan gönderilen birçok prenses yaşıyordu. Ne var ki, bu yabancı kadınların Mısır'daki yaşamı hiç de iç açıcı değildi. Örneğin Babilli I. Kadaşman-Enlil, Amenofis'e, elçisinin, firavuna eş olarak verilen kız kardeşiyle görüştürülmediğinden yakınmaktadır. Aynı kaderi paylaşan bu kadınlar, Mısır'da, daha çok antlaşmaları pekiştirmek için kullanılan bir çeşit canlı güvence olarak, sıradan harem kadını konumundaydılar. Bu evlenme politikası konusunda firavunların izlediği çifte standart ise, bir Mısır prensesiyle evlenmek isteyen Kadaşman-Enlil'e verilen sert cevaptan anlaşılmaktadır:

“Eski zamanlardan beri Mısırlı kral kızları yabancılara verilmez.”

Hitit, Babil ve Asur devletlerinin siyasî evliliklere yaklaşımı ise daha farklı olmuştur. Firavun III. Amenofis'in ölümünden kısa bir süre önce, adı geçen üç büyük devlette, neredeyse eş zamanlı olarak taht el değiştirmişti. Bu üç genç kralın birbirleriyle olan ilişkileri tam olarak bilinmemektedir. Mısır'a karşı ortak bir siyaset takip edip etmedikleri de kanıtlanamamaktadır. Çünkü bu üç kral, ülkelerinin yararına olması adına, Mısır'ın kibirli tavrına karşılık, firavunla siyasî ilişkiye geçmekten

kaçınmamışlardır. Fakat Kadaşman-Enlil'in gördüğü hakarettten sonra, yeni kuşakların Mısır'a karşı bilinçli olarak farklı politikalara yöneldiklerini düşünmek de yanlış olmayacaktır.

Sonuçta Kadaşman-Enlil'in oğlu Babilli II. Burnaburias, Asur kralı Asur-Uballit'in kızıyla evlenmiştir. I. Şuppiluliuma'nın Hukkana ile yaptığı antlaşmada olduğu gibi bu evlilikte de, verilen kız ikinci eş değil kraliçe olacaktır. Zira Asurlu prenses daha sonra saygın bir kraliçe ve veliaht annesi olarak anılmıştır.

Bu evlilik halkasına katılmak için Hitit kralının önünde bir engel vardı. Çünkü henüz yabancı krallarla evlendirebileceği bir kızı yoktu. Bu nedenle evliliğini bozma pahasına, kendisinin evlenmesi gerekiyordu.

Öte yandan I. Şuppiluliuma'nın ikinci oğlu Telepinu'ya Kizzuwatna rahipliği unvanı verilmesini belgeleyen bir fermanda (dinî, siyasî ve askerî görevleri içermektedir) I. Şuppiluliuma, veliaht prens Arnuwanda ve Şuppiluliuma'nın kardeşi Zida'nın yanı sıra, büyük kraliçe Tavananna Henti'nin de mührü bulunmaktadır.

Oysa birkaç yıl sonra yapılan bir antlaşmada, yeni bir mühür dikkati çeker:

*“Hattuşa Ülkesinin Büyük Kralı Şuppiluliuma'nın mührü; Babil kralının kızı, Büyük Kraliçe, Tavanana'nın mührü”*¹⁶⁸.

Bu Babilli prensesin adının Malnigal olduğunu ve bu adın kraliçeye sonradan takılan Hurrice bir isim olduğu anlaşılmaktadır. Kraliçe Malnigal, kocasının ölümünden sonra, II. Murşili döneminde, Tavananna unvanını korumuş ancak Hitit sarayında bazı entrikalar çevirmekle suçlanmıştır¹⁶⁹.

I. Şuppiluliuma'nın bu Babilli prensesle evlenmesi, Mitanni ülkesini topraklarına katma politikasına bir ön hazırlık niteliğindedir. Çünkü Mitanni devletine karşı sefere çıktığı zaman, Mitanni'nin müttefik olabileceği tüm devletleri akrabalık yoluyla kendisine bağlamış olacaktır ve nitekim bunu da başarmıştır.

¹⁶⁸ Brandau- Schickert (2004), a.g.e., 155 vd.

¹⁶⁹ Memiş (1994), a.g.m., 287 vd.

Anadolu'daki muhtelif kavimleri de siyasî evliliklerle kendisine bağlayan I.Şuppiluliuma özellikle Kizzuwatna ile yaptığı antlaşma ile amacına yönelik büyük bir adım atmış oluyordu. Zira Hitit kralı bu suretle “Kilikya Kapıları”nı elinde tutan bu devleti dost ve müttefik olarak kazanıyordu. Nitekim, I. Şuppiluliuma'dan sonra Kizzuwatna'nın bir daha isyan ettiği görülmemektedir. Bu suretle Hitit kralı, artık Kuzey Suriye üzerindeki ananevi Hitit haklarını talep etmeye teşebbüs edebilirdi. Bu haklar, Kuzey Suriye'nin yeni hâkimi Mitanni krallığından geri alınacaktı.

Bu dönemde Mitanni kral sülalesinin fertleri arasında baş gösteren ayrılıklar da I.Şuppiluliuma'nın teşebbüsünü kolaylaştırmıştır. Mitanni kralı Şuttarna'nın büyük oğlu II. Artatama devletin kuzey tarafındaki arazisini alarak, burada oturan Hurri kavimlerine izafeten bir Hurri krallığı kurmuştur. Hitit kralı yeni kurulan bu krallık ile bir antlaşma yaparak Hurri devletini resmen tanıdığını göstermiştir. Mitanni devletinin ikiye ayrılışından, dolayısıyla askerî ve siyasî zaafından faydalanan I.Şuppiluliuma için Suriye seferlerini yapabileceği uygun ortam böylece sağlanmış oluyordu.

Vesikalarda anlatılan Suriye seferlerini kronolojik bir sıraya koymak güçtür. Fakat Mattivaza antlaşmasında Suriye hadiselerinden sırayla ve kısaca bahsedilmiş gibi görünmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla, I. Suriye seferi Hitit büyük kralının İssuwa (Malatya'nın doğusu) memleketine karşı yaptığı bir seferle başlamıştır. Mattivaza antlaşmasına göre, İssuwa memleketleri Mitanni devleti tarafına geçmişlerdi. Bu mücadeleden Mitanni kralı Tuşratta'nın galip geldiği kabul edilmektedir. Çünkü o, Mısır firavunu III. Amenofis'e gönderdiği bir mektupta, Hititler'e karşı kazandığı bir zaferden bahsetmekte ve bu zaferin delili olarak da Mısır'a iki Hitit esiri gönderdiğini bildirmektedir. Fakat bir sene sonra Hitit kralı, İssuwa'ya tekrar hücum etmiş, bu memleketi zaptettikten sonra, Mitanni devletinin idare merkezi Vaşşukani (Urfa/Ceylanpınarı) üzerine yürüyerek Tuşratta'yı mağlup ve firara mecbur etmiştir¹⁷⁰. Bunun üzerine Mısır'dan yardım talebinde bulunan Mitanni kralı Tuşratta'nın mektupları cevapsız kalmıştır. Vaşşukani kentinin düşmesi ile Mitanni devleti ortadan kalkmış ve Hitit devleti artık “imparatorluk” unvanı almaya hak kazanmıştır.

I. Şuppiluliuma'nın Hitit devletini imparatorluk haline getirmesinden sonra, Ön Asya devletleri arasındaki denge de kendiliğinden değişmiş oluyordu. Artık bir Mitanni

¹⁷⁰Füruzan Kınal (1971), Hitit Devletleri İçin Kuzey Suriye'nin Önemi, *Atatürk Konferansları IV, 1970'den Ayrılışım*, TTK, Ankara, 10.

devleti yoktu, fakat Tuşratta zamanına kadar Mitanni devletine tâbi vasal bir krallık olan Asur, şimdi daha çok kuvvetlenecekti. Nitekim Amarna arşivinde mektubu bulunan Asur kralı II. Asur-Uballit, artık kendisini bir Büyük Kral gibi görerek, o devrin protokolü gereğince, firavuna “Kardeşim” diye hitap edebiliyordu. I.Şuppiluliuma, bu tehlikeyi görmekte gecikmemiş olmalı ki, Vaşşukani’nin düşmesinden sonra Babil’e kaçmış olan Tuşratta’nın oğlu Mattiwaza (=Şattiwaza), kendisine iltica ettiği zaman, onu affetmiş ve kızını da ona vererek Mitanni krallığını kendisine tâbi tampon bir devlet olarak yeniden teşkil ettirmişti¹⁷¹.

Nitekim Mattiwaza antlaşmasında Hitit kralı şöyle demektedir:

“ Hatti ülkesinin kralı, ben Büyük Kral, kızım için Mitanni ülkesine hayat verdim. Tuşratta’nın oğlu Mattiwaza’yı elimde tuttum ve kızımı ona zevceliğe verdim.

*Prens Mattiwaza, Mitanni ülkesinde kral olsun. Ve Hatti ülkesi kralının kızı, Mitanni ülkesinde kraliçe olsun. Kumalar, sen Mattiwaza için hoş karşılanınsın. Fakat hiçbir kadın benim kızından daha büyük olmasın. Sen hiçbir kadının onunla eşit olmasına izin verme. Ve hiç kimse onun yanında eşit bir şekilde durmasın. Sen benim kızımı ikinci dereceye indirme. Mitanni ülkesinde o, kraliçeliğe alınsın. Mattiwaza’nın oğulları ve benim kızımın oğulları, onların oğulları ve torunları, gelecekte Mitanni ülkesinde eşit olsun. Gelecekte Mitanniler, Prens Mattiwaza’ya karşı, kızım kraliçeye karşı, oğullarına karşı ya da torunlarına karşı ayaklanmayı planlamasın. Gelecekte Prens Mattiwaza, benim oğullarıma eşit ve kardeş olsun. Ve Prens Mattiwaza’nın oğulları, onun çocukları ve torunları benim torunlarımla eşit ve kardeş olsun...”*¹⁷².

Amarna arşivinde gerek I.Şuppiluliuma tarafından zapt edilen şehirlerden, gerekse Kuzey Suriye’deki diğer şehir beyliklerinden Amarna çağı firavunlarına gönderilen mektuplarda, genellikle Hitit ordularından, Hitit kralından ve onun şehirleri yakıp yıkmasından bahsedilerek, Mısır’dan yardım istenilmektedir. Firavun IV. Amenofis bu mektuplara cevap bile vermiyordu. Çünkü Hitit kralı Mısır’a değil, Mitanni devletine savaş açtığını ilan etmişti ve o devletin idaresi altındaki şehirleri zapt ediyordu. Gerçekten Mısır’la dostane ilişkiler mevcut idi. Hatta I.Şuppiluliuma, IV. Amenofis’in tahta çıkması münasebetiyle gönderdiği mektupta, babası ile olduğu gibi

¹⁷¹ Memiş (1989), ETT, 52 vd.

¹⁷² Karauğuz (2002), a.g.e., 210.

kendisi ile de mektuplaşmalarını temenni ediyordu. Esasen III. Amenofis ile I.Şuppiluliuma arasında yapılan bir Kuruştama antlaşmasının mevcut olduğu “Veba Duaları”¹⁷³ ile biliniyor ise de antlaşma metni Hattuşaş arşivinde ele geçmemiştir¹⁷⁴.

I. Şuppiluliuma'nın oğlu II. Murşili tarafından yazdırılan “Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları” adlı metinde de Hitit-Mısır ilişkilerine ışık tutan bilgiler mevcuttur.

Hitit devletinin Mısır'la olan dostluk ilişkileri IV. Amenofis'in ölümüne kadar devam etmiştir. Bu dostluğun bozulmasına ise bir evlenme teklifi sebep olmuştur¹⁷⁵. Gerçekten de Şuppiluliuma, Mitanni devletinin çökmesi ile neticelenen II. Suriye seferinden aşağı-yukarı 20 yıl sonra, isyan eden Kuzey Suriye beyliklerini yeniden itaat altına almak için yapmış olduğu bir başka seferde (III. Suriye seferi), Kargamış şehrinin muhasarası esnasında, Dahammunuş isimli bir Mısır kraliçesinden mektup almıştır. Mektupta firavunun ölümü ile dul kalan Mısır kraliçesi, I.Şuppiluliuma'ya şöyle demektedir:

“ Kocam öldü. Bir oğlum da yoktur. Senin ise birçok oğlun olduğunu söylüyorlar. Eğer sen, oğullarından birini bana verirsen, o, kocam olabilir. Hiçbir surette bir kölemi alıp, onu kocam yapmak istemem! ... Korkuyorum!”

Mısır firavunlarının yabancı prenseslerle sık sık evlenmelerine karşılık, daha önce de ifade edildiği üzere, Mısır prenseslerinin yabancılarla evlenmelerine müsaade edilmemekteydi. Bu nedenle I.Şuppiluliuma, bu mektuptaki teklifin doğruluğundan kuşkulananarak Mısır'a bir elçi göndermeye karar vermiştir.

“Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları” adlı metinde olayın devamı Şuppiluliuma'nın oğlu II. Murşili tarafından şöyle anlatılmaktadır:

“ Babam bunu işitince, ileri gelenleri görüşmeye çağırdı ve şöyle dedi: Hayatımda şimdiye kadar başıma hiç böyle bir şey gelmedi. Hâl böyle olunca babam, büyük odacı başı Hattuşaziti'yi şu sözlerle Mısır'a gönderdi: Git ve bana doğru sözü

¹⁷³ Duaların tercümesi için bkz. Alp (2002), a.g.e., 128 vd.

¹⁷⁴ Kinal (1998), EAT., 105.

¹⁷⁵ Ahmet Ünal (2002), *Hititler Devrinde Anadolu I*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 77; Memiş (1989), ETT, 54.

getir! Belki onlar beni aldatıyorlar! Belki efendilerinin bir oğlu vardır! Sen doğru sözü bana geri getir!”

Elçi Mısır’dan geri döndüğünde, I.Şuppiluliuma, muhasara ettiği Kargamış’ı zapt ederek yeni bir zafer kazanmış bulunuyordu. Kargamış’ta işini bitirdikten sonra Büyük kral, kışı geçirmek üzere Hattuşaş’a döndü. Metinde, Mısır’dan getirilen haber hakkında şöyle denilmektedir:

“ İlbahar olunca, Hattuşaziti Mısır’dan geri döndü. Mısır’ın habercisi Bey Hani de birlikte geldi. Şuppiluliuma’ya hitaben yazılmış ikinci mektupta Mısır kraliçesi şöyle diyordu: Niçin böyle dedin? Beni aldatıyorlar. Eğer bir oğlum olsaydı, kendimin ve ülkemin küçülmesini diğer bir ülkeye yazar mıydım? Sen bana inanmadın ve bana böyle dedin. Kocam öldü. Oğlum da yoktur. Bir kölemi hiçbir zaman alıp onu kocam yapmayacağım. Ben diğer hiçbir ülkeye yazmadım. Yalnız sana yazdım. Senin oğullarının çok olduğunu söylüyorlar. Bana oğullarından birini ver. O, bana koca, Mısır’a da kral olsun ”¹⁷⁶.

I.Şuppiluliuma nihayet evlilik teklifinin doğruluğuna kanaat getirerek adının Zanza olduğunu anladığımız Hitit prensini Mısır’a firavun olması için göndermiştir. Bu esnada Mısır kraliçesinin düşmanları da boş durmamışlardır. Gönderilen Hitit prensi Dahammunuş’un düşmanları tarafından Mısır’a varmadan yolda öldürülmüş ve bu ölüm, I.Şuppiluliuma’nın Mısır üzerine sefere çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum, daha ileride Kadeş Antlaşması ile bitecek olan Mısır-Hitit savaşına da yol açacaktır¹⁷⁷.

Veba duaları metinlerinden öğrenildiğine göre, I.Şuppiluliuma bu olaydan çok etkilenmiş ve Mısır’a karşı bir intikam seferi düzenlemiştir. Gerçekten Hitit orduları Mısır sınırlarına dayanmışlar ve bu sefer sonucunda pek çok esirle Hatti’ye dönmüşlerdir. Mısır’la yapılan Kuruştama antlaşmasının bozulması pahasına girişilen bu intikam seferi, I.Şuppiluliuma’nın evlât acısını, az da olsa hafifletmişti¹⁷⁸. Ancak madalyonun diğer yüzü hiç de öyle değildi. Çünkü, I.Şuppiluliuma’nın zaferle neticelendirdiği bu sefer, aslında Hitit devletine pahalıya mâl olmuştu. Hatti

¹⁷⁶ Memiş (1989), ETT, 54 vd.

¹⁷⁷ Ali M. Dinçol (2000), Hititler, *Anadolu Uygarlıkları I*, Görsel Yayınlar, İstanbul, 88.

¹⁷⁸ Söz konusu sefer sonucunda I. Şuppiluliuma oğlunun katilini yakalatıp idam ettirmiştir. Dahammunuş’un ise kendi öz büyükbabası, Firavun Ay’la evlenip hükümdarlık haklarını ona devretmekten başka çaresi kalmamıştır. Bkz. Desti (2005), a.g.e., 93.

memleketine getirilen esirler arasında veba hastalığı ortaya çıkmış ve yavaş yavaş ölmeye başlamışlardı. II. Murşili'nin söz konusu metinlerde anlattığına göre, veba salgını 20 yıl kadar devam etmiş ve ülke nüfusu son derece azalmıştı. Öyle ki, Murşili, Hatti ülkesinin bütün Tanrı ve Tanrıçalarına:

“Artık geride kalan çok az insan da ölürse, sizlere kim ekmek ve içki sunacak? Geriye kalan insanlar artık ölmesinler! Onları bağışlayın” diye yalvarıp yakarmaktadır¹⁷⁹.

I.Şuppiluliuma iktidarı boyunca dağcı Gaşka kavimleri ile de mücadele etmek zorunda kalmıştı. Çünkü ele avuca sığmayan bu kavim, Hitit kralı başka bir ülkeye sefere gittiği zaman ya da kendi iç meseleleri ile uğraşırken bunu fırsat bilerek Hitit üzerine hücumla geçmişler ve Hitit krallarının başını ağrıtmaktan geri kalmamışlardır. Hatta, Gaşka kavimlerinin saldırıları Hitit devletinin yıkılışına kadar devam etmiştir.

Diğer taraftan, I.Şuppiluliuma'nın Amurru¹⁸⁰ kralı Aziru ile yaptığı antlaşma ile hâkimiyetini bu krallığa kabul ettirdiği görülmektedir.

I.Şuppiluliuma'nın savaşçı kimliğinin yanı sıra, başarılı bir diplomat olduğu da anlaşılmaktadır. Gerçekten de mağlup ettiği şehir beylerine Hititli prensesler vermek suretiyle siyasî evliliklere dayanan bir barış politikası takip etmiştir. Daha önce de değindiğimiz gibi, Hayaşa prensi Hukkana'ya kız kardeşini zevce olarak verdiği gibi, bir kızını Tuşratta'nın oğlu Mattiwaza ile, bir diğer kızını da Mira beyi Mashuiluvas ile evlendirmiştir.

I.Şuppiluliuma, Hitit geleneklerine sâdik kalarak, zapt ettiği şehirlere kendi oğullarını veya yakın akrabalarını birer “küçük kral” olarak tayin etmiş ve böylece devletin geleceğini garanti altına almaya çalışmıştır. Halep şehrine oğlu Telepinu'u, Kargamiş'a ise diğer oğlu Piyaşşili kral olarak göndermesi bunun en güzel örnekleridir. Bu enerjik kralın hayatı, yine bir Gaşka seferi esnasında sona ermiştir¹⁸¹. Belki de o, o

¹⁷⁹ Memiş (1989), ETT, 56.

¹⁸⁰ M.Ö. II. Binyılın başlarından itibaren bilinen bu coğrafi isim, çivi yazılı belgelerde Amurru şehri, Amurru ülkesi ve Amurru ülkeleri şeklinde geçmektedir. Güney Suriye'de bugünkü Lübnan'ın sahil kesiminde kalan Amurru, bu konumundan dolayı Mısır ve Hitit ülkeleri arasında sürekli el değiştirmiştir. Bkz. Karauğuz (2002), a.g.e., 176.

¹⁸¹ Kinal (1998), EAT, 106.

sırada Hatti ülkesini kasıp kavuran veba hastalığının kurbanı olmuş ve bu ölüm hadisesi de Gaşka seferi sırasında tecelli etmişti¹⁸².

2.4.2.2. II. Murşili Dönemi (M.Ö.1345- 1315)

I. Şuppiluliuma'dan sonraki dönemde Hitit tahtına oğlu II. Murşili geçmiştir¹⁸³. Başarılı akınları, savaşları ve tedbirli idaresi ile Hitit tarihinin önemli krallarından biri olmuştur. Burada II. Murşili'yi zikretmemizin sebebi, babasının elde ettiklerini pekiştirmeye çalışmasındandır. Zaten hemen bütün iktidar değişimlerinde, federal örgütlerde ve büyük krallıklarda olduğu gibi, önce fırsat kollayan uydu ve düşman krallıklar baş kaldırmışlardır.

II. Murşili bırakmış olduğu analarında Hitit tarihinin de bir özetini vermiştir. Bu belgelerden anladığımıza göre o, Kargamış'a kardeşini, o ölünce yerine onun oğlunu, Halpa'ya (Halep) yeğenini kral yaparak Yakındoğudaki Hitit egemenliğinin gücünü devam ettirmiştir. Ayrıca Mitanni ve Amurru gibi tampon devletlerle yaptığı anlaşmalarla da Hititler'in Mısır'a karşı durumunu güçlendirmiştir. Yazıtında:

“Babamın tahtına oturur oturmaz çevredeki düşman ülkeleri 10 yılda yendim ve onları yere vurdum” diyen II. Murşili, birinci ve ikinci krallık yıllarında Gaşka kavimlerini de hâkimiyeti altına almayı başarmıştır¹⁸⁴. Kral, iktidarının üçüncü yılında ise Arzawa memleketlerine yönelmiştir.

Arzawa memleketleri ile daha Eski Devlet zamanında başlamış olan siyasî ilişkiler, II. Murşili döneminde son derece hareketli bir safhaya girmiştir. Arzawa memleketleri üzerine seferler yaparak bu seferleri başarılı anlaşmalarla neticelendiren II. Murşili, bu kez de Kuzey Suriye'ye yönelerek bölgedeki âsi Amurru ve Kinza (Kadeş) memleketleri ile uğraşmak zorunda kalmıştır.

Dönemin önemli olaylarından biri de Hitit kralının kız kardeşiyle evlenmiş olan Mira Beyi Maşhuiluvaş'ın isyanıdır¹⁸⁵. II. Murşili'nin içte ve dışta sürekli mücadele

¹⁸² Memiş (1989), ETT, 56.

¹⁸³ Murşili'den önce tahta ağabeyi Arnuwanda geçmişse de ancak birkaç ay tahta kalabilmiş ve veba salgınına kurban gitmiştir. Bkz. Akurgal (2002), a.g.e., 83.

¹⁸⁴ Akurgal (2002), a.g.e., 84 vd.

¹⁸⁵ Kinal (1998), EAT, 108.

halinde olmasını fırsat bilen eniştesi, isyan bayrağını kaldıracak ancak amacına ulaşamayacaktır.

Netice olarak diyebiliriz ki, çocuk denecek yaşta tahta çıkan II. Murşili'nin hayatı, savaşlar ve anlaşmalarla geçmiştir. Yaşının küçük olmasına rağmen Hitit devleti bu dönemde gücünden bir şey kaybetmemiş ancak Kuzey Suriye sorunu da bir çözüme kavuşmamıştır. Çünkü buradaki krallıkların her fırsatta isyan ettikleri ya da Hitit devletinin düşmanlarıyla ittifak kurma çabasında oldukları görülmektedir.

2.4.2.3. Muwattali Dönemi (M.Ö.1315- 1282)

II. Murşili'den sonra, en büyük oğlu olan Muwattali tahta geçmiştir. Bu kral zamanında Yakınoğu'nun iki büyük devleti olan Mısır ve Hitit devletleri arasında tarihin kaydettiği ilk büyük meydan savaşı yapılmış olmasına rağmen, bu savaş hakkında bilgi veren Hitit kaynakları çok azdır¹⁸⁶.

Muwattali döneminde Hitit devletinin dış politikası yine çok cepheli olmakla birlikte, özellikle Kuzey Suriye'ye önem verildiği anlaşılmaktadır. Ancak aynı dönemde, Hitit devleti bünyesindeki vasal devletler için için kaynamaya devam ederken, Asur devleti de doğuda baskısını gittikçe artırmaya başlamıştır. Asur vesikalarından öğrenildiğine göre, Asur kralı I. Adad-Nirari (M.Ö. 1310- 1281), Hannigalbat (Mitanni) kralı Şattuvara ile oğlu Vaşşatta'yı mağlup etmişti. Bundan başka III. Hattuşili'nin müdafaasından öğrendiğimize göre, Gaşkalar da kuzeyden baskılarını artırmaya başlamışlardı. Ancak, Yukarı Memleket komutanlığına getirilen III. Hattuşili, bu bölgede Hitit hâkimiyetini yeniden tesis etmeye muvaffak olmuştur. Böylece Muwattali, Hatti ülkesinde otoritesini sağlamlaştırmış ve büyük Mısır seferi için uygun fırsatı elde etmiştir.

Gerçekten de Kadeş savaşı öncesinde, Hitit kralının uzun bir hazırlıkla meşgul olduğu görülmektedir. Örneğin, Wiluşa¹⁸⁷ kralı Alakşanduş ile yaptığı antlaşmanın 14. paragrafında:

¹⁸⁶ Memiş (1989), ETT, 59.

¹⁸⁷ Lokalizasyonu tam olarak belli değildir ancak çivi yazılı metinlerde Arzawa ülkeleri arasında sayıldığından Batı Anadolu'da olduğu tahmin edilmektedir. Bkz. Karauğuz (2002), a.g.e., 107.

“ Eğer ben, Güneş, senin tarafından Karsika, Masa, Lukka veya Warsiyalla tarafına çağrılırsam, o zaman sen, piyadelerin ve harp arabalarınla yanımda yer almalısın. Veya ben, Hatti memleketinden herhangi bir komutanı savaşmak için gönderirsem, o zaman dahi sen muntazaman onun yanında yer almalısın. Ayrıca Hattuşaş’tan yapılacak daha sonraki seferlerde de yardım etmek senin üzerine farzdır. Güneş’le eşit olan krallar ; Mısır kralı...Hannigalbat kralı...Asur kralı..; eğer oralardan herhangi bir kimse Güneş’e karşı isyana teşvikçilik yaparsa, ve ben sana piyadelerini ve harp arabalarını göndermeni yazarsam , onlar derhal yanıma gelsinler”¹⁸⁸ demektedir.

Bu vesikadan, Muwattali’nin Mısır seferine niyet ettiği, son derece açıktır. Aynı şekilde Amurru kralı Bentişa’nın azledilerek, yerine Hitit kralına sadık yeni bir kralın getirilmesi de Muwattali’nin, Mısır seferi için aldığı tedbirlerden biri olsa gerektir. Bundan başka, Hattuşili’nin idare merkezini de geçici bir zaman için güneydeki Dattaşa (=Tarhuntaşşa)¹⁸⁹ şehrine naklettiği görülmektedir ki, bu da Mısır seferi hazırlıkları içerisine dâhil edilmelidir.

Böylece Muwattali zamanının en önemli olayı kabul edilen Kadeş savaşı (M.Ö. 1296- 1280) öncesinde Hitit devletinin içinde bulunduğu durumu ve savaş hazırlıklarını öğrenmiş bulunmaktayız.

Kadeş savaşının gerçek sebebi, Mısır ve Hitit devletlerinin birbirine eşit kuvvetler haline gelmesi ve bu iki büyük devletin ekonomik menfaatlerinin Kuzey Suriye toprakları üzerinde birleşmesi idi¹⁹⁰.

Gerçekten de, IV. Amenofis’in ölümünden sonra Mısırlılar, Suriye toprakları üzerindeki geleneksel haklarını korumak sevdasına kapılmışlar ve bu ideal çerçevesi içinde I. Sethos, Suriye seferlerine başlamıştır. Öte yandan, Hitit devletinin daha I. Murşili zamanından beri, Kuzey Suriye üzerinde tarihî hakları olduğu bilinmektedir. Görülüyor ki, her iki taraf için de amaç aynı idi ve bu iki siyasî gücün çarpışması artık kaçınılmaz hale gelmiştir.

¹⁸⁸ Wiluşa antlaşmasının tam metni için bkz. Karauğuz (2002), a.g.e., 139 vd.

¹⁸⁹ Bu coğrafi bölgenin Perge’den Anadolu’nun güney sahilleri ve Kizzuwatna’yı da kontrol ederek, Konya Kulu’ya kadar uzandığı tahmin edilmektedir. Bkz. Karauğuz (2002), a.g.e., 72.

¹⁹⁰ Kadeş Savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. C.W. Ceram (1956), *The Secret of The Hittites*, New York, 153- 199.

Bu yüzden savaş öncesi hazırlıklar, savaşın aşama aşama gidişatı ve savaş sonrası şartsız barışın yapılması her iki tarafın yazılı vesikalarında yer bulmuştur. Bu cümleden olmak üzere Kadeş savaşı hakkında bilgi veren Mısır kaynakları, iki metin ile bir grup kabartmadan ibaret olup, bunlar olayı ayrıntılı bir şekilde gözler önüne sermektedirler. Ancak bütün bu kaynakların, firavunun emri ile ve tek taraflı bir görüşle meydana getirildiğini unutmamak gerekir¹⁹¹.

Hitit kaynaklarına gelince, bugüne kadar Kadeş savaşı hakkında Muwattali zamanından kalma herhangi bir belge ele geçmemiştir. Hititlerin savaşa katıldığına dair bilgi, yalnız III. Hattuşili'nin bu savaşa katıldığını bildiren apologyasındaki kısa bir kayıt ile İştarmuwa antlaşmasındaki tek bir satırdan ibarettir. Vasal beylerle yaptıkları muharabeleri ayrıntılı bir şekilde anlatan Hitit kaynaklarının bu husustaki sessizliği, savaşın Hititler aleyhine sonuçlandığı izlenimini vermektedir. Ancak savaş sonrasında yazılı barış anlaşması yapılması bu düşünceyi sonuçsuz bırakmaktadır.

O halde burada iki şey düşünülebilir: ya vesikalar yazıldığı halde şu ana kadar günışığına çıkarılamamıştır ya da Muwattali'nin ölümünden sonraki karışıklıklar sebebi ile, onun faaliyeti yazdırılmamıştır. Çünkü Hititler'in bu savaştan mağlup çıktığı için vesika bırakmamış oldukları pek akla yatkın gelmemektedir. Çünkü savaşın çıkma nedeni Kuzey Suriye hâkimiyeti meselesi ve özellikle buradaki Amurru krallığının ilhaki keyfiyetidir. Her ne kadar Mısır kaynakları Mısır'ın bu savaştan galip çıktığını yazsalar da Amurru krallığının savaştan sonra da Hitit devletinin hâkimiyetini tanınması, Mısır kaynaklarını haksız çıkarmaktadır¹⁹². Ayrıca Muwattali'nin halefleri olan III. Hattuşili ile IV. Tuthaliya'nın Amurru kralları ile yaptıkları anlaşmalar, Hitit zaferinin en kuvvetli delilleridir. Bundan başka, II. Ramses'in bu savaştan sonra da Suriye seferlerine devam etmesi, Kadeş savaşından istediği sonucu alamadığını gösterir niteliktedir.

Kadeş savaşının kaç yıl devam ettiği kesin olarak bilinmemekle beraber, savaşın Ramses'in iktidarının 5. yılında (M.Ö.1296) başladığı ve barış antlaşmasının da Ramses'in iktidarının 21. yılında (M.Ö.1280) yapıldığı kabul edilmektedir. Bu süre zarfında zaman zaman çarpışmaların meydana gelmiş olabileceği de kuvvetle muhtemeldir. Barış antlaşması yapıldığı zaman Hitit devletinin başında III. Hattuşili

¹⁹¹ Memiş (1989), ETT, 59 vd.

¹⁹² Kinal (1998), EAT, 113.

bulunmaktaydı¹⁹³. Muwattali'nin akibetini ise bilmiyoruz. Kendisi, belki de, bu mücadelelerden birinde ölmüştür¹⁹⁴.

2.4.2.4. III. Hattuşili Dönemi (M.Ö.1280- 1250)

III. Hattuşili dönemi Hitit devletinin içinde bulunduğu durumu, bizzat bu kral tarafından yazılan müdafaanamesinden öğreniyoruz¹⁹⁵. O daha iktidara gelmeden önce pek çok askerî başarıya imza atmıştır. Ağabeyi Muwattali Mısır seferine hazırlandığı sırada, isyan eden Gaşka kavimlerini itaat altına alması başarıları arasında sayılabilir. Bundan sonra da kendi orduları ile bizzat Kadeş savaşına iştirak etmiştir. Kadeş savaşı öncesi, Hurri desteğini sağlamak üzere, Hurri asıllı bir rahibe olan Puduhepa ile evlilik yapması da III. Hattuşili'nin nüfuzunu arttırmıştır¹⁹⁶. Şuppiluliuma döneminden beri devam eden fetih siyasetinin meyveleri bu dönemde toplanacak ve Hattuşili dönemi, Hitit tarihinin altın çağı olarak anılacaktır.

Hattuşaş arşivinde ele geçen Babil ve Mısır kralları ile karşılıklı olarak yazılmış mektuplar, antlaşma metinleri ve mahkeme zabıtları, Hattuşili devrinin dış siyasetini takip etmek bakımından büyük önem taşımaktadırlar. Bu vesikalardan anlaşıldığına göre, III. Hattuşili, Babil devletiyle dost geçinmeye büyük özen göstermiştir. Bu ittifak, Hititler'in, Asur karşısındaki yerini sağlamlaştırdığı gibi, II. Ramses ile III. Hattuşili'yi aralarında bir antlaşma yapmaya kadar götürebilmiştir. İşte III. Hattuşili'nin siyasî hayattaki en büyük başarısı, 17 yıldan beri devam eden Kadeş savaşına son verdirerek bir barış antlaşması imzalamasıdır.

Antlaşma, dönemin diplomasi dili olan Akadça ile yazılmış ve taraflar antlaşma nüshalarını elçileri vasıtasıyla göndermişlerdir. Mısır'a gönderilmiş olan ve gümüş bir tablet üzerine kazdırılmış olduğu bildirilen Hitit nüshasının Mısır dilinde bir tercümesi ele geçmiştir. Boğazköy'de ise, Akadça nüshası bulunmuştur. Mısır dilindeki tercümeyle

¹⁹³ III. Hattuşili'den önce Hitit tahtına III. Murşili (Urhi-Teşup) geçmişse de, kısa süren iktidarı boyunca konumuza örnek teşkil edecek herhangi bir hadise yaşanmamıştır. Bkz. Akurgal (2002), a.g.e., 94.

¹⁹⁴ Memiş (1989), ETT, 62.

¹⁹⁵ III. Hattuşili'nin müdafaası için bkz. Alp (2002), a.g.e., 134-142.

¹⁹⁶ III. Hattuşili, Puduhepa ile evliliğini şöyle anlatmaktadır: *"Mısır'dan dönüş yolundayken, tanrıçaya sunular yapmak için Lavazantiya'da (Kizzuwatna kenti) durakladım ve ayini tamamladım. Ve tanrıçanın emri üzerine, Lavazantiya'da tanrıça İştar'ın rahibi olan rahip Pentisarri'nin kızını kendime eş aldım."* Hurrili bir rahibin kızı olan bu dindar ve iyi eğitilmiş kadın, doğduğu ülkeye sadık kalmış ve hem anavatanının hem de öz geleneklerinin konumunu güçlendirmiştir. Puduhepa, kraliçelik unvanının yanı sıra "Kizzuwatna ülkesinin kızı" sanımı da kullanmıştır. Bkz. Desti (2005), a.g.e., 59 vd.

göre, Hititler'in gönderdiği gümüş tablet üzerinde Hattuşili ile eşi Puduhepa'nın mühür damgaları bulunmakta idi. Anlaşıldığı kadarıyla, müşterek bir düşmana karşı birlikte hareket edilecek, birinin dostu, ötekının de dostu sayılacaktı¹⁹⁷. Bu şartlara her iki tarafça da riayet edildiğini gösteren belgeler mevcuttur.

Örneğin, II. Ramses'in Mira beyine yazdığı bir mektupta:

“Biz kardeşimle / biraderimle yemin ettik, ben ona karşı sana yardım edemem” denilmektedir.

III. Hattuşili de Babil kralı Kadaşman-Enlil'e yazmış olduğu bir mektupta:

“Mısır kralı ve ben kardeş olduk ve şu kararı verdik: Biz kardeşiz ve bunun için bir düşmana karşı müştereken savaşaacağız ve bir dosta karşı müştereken dost olacağız” demektedir.

Barıştan sonra iki devletin kraliyet ailesi arasında birçok tebrik mesajları teati edilmiş¹⁹⁸, daha sonra III. Hattuşili, kızlarından birini Ramses'e eş olarak vermek suretiyle aradaki dostluğu akrabalık bağıyla takviye etmiştir¹⁹⁹. Hititli prensese Mısırca “Manefrure” adı verilmiştir. Mısır kaynakları, ülkelerinde büyük ilgi yaratan bu önemli olayı en ince ayrıntılarıyla anlatmakta ve prenses için “yüzü bir tanrı kadınınkı kadar güzeldi” diyerek hayranlıklarını belirtmektedirler. Mısır kralı, gelini karşılamak için bir askerî birliği ve soylulardan oluşan bir heyeti görevlendirmiştir. Şüphe yok ki, güneyli bir kral için kuzeyli bir prenses çok müstesna bir gelindi; hele o kız, beyaz tenli ve sarışın bir güzel idi ise²⁰⁰. Bu evlilikten bir kız çocuğunun doğduğunu ve Hitit kralının bu çocuğun Hitit ülkesine gönderilmesi durumunda ona bir kraliyet vereceği yolunda II. Ramses'e tekliflerde bulunduğunu Boğazköy arşivlerinde bulunan bir mektuptan anlıyoruz²⁰¹. Çocuğun gönderilip gönderilmediği hususunda ise herhangi bir belge bulunmamaktadır.

¹⁹⁷ Kadeş antlaşması metni ve muhtevası için bkz. Afet İnan (1992), *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, TTK, Ankara, 139- 145; Karauğuz (2002), a.g.e., 244-248; Ek-2.

¹⁹⁸ Hattuşili'nin Mısır kraliçesi Tuya ile de mektuplaştığı görülmektedir. Bkz. Alp (2002), a.g.e., 108 vd.; Ek- 8.

¹⁹⁹ Altay Gündüz (2002), *Eski Mezopotamya ve Mısır*, Buke Yayınları, İstanbul, 39; Memiş (1989), ETT, 64 vd; Söz konusu evlilikle ilgili mektup için bkz. Alp (2002), a.g.e., 156 vd; Ek- 6.

²⁰⁰ Akurgal (2002), a.g.e., 99.

²⁰¹ Yusuf Ziya Özer (1987), *Mısır Tarihi*, TTK, Ankara, 248.

Mısır kaynaklarından öğrendiğimize göre daha sonraki dönemde, Hitit sarayının bir başka genç kızı daha gelin olarak Nil ülkesine gönderilmiştir:

“Hatti kralı, Hatti ülkesinden birçok savaş kazancı getirdi. Kaşka ülkesinden birçok savaş kazancı, Arzawa ülkesinden birçok savaş kazancı getirdi... Öyle ki yazmakla bitmez. Ondan başka birçok at sürüsü, birçok büyükbaş hayvan sürüsü, birçok koyun sürüsü Ramses’e gönderdiği ikinci kızının önünde yürüyordu”²⁰².

Böylece Hitit devletinin dış siyasetinde önemli bir halkayı oluşturan siyasî evlilik zincirine bir yenisi daha eklenmiş oluyordu.

Kadeş savaşından sonra Kuzey Suriye bölgesinde büyük öneme sahip olan Amurru krallığının Hitit hâkimiyetini kabul ettiği yukarıda ifade edilmişti. Ayrıca III. Hattuşili, Amurru kralı Benteşina ile de bir antlaşma yapmış ve bu anlaşmayı da evlilik bağıyla kuvvetlendirmiştir. Nitekim antlaşmada şöyle denilmektedir:

“Büyük kral Muwattali Tanrı olduğunda / öldüğünde, ben Hattuşili, babamın tahtına oturdum. Amurru ülkesine tekrar Benteşina’yı tayin ettim. Krallığın tahtını ve babasının evini ona tahsis ettim. Biz aramızda dostça ilişkiler kurduk. Ben, prenses Gaşşuliiawiiia’ı, Amurru ülkesine, saraya, Benteşina için zevceliğe verdiğimde, oğlum Nerakkaili de Amurru ülkesi kralı Benteşina’nın kızını zevceliğe alsın. O, Amurru ülkesinde kraliçeliği alsın. Gelecekte, kızımın oğlu ve torunu Amurru ülkesinde krallığı alsın.

Benteşina, Majestemin huzurunda şunları söyledi: Beyime söyle; Sen, ölü bir adam olan bana hayat veriyorsun. Sen, beni Amurru ülkesine, babamın tahtına ikinci kez döndürdün. Ölü bir adam olan bana, sen hayat verdin. Beyim bana bir yemin ve antlaşma tableti yap. Benteşina’nın Amurru ülkesi kralı olduğunu göstermek için, onu yaz ve mühürle. Gelecekte hiç kimse Benteşina’nın elinden, oğullarının elinden ya da torunlarının elinden Amurru ülkesinin krallığını almasın. Majestem, bunun üzerine

²⁰² Akurgal (2002), a.g.e., 99.

*şöyle söyledi: Ben Majestem, sen Benteşina'ın benden istediğini senden esirgemeyeceğim...”*²⁰³.

III. Hattuşili döneminde Amurru krallığı dışında, Babil devleti ile de bu tür evliliklerin gerçekleştirildiği görülmektedir²⁰⁴.

Hitit ordularının Kuzey Suriye'den çekilmeleri üzerine Asur kralı I. Salmanassar, bir Hitit vasalı olan Hanigalbat (Mitanni) memleketine taarruz etmiş ve bunun üzerine Hitit-Asur ilişkileri gergin bir safhaya girmiştir.

III. Hattuşili'nin ne zaman ve ne şekilde öldüğünü bilmiyoruz. Oğlu ve halefi IV. Tuthaliya, henüz devleti idare edecek yaşta olmadığından olsa gerek, birçok vesikada annesi Puduhepa ile birlikte zikredilmektedir. Bu kraliçe, kuvvetli şahsiyeti sayesinde mevcut nüfuzunu, “Tavananna” olarak oğlu zamanında da devam ettirmiştir²⁰⁵.

2.4.2.5. IV. Tuthaliya Dönemi (M.Ö. 1250- 1220)

IV. Tuthaliya döneminde Hitit devleti, Suriye dâhil eskiden beri ellerinde buldukları toprakları, korumaya devam etmişlerdir. Amurru devleti ise eskiden olduğu gibi Hattuşaş'a bağlı bir krallık ve Mısır'la Hitit arasında bir tampon devletçik konumunda idi. Her ne kadar Tikulti-Ninurta (M.Ö.1243-1207)'nın buyruğundaki Asur devleti, Hattuşaş için kaygı yaratacak bir düzeyde idi. Ancak IV.Tuthaliya duruma hâkimdi ve Mısır'ın komşusu Amurru kralı Şauşga-Muwa ile bir antlaşma yaparak ona, Asur ülkesi ile alış-veriş yapmayı yasaklayabilecek güçte olduğunu göstermiştir. Nitekim Hitit kralı şöyle demekte idi:

“Senin bir iş adamın Asur ülkesine gitmeyecek, onun bir iş adamını kendi ülkeneye sokmayacaksın, o, senin ülkenden de geçmeyecek”.

Yine sözü geçen antlaşmanın giriş bölümünde yazılanlardan, o dönemin Ön Asya dünyasının güçlü devletlerini ve Hitit ülkesinin bu devletlerarasındaki güçlü

²⁰³ Karauğuz (2002), a.g.e., 193 vd.

²⁰⁴ Bryce (1998), a.g.e., 294 vd.

²⁰⁵ Kinal (1998), EAT, 119.

statüsü tespit edebilmektedir. Bu durumu açık bir şekilde ortaya koyan yazılı tabletin muhtevası aşağıdaki şekildedir:

“Ve bana eşit olan krallarla Mısır kralı ile, Babil kralı ile, Asur kralı ile ben majeste dost isem, sen de dost olacaksın, eğer ben dost değilsem sen de dost olmayacaksın” .

Kesin olarak belirlendiğine göre IV. Tuthaliya döneminde Mısır, Hitit, Babil ve Asur devletleri, o dönemin büyük devletleri, güncel deyimle süper güçleriydiler²⁰⁶.

Yukarıda ifade edilen antlaşmanın bizim açımızdan başka bir önemi ise, bir siyasî evlilikle pekiştirilmiş olmasıdır. IV. Tuthaliya, antlaşmada Amurru kralı Şauşga-muwa'ya şöyle demektedir:

*“Ben majestem büyük kral, sen Şauşga-muwa'nın elinden tuttum. Ve seni damadım yaptım. Ve sana kız kardeşimi zevceliğe verdim, seni Amurru ülkesinde kral yaptım”*²⁰⁷.

Diğer taraftan IV. Tuthaliya'nın Batı Anadolu olduğu kabul gören Assuwa koalisyonuna karşı da bir zafer kazandığını anallarından tespit ediyoruz. IV. Tuthaliya'nın batıda Assuvalılar'la mücadele etmesinden faydalanan Gaşkalar da yine Hitit devleti üzerine taarruza geçmişler ancak amaçlarına ulaşamamışlar hatta Hitit kralı tarafından hezimete uğratılmışlardır.

İdaresinin sonlarına doğru ise IV. Tuthaliya'nın, Batı Anadolu'daki Harriyati (Karia) ve Zippaşla memleketleri kralı Madduvattaş ile mücadele ettiği görülmektedir. Madduvattaş antlaşmasından öğrenildiğine göre, Çanakkale bölgesindeki Ahhiyava kralı, Madduvattaş'ı memleketinden sürüp çıkarmış, fakat Madduvattaş, iltica ettiği Hattuşaş'ta iyi muamele görmüştü. Hitit kralı, kendisine ordu ve malzeme vermiş, böylece Madduvattaş kendi krallığını tekrar ele geçirmişti. Fakat Ahhiyava kralı, ikinci kez gelip Zippaşla (Sakarya ve Porsuk arasındaki dağlık bölge²⁰⁸) ve Harriyati (Karia) memleketlerini zapt etmişti. Bunun üzerine Tuthaliya, bizzat savaşa müdahale etmiş ve Şeha nehri (Büyük Menderes) memleketinde meydana gelen savaşta, Ahhiyava kralı

²⁰⁶ Akurgal (2002), a.g.e., 102.

²⁰⁷ Karauğuz (2002), a.g.e., 199.

²⁰⁸ Akurgal (2002), a.g.e., 105.

Attarişşiyaş, büyük bir yenilgiye uğramıştı. Ancak dikkate şayandır ki, Madduvattaş bu defa düşmanla işbirliği yapmış, fakat buna rağmen IV. Tuthaliya kendisini affederek elimizde bulunan antlaşmayı yapmıştır.

Madduvattaş antlaşmasının ayrı bir önemi vardır. Çünkü bu antlaşmada, Madduvattaş'ın Arzawa kralı II. Kupanta-Kal ile akrabalık kurması, yani kızını onunla evlendirmesi, suç sayılmaktadır. Zira, Hitit kralının Arzawa kralı ile arası açıktır. Bu antlaşma ile Madduvattaş, görünüşte Hitit kralı adına Arzawa'yı ele geçirmekte, gerçekte ise kendi hâkimiyet sahasını genişletmektedir. Antlaşmadan sonra Madduvattaş'ın, Alasia (Kıbrıs)'dan gelen vergilere el koyması bunun en açık delilidir²⁰⁹.

Adı geçen antlaşmanın bizim için önemi, Hitit kralının vasalları konumunda olan iki devlet (Arzawa ve Harriyati-Zippaşa krallıkları) arasındaki kız alıp-verme olayının yasaklanmış ve suç sayılmış olmasıdır. Belki de Hitit kralı vasallarının siyasî evlilikler yolu ile, önce akraba ve müttefik, sonra da Hitit'e karşı birleşebilecek olan bir demir yumruk olmasından çekiniyordu.

Nitekim Hitit kralı, bir taraftan siyasî evlilikler yolu ile nüfuzunu korumaya çalışırken, diğer taraftan yayınladığı askerî bir fermanla, devleti bekleyen tehlikeleri önlemeye çalışmıştır. Bu fermanda o, şöyle demektedir:

*“Subaylar ve askerler kaçarsa, bu hemen saraya bildirilmelidir. Eğer kral kendisi savaşa katılırsa, erler bütün güçleriyle savaşmalıdırlar. Bu iş yapıldığında bu, candan yapılmalı ve ilerisi için sonsuz ve sürekli kılınmalıdır”*²¹⁰.

IV. Tuthaliya, vasalı olan Tarhuntaşşa kralı Kurunta ile yapmış olduğu antlaşmada ona, kendisine bağlılığından dolayı bağışlarda bulunmakta ve daha sonra bu antlaşmanın kendisinden sonra gelenleri de bağlayıcı hükümlerini açıklamaktadır. Ayrıca Hitit kralı bu antlaşma ile, Kurunta'nın Hititli bir kadınla evlenmesini ve bu kadından doğacak oğulun Tarhuntaşşa tahtının varisi olmasını talep etmektedir²¹¹. Bu evliliğin gerçekleşip-gerçekleşmediği bilinmemektedir. Ancak Hitit kralının bu talebi,

²⁰⁹ Kinal (1998), EAT, 121 vd.

²¹⁰ Sedat Alp (1947), Hitit Kralı IV. Tuthaliya'nın Askerî Fermanı, *Bellekten*, XI/43, Ankara, 383.

²¹¹ Karauğuz (2002), a.g.e.,100.

onun siyasî gücünün bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Nitekim Boğazköy'de bulunan bir mühür baskısından öğrenildiğine göre, Tuthaliya, kendisini, Asur kralları gibi, "Evrenin kralı" olarak tanımlamıştır ve bu özelliğe sahip olan ilk Hitit kralıdır.

Öte yandan bu dönemde Mısır devleti ile iyi ilişkilerin devam ettiği görülmektedir. Nitekim iyi ilişkilerin bir göstergesi olarak, Firavun Merneptah, Karnak yazıtında Hatti ülkesindeki açlık dolayısıyla buğday gönderdiğini yazmaktadır²¹².

IV. Tuthaliya'dan sonra, sırasıyla III. Arnuwanda (M.Ö.1220- 1200) ve II. Şuppiluliuma (M.Ö.1200- 1190) Hitit tahtına geçmişlerdir.

II. Şuppiluliuma, Yakınoğu'nun en önemli devletlerinden biri olan ve zamanının Ön Asya dünyasında süper bir güç olarak siyasî ilişkilere yön verme kudretinde bulunan Hitit devletinin son kralı olmuştur. Bu krallar devrinde Hitit devleti giderek güç kaybetmiş, vasal devletler bir bir Hitit devletinden kopmaya başlamışlar ve bu gidişata bir de dışarıdan gelen Egeli Kavimler²¹³in istilâsı eklenince 600 yıllık Hitit devleti M.Ö.12.yüzyılın başlarında tarih sahnesinden çekilmiştir.

²¹² Akurgal (2002),a.g.e., 103.

²¹³ Ekonomik sebeplerle Yunanistan'dan hareketle Anadolu'ya, buradan da Mısır'a kadar büyük kitleler halinde göç eden Egeli kavimler hakkındaki bilgilerimizi özellikle Mısır kaynaklarından elde ediyoruz. M.Ö.1225'lerde Firavun Merneptah, bu kavimlerin isimlerini Karnak mabetinin duvarına yazdırmıştır. Bu kavimler: Ekweşler (= Akalar), Tuşalar (=Etrüskler), Rukkular (= Lukkalar/Likyahılar), Şerdanalar (=Sardunyahılar), Şekeleşler (=Sicilyahılar)'dir. Yine Merneptah, İsrail Steli'nde bu kavimleri yendiğini yazmaktadır. Merneptah'tan sonra Mısır tahtına çıkan III. Ramses (M.Ö.1198- 1167) ise Egeli kavimlere karşı amansız mücadele verdiğini ve bu kavimlere karşı kazandığı parlak zaferi Medinet- Habu mabetinin duvarları üzerinde hem hiyeroglif yazıyla hem de resimlerle anlatmıştır. Bkz. E.Memiş (1989), ETT, 68-71; Arif Müfid Mansel (1999), *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK, Ankara, 7.Baskı, 88.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ ÖN ASYA’NIN DİĞER TOPLUMLARINDA

SİYASÎ EVLİLİKLER

(M.Ö. I. BİNYIL)

Eski Ön Asya dünyasında Hitit devletinin yıkılmasıyla güçler dengesi değişmiş, bunu takiben Anadolu’da ve İran coğrafyasında güçlü devletler ortaya çıkmıştır. Değişen güç dengelerine bağlı olarak yapılan siyasî evlilikler ise iç ve dış politikadaki önemlerini muhafaza etmişlerdir. Gerçekten, Ön Asya tarihinde rol oynamaya başlayan yeni devletler akrabalık kurmak suretiyle konumlarını güçlendirmenin yollarını aramışlardır.

Çalışmamızın bu bölümünde Ön Asya tarihinin belli dönemlerinde iktidarı ele geçirerek bölgede ağırlığını hissettirmiş olan bazı devletlerin yapmış oldukları siyasî evlilikler incelenecektir. Ancak bu türden evliliklerin söz konusu edilecek olan kavim ve devletlerarasında sınırlı sayıda meydana gelmiş olmasından dolayı, bu evlilikleri ayrı ayrı ele almanın uygun olacağı düşüncesindeyiz.

3.1. LİDYA-MED DEVLETLERİ ARASINDAKİ SİYASÎ EVLİLİK

Şimdiye kadar gün ışığına çıkarılan tarihî malzemeden söz konusu iki devlet arasında tek bir siyasi evliliğin yapıldığı görülmektedir. Bu iki devlet, M.Ö. I. Binyıl’da Anadolu’ya hâkim olma mücadelesinde başrolü oynamışlardır. Lidya devleti, Batı Anadolu’da önemli bir güç haline gelirken, İran coğrafyasında ortaya çıkan Med devleti de zaman içerisinde Anadolu’da ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Anadolu’daki

siyasî çehreyi etkileyen diğer kuvvetler ise, daha önce de adlarını zikrettiğimiz, Orta Asya'dan yola çıkarak birbirini takiben Kafkaslar yoluyla Anadolu'ya gelen Kimmer ve İskit kavimleri olmuştur.

Herodot'tan öğrenildiğine göre Lidya devletini Heraklitler sülalesi kurmuştur. Lidya kralı Giges zamanında ise iktidar Mermanatlar sülalesinin eline geçmiştir²¹⁴. Giges, takriben M.Ö. 687'de kral olmuştur. Onun zamanında Lidyalılar, kendi kıyılarındaki Helen kentlerinin güçlenmesini önlemek girişimlerinde bulunmuşlar ve bu maksat için Giges ilk olarak Miletos, Simirna (İzmir), Kolophon şehirleri üzerine ordu göndermiş, Kolophon'u ve Lidya ovasının batısındaki Spylos Magnesia'sını (bugünkü Manisa) ele geçirmiş ve bu iki kenti haraca bağlanmıştır.

Daha sonra Giges, Batı Anadolu üzerine yürümekte olan Kimmer kavimlerine karşı birtakım tedbirler almayı düşünmüş ve Asur kralına bir elçilik heyeti göndererek, bu barbar kavimlere karşı yardım istemiştir. Fakat Asurbanipal (M.Ö. 668- 626), Kimmerlerle barış yapmış olduğundan, Giges bu defa Mısır'da Asur'a karşı ayaklanarak XXVI. Sülaleyi kuran I. Psammetik (M.Ö.661- 609) ile ittifak kurmuştur.

Giges'in akibeti ise Herodot'tan değil Asur kralı Asurbanipal'ın anallarından öğrenilmektedir. Bu vesikalarda onun, "Kimmerler tarafından öldürülüp, cesedinin yerlerde sürüklendiği ve ülkesinin yakılıp-yıkıldığı" bildirilmektedir.

Ancak Herodot, Mermanatlar sülalesinin, Giges'in mağlup edilip öldürülmesine rağmen, Ardis, Sadyattes ve Alyattes ile devam ederek, Kroisos'un Pers kralı Kirus tarafından mağlup ve esir edilmesine kadar devam etmiş olduğunu ifade etmektedir.

Bu krallardan ilk ikisi, bütün çabalarına rağmen Kimmer kavimlerinin akınlarını durduramamışlar, ancak M.Ö.609 yılında iktidara gelen Alyattes, Kimmerleri mağlup ve perişan etmiş, bu ele avuca sığmaz göçebe kavimleri memleketinden atmıştır.

Kimmerler Lidya memleketi başta olmak üzere, Anadolu'nun batı ve orta alanlarından çekildikten sonra Anadolu'da Med hâkimiyeti başlamıştır. Çünkü Med kralı Kiyeksar, Babil kralının da yardımıyla M.Ö. 612 yılında Ninive üzerine ani bir

²¹⁴ Memiş (1989), ETT, 106 vd. ; Herodotos (1991), *Herodot Tarihi*, Çev. Muntekim Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul, 18- 21.

baskın yaparak asırların verdiği kin ve intikam hisleri ile bütün Asur şehirlerini tahrip etmiş ve böylece Asur devleti yıkılmıştır. Bunun devamında Asur devletinin geniş toprakları galipler arasında paylaşılmış ve bu taksimata göre, Anadolu Med devletinin payına düşmüştür.

Med devleti Kızılırmak nehrine kadar bütün Doğu Anadolu'ya hâkim olmuştur. Kızılırmak nehrinin batısında kalan Anadolu toprakları ise, halâ Mermanatlar sülalesinin hâkimiyeti altında bulunuyorlardı. Bu sülale kralları Batı Anadolu sahillerindeki Helen koloni şehirlerine vergi karşılığında yarı bağımsızlık tanıyarak, siyasî ve özellikle ekonomik bakımdan Anadolu'da önemli bir güç haline gelmiş bulunuyordu. Böylece Kızılırmak'ın iki tarafında bulunan bu iki büyük devletin karşı karşıya gelmesi kaçınılmazdı.

Nitekim Med kralı Kiyeksar ile Lidya kralı Alyattes'in orduları M.Ö. 585 yılında, Kızılırmak'ın doğusunda karşılaşmışlardır. Fakat bu sırada, Miletoslu büyük bilgin Thales'in o yıl içinde olacağını daha önceden bildirdiği güneş tutulmasını ilahî bir ikaz olarak kabul eden bu iki devlet barış anlaşması imzalamışlardır. Ayrıca Lidya kralı Alyattes, kızı Aryanês'i Med kralı Kiyeksar'ın oğlu Astyages'e vererek aralarındaki dostluğu akrabalık bağlarıyla daha da kuvvetlendirmişlerdir²¹⁵.

Alyattes, M.Ö.565 yılında ölmüş ve yerine oğlu Kroisos Lidya kralı olmuştur. Med kralı Kiyakser'den sonra da oğlu ve halefi Astyages, Med tahtına geçmiştir. Fakat bir müddet sonra Med kralı, Pers kralı II. Kirus tarafından mağlup edilmiş ve Anadolu üzerindeki Med hâkimiyeti de Persler'e geçmiştir²¹⁶.

Yukarıdaki izahlardan da anlaşılacağı üzere, Anadolu'daki iktidar mücadelesi bir türlü bitmek bilmemiştir. Söz konusu coğrafyada farklı devletler iktidarı ele geçirebilmek için birbirleriyle savaştan, ittifaklar kurmaktan ve bu ittifakları siyasî evliliklerle pekiştirmekten geri kalmamışlardır.

²¹⁵ M. Şemseddin Günaltay (1987), *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, C.I, TTK, Ankara, II. Baskı, 119; Seton Llyod (2003), *Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Ender Varinlioğlu, Tübitak Yayınları, Ankara, 91; Memiş (1989), ETT, 106 vd.

²¹⁶ Memiş (1989), ETT, 107 vd.; Kınal (1998), EAT, 262.

3.2. BÜYÜK İSKENDER DÖNEMİNDE ÖN ASYA'DA SİYASÎ EVLİLİKLER

Büyük İskender (M.Ö. 336- 323) döneminde özellikle İran coğrafyasındaki Pers devleti ile siyasî ilişkilerin kurulduğu görülmektedir. Söz konusu dönemde tahta çıkan Pers kralı I. Kambiz nüfuzunu sağlamlaştırmak için Med kralı Astyages'in kızı Mandana ile evlenmiş ve bu evlilikten İran'da muazzam bir imparatorluk kuracak olan II. Kirus doğmuştur²¹⁷. Pers tahtına çıkan II. Kirus ise M.Ö. 547'de Lidya devletine son vermiştir²¹⁸.

Persler'in Lidya'nın başkenti Sardes'i ele geçirmeleriyle bütün Anadolu Pers imparatorluğunun egemenliğine girmiştir²¹⁹. Daha sonra Yunanistan'a yönelen Persler, Antik Ege dünyasında siyasî, sosyal ve ekonomik açıdan büyük bir kargaşaya yol açmışlardır. Tarihte, Med savaşları olarak bilinen uzun ve kanlı savaşların bedeli çok ağır, kayıpları çok fazla olmuştur. Yunan kolonizasyonu ve birliği dağılmış, Pers gücü Doğu Akdeniz, Ege ve boğazlardan atılamamıştır²²⁰.

Makedonya kralı II. Philip, bütün Yunan kentlerinin tek bir çatı altında toplanması anlamına gelen Helen birliğini gerçekleştirebilmek için doğunun temsilcisi durumunda olan Persler'e karşı fetihlere devam etmiş ancak kızınınin düğününde bir suikaste kurban gitmiştir. Bütün umutların sönmek üzere olduğu bir sırada, babasının yarım bıraktığı işi oğlu İskender devralmıştır (M.Ö. 336). Arap tarihçilerinin Büyük İskender ismiyle zikrettikleri genç Makedonya kralı III. Alexander adıyla tahta çıkmıştır²²¹.

²¹⁷ Günaltay (1987), a.g.e., 130; Herodotos (1991), a.g.e., 51.

²¹⁸ Llyod (2003), a.g.e., 121.

²¹⁹ Herodot'tan öğrendiğimize göre Anadolu topraklarını ele geçiren II. Kirus, bu defa İskitler'in bir kolu olan ve kesif bir şekilde Hazar denizinin doğusunda yaşayan Massagetler'in topraklarına göz dikmiştir. Bu dönemde Massagetler, kocasının ölümünden sonra tahta geçmiş olan Kraliçe Tomris'in yönetiminde bulunuyordu. Pers kralı Kirus, Kraliçe Tomris'e elçiler göndererek kendisiyle evlenmek istediğini bildirmiş ve bu suretle Massaget topraklarına da hâkim olmayı planlamıştır. Durumu fark eden Tomris, evlilik teklifini reddettiği gibi Perslerle Massagetler arasında sonucu kanlı bitecek olan büyük bir savaş meydana gelmiş ve savaşta Tomris'in oğlu ile Pers kralı Kirus hayatını kaybetmiştir. Bkz. Herodotos (1991), a.g.e., 87-90 ; İlhami Durmuş (1996), Massagetler, *Bilgi*, S. 3, Ankara, 6-7; İlhami Durmuş (1997), Saka-Pers Mücadelesi, *Bilgi*, S. 4, Ankara, 3-4.

²²⁰ Ersal Yavi-Necla Yazıcıoğlu Yavi (2001), *Tarih Öncesi Çağlardan Günümüze Modern Dünyanın Kaynağı Mısır*, Yazıcı Basım Yayıncılık, İzmir, 48.

²²¹ Ekrem Memiş (1993), *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 59.

Makedonyalı genç kral İskender önce yarımadaadaki Yunan birliğini sağlamış, sonra da M.Ö. 334'te Anadolu'daki Pers hâkimiyetine karşı mücadeleye girişmiştir²²². Bu dönemde Pers tahtına III. Darius çıkmış (M.Ö. 336)²²³ ve Büyük İskender III. Darius'un kızı Statira ile siyasî bir evlilik yapmıştır²²⁴. Böylece o, ileride daha da genişletecek olduğu bir siyasetin ilk örneğini vermiş oluyordu.

İskender, M.Ö. 330 yılında İran'ın kuzey bölgelerine girerek Ekbatan'ı işgal etmiş ve bundan sonra "Asya Kralı" olarak fetihlerde bulunmaya başlamıştır. Bu sırada III. Darius'un bir suikaste kurban gittiği ve İskender'in Pers tahtının meşru mirasçısı olarak ortaya çıktığı görülmektedir²²⁵. Büyük İskender M.Ö. 330- 327 yılları arasında ise İran ve Orta Asya'ya yönelmiş ve kısa bir zamanda Afganistan'ın kuzey bölgelerini, Buhara ve Türkistan'ı hâkimiyeti altına almayı başarmıştır. Pers imparatorluğunu hâkimiyeti altına aldıktan sonra Hindistan seferine çıkması ve doğuda dünyanın sonuna varmak istemesi, onun bir dünya imparatorluğu kurmayı tasarladığını açıkça göstermektedir. Gerçekten de, Asya topraklarına ayak bastığı tarihten itibaren, bütün kavimlerin kültür ve geleneklerine saygı göstermesi ve mağluplara eşit haklar vermesi bu düşüncenin birer ürünüdür.

Şunu da belirtmek gerekir ki, İskender'in dünya hâkimiyeti, eski Ön Asya cihangirlerinin kuvvete dayanan tek millet hâkimiyeti değildir. O, yüzyıllardan beri Doğu ile Batı toplumları arasındaki tezadı ve mücadeleyi ortadan kaldırarak bir tek imparatorluk kurmak ve dünya barışını daim kılmak istemiştir. Bunun için ilk iş olarak, ırkları birbirleriyle kaynaştırmaya çalışmıştır. Çünkü kan karışmasının imparatorluğu teşkil eden milletler arasındaki anlaşma için en iyi araç olacağına inanıyordu. Bu fikirden hareket eden İskender, başta Perslerle Makedonyalılar arasında bir ırk kaynaşması meydana getirerek eski ve yeni iki hâkim milletin müşterek kralı olmak istemiştir. Aynı zamanda askerî bakımdan da ordu elemanlarını kaynaştırmak suretiyle, müşterek bir imparatorluk ordusu meydana getirmeyi tasarlamıştır. Kendisi M.Ö. 327

²²² Ersal Yavi-Necla Yazıcıoğlu Yavi (2001), a.g.e., 48.

²²³ Llyod (2003), a.g.e., 153.

²²⁴ M. Şemseddin Günaltay (1987), *Yakın Şark IV Perslerden Romalılara Kadar*, TTK, Ankara, 2.Baskı, 58.

²²⁵ Mansel (1999), a.g.e., 447.

yılında Baktria (Türkistan) prensinin kızı Roxsena ile evlenmek suretiyle düşündüklerini tatbik etmenin başka bir örneğini vermiştir²²⁶.

O, yalnız Makedonyalılarla Persler arasında değil, imparatorluğun içindeki diğer milletler arasında da büyük çapta bir kaynaştırma olayının meydana gelmesini istemiştir. Bu tasarı gerçekleştiği takdirde, karşılıklı evlenme ve birlikte yaşamayla her iki kıtada insanlar, barış içinde ve akrabalık sevgisiyle birbirlerine bağlanacaklardı. Başka bir tabirle, bu planda, bir tür dünya kardeşliği, dünya akrabalığı hedef tutulmuştu. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu amacı gerçekleştirmek için ilk örneğini kendisinin verdiği evlilikleri teşvik etmiştir. M.Ö. 324'te Susa'da 10.000 Makedonyalı subay ve askeri, Asyalı kadınlarla evlendirmiştir²²⁷. Böylece tarihe "büyük" sıfatıyla geçmiş olan İskender, büyük bir dünya imparatorluğu kurmuş ancak M.Ö. 323 yılında daha 33 yaşında iken Babil'de ölmüştür. Cenazesi Mısır'a götürülmüş; Memfis'te bir süre bekletildikten sonra kendi adına kurmuş olduğu İskenderiye kentinde defnedilmiştir²²⁸.

Siyasî evlilik yoluyla akrabalık kurmak Büyük İskender'in takip ettiği politikanın ve gerçekleştirmek istediği Helen birliğinin en önemli unsuru olmuştur. Böylece tarihin hemen hemen her döneminde görülen bu türden evliliklerin en etkili ve en kapsamlı olanına bu dönemde rastlanılmış olmaktadır.

3.3. HELLENİSTİK DEVLETLER DÖNEMİ'NDE SİYASÎ EVLİLİKLER

Büyük İskender'in ölümünden sonra imparatorluğun başına kimin geçeceği büyük bir sorun teşkil etmiştir. Çünkü İskender yerine bir varis bırakmamıştır. Bu belirsizlik nedeniyle çok geçmeden taht kavgaları başlamış ve İskender'e yakın olan komutanlar, imparatorluğun başına geçmek ya da en azından belirli bölgelerde yönetimi ele geçirmek için birbirleriyle mücadeleye girişmişlerdir²²⁹.

Helenistik dönemin sürekli harpleri ve karışık siyasal olayları sonunda birtakım irili ufaklı krallığın yanında İskender imparatorluğunun bakiyesi olan üç büyük devletin ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar: Mısır'da Pitolemler devleti, Anadolu ve Suriye'yi

²²⁶ Memiş (1993), a.g.e., 69 vd.

²²⁷ Günaltay (1987), a.g.e., 58 ; Memiş (1993), a.g.e., 65-70.

²²⁸ Memiş (1993), a.g.e., 65.

²²⁹ Oğuz Tekin (1995), *Eski Yunan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 72.

de içine alan Selevkoslar devleti ve Makedonya'da Antigotlar devleti olarak karşımıza çıkmaktadır²³⁰.

Helenistik devletler, iç siyasetlerinde, doğu ve batı unsurlarını birleştirip kaynaştırmak isteyen Büyük İskender'in tersine olarak, ulusal bir Makedonya siyaseti izlemişler, bu suretle Hindistan'a kadar yayılmış olan Makedonyalılar ve Yunanlılar'ın bir süre daha ırkî ve kültürel benliklerini korumalarını sağlamışlardır. Fakat bu siyasetin bir sonucu, doğulular tarafından hiçbir zaman tümüyle benimsenmemiş olan Yunan kültürünün doğunun sürekli tepkileri yüzünden çökmeğe başlaması ve bir süre sonra büsbütün ortadan kalkması olmuştur.

Helenistik krallıkların izledikleri dış siyasetin anahatlarına göz gezdirildiğinde, Helenistik kralların, ilk zamanlar bağımsız devletler kurduktan sonra siyasal üstünlüğü elde etmek ve evrensel bir monarşi meydana getirmek için gayret sarf ettikleri, fakat bunların ülkelerinin siyasal ve ekonomik durumuyla ilgili birtakım işlerle de uğraşmak zorunda kaldıkları görülür. İşte bu nedenle bu devletlerarasında birçok savaş yapılmıştır²³¹ ve özellikle yukarıda zikrettiğimiz Pitoleme ve Selevkos devletleri arasında bitmek bilmeyen iktidar mücadeleleri ve aralarında yaptıkları siyasî evlilikler bizim için ayrı bir önem taşımaktadır.

Pitolemeler devletinin ilk işi, Mısır ülkesini güvenlik adına almak olmuştur. Mısır'a ancak denizden, Delta bölgesinden ya da karadan, Suriye-Filistin ve Sina yarımadası üzerinden taarruz edilebilirdi. İşte bu nedenden eski firavunlar gibi Pitolemeler için de güçlü bir donanma ve iyi deniz üslerine sahip olmak hayatî bir önem taşımaktaydı. Pitolemeler, İskenderiye'yi Mısır'ın kapısı haline getirmişler ve bu şehri başkent yapmışlardır. Meşgul olduğumuz dönemde Mısır her şeyden önce deniz egemenliğine önem vermiş ve bir Akdeniz devleti olmuştur. Pitolemeler, Nil yoluyla Afrika'dan, Kızıldeniz yoluyla Hindistan ve Arabistan'dan gelen malları Akdeniz piyasalarına sürmüşler ve ticaret alanlarını genişletmenin yollarını aramışlardır.

Pitolemelerin bu siyaseti, Pers topraklarının tamamına yakınına işgal etmiş olan Selevkos devletinin çıkarlarına ters düşmekteydi. Bir zamanlar Pers devleti için olduğu gibi, Selevkos devleti için de Suriye-Filistin kıyı hattını ve Anadolu'yu denetim altında

²³⁰ Tekin (1995), a.g.e., 78; Mansel (1999), a.g.e., 491.

²³¹ Mansel (1999), a.g.e., 496 vd.

bulundurmak şarttı. Aksi takdirde Selevkoslar, Akdeniz-Yunan dünyasıyla tüm bağlarını kaybedecekler, ordularının güçlenmesi için Yunanistan veya Makedonya'dan ücretli asker getiremeyeceklerdi. Bu nedenle bu iki devlet, Suriye-Filistin bölgesinde hâkimiyet kurmak için sürekli mücadele etmişlerdir²³².

Selevkos ve Pitoleme devletleri arasında cereyan eden Suriye savaşlarının bazen siyasî bir evlilikle neticlendiği görülmektedir. Bunlardan birisi, Selevkos kralı II. Antiokhos ile Pitoleme kralı Philadelphos döneminde yapılmıştır. Nitekim, M.Ö. 255 yılında iki devlet arasında meydana gelen Suriye savaşı bir barış antlaşmasıyla neticelenmiştir. Yapılan antlaşmaya göre II. Antiokhos (M.Ö. 261- 246), karısı Laodikia'yı boşayacak, Pitoleme kralının kızı Berenike ile evlenecek ve bu evlilikten doğacak çocuğu veliaht yapacaktı. Yeğeni Ahaeos'un kızı olan eski karısı Laodikia'dan doğmuş olan oğlu Selevkos'u ise veliahtlıktan çıkaracaktı. Nitekim II. Antiokhos antlaşma şartlarını yerine getirmiştir.

Kaynakların roman şekline soktukları rivayete göre Laodikia, kendisine yapılanı unutmamış ve kocasını zehirleyerek öldürmüştür. Yine rivayete göre Laodikia, kocasının ölümünü gizlemiş, yatağına II. Antiokhos'a çok benzeyen birini hasta kral unvanıyla yatırmış ve kendi oğlu II. Selevkos (M.Ö.246- 236)'u veliaht göstermiştir. Laodikia'nın teşvikiyle Mısırlı prenses Berenike ve oğlu öldürülmüş, bu durum Pitoleme'nin Selevkos üzerine savaş açmasına sebebiyet vermiştir. Yeni Pitoleme kralı Everjet, kız kardeşinin intikamını almak üzere Selevkos'a karşı bir sefer düzenlemiş, bu sefer sonunda Laodikia'yı idam ettirmiştir. Böylece Suriye, Mısır'ın bir vilayeti durumuna getirilmiştir²³³.

Oğlu II. Selevkos ise Pitoleme'ye karşı mücadele etmeye ve bu mücadelede çeşitli Helenistik krallıklarla da ittifaklar yaparak güçlenmeye devam etmiştir. Bu amaçla o, Pont kralı II. Mitridat ile anlaştığı gibi, Kapadokya kralı Ariarates'e kız kardeşini vermek suretiyle onun da desteğini sağlamıştır²³⁴. Siyasî evlilikler yapılmış olsa da bölgede kesin bir üstünlüğün sağlanamadığı ve iki devlet arasındaki mücadelenin yıllarca devam ettiği anlaşılmaktadır. M.Ö. 195'lere gelindiğinde aradaki mücadelelerin hala devam etmesi de bu durumun bir göstergesidir. Nitekim bu dönemde

²³² Mansel (1999), a.g.e., 499.

²³³ Günaltay (1987), a.g.e., 87-90.

²³⁴ Günaltay (1987), a.g.e., 90-91.

Selevkos tahtında bulunan III. Antiokhos, yaklaşan Roma tehlikesini de göz önünde bulundurarak kızı Kleopatra'yı Mısır kralıyla evlendirmiş ve Suriye topraklarını da çeyiz olarak iade etmiştir. Onun bu hareketi, Roma tehlikesinin büyüklüğünü çok iyi kavramış olduğunu göstermektedir. Yine bu kavrayışlardır ki, Kapadokya prensi Ariarat ile de anlaştığı ve ikinci kızını da bu prense verdiği görülmektedir²³⁵.

M.Ö. 174 yılında Selevkos devletinin başına geçen IV. Antiokhos ise Adana, Tarsus, Urfa ve Nizip'te Yunan koloniler kurarak ekonomik anlamda önemli bir güce ulaşmıştır. Hatta o, Mısır'da Pitolemeler devrinde had safhaya çıkmış olan ilmî hareketi kendi ülkesinde de uyandırmaya çalışmıştır. IV. Antiokhos bu yolda gayret sarf eden ilk ve son Selevkos kralı olmuştur. Epifan adıyla da anılan bu kral, başlattığı ilmî hareket için gerekli olan parayı temin için zengin Apollon ve Diyana tapınaklarının bulunduğu Büyük Menderes ırmağı üzerindeki Hierapolis (Pamukkale harabesi) şehri prensesi ile de bir evlilik yapmıştır²³⁶. Buradan, belli bir bölgede siyasî ya da ekonomik anlamda belli bir güce ulaşmış olan insanlar arasında yapılmış olan evliliklerin, asıl amaçlarının dışında başka bir amaca hizmet eder nitelikte olduğunu anlıyoruz.

M.Ö. 146 yılında ise Romalılar Makedonya ve diğer konfederasyonların gücünü kırarak, bu toprakları Yunanistan ile birlikte, Roma Cumhuriyeti idaresinin bir eyaleti haline getirmiş ve böylece, askerî, siyasal ve kültürel alandaki güç Yunanistan'dan Roma'ya geçmiştir²³⁷.

Yukarıdaki izahlarımızdan da anlaşılacağı gibi, siyasî evlilikler yaparak güç kazanmak ve nüfuz kurmak Hellenistik dönemde de varlığını muhafaza etmiştir. Zaman ve mekan değişmiş hatta aynı mekan üzerindeki toplumlar değişmiş ancak siyasî evlilikler yapmak iç ve dış politikadaki önemini muhafaza etmiştir.

²³⁵ Günaltay (1987), a.g.e., 113 vd.

²³⁶ Günaltay (1987), a.g.e., 125.

²³⁷ Tekin (1995), a.g.e., 79.

SONUÇ

Eski Ön Asya dünyası, uygarlıkların oluşmaya başladığı ilk devirlerden günümüze kadar esas fonksiyonu dışında bir amaç taşıyan ve bilhassa devletlerarası siyasetin bir parçası olarak ortaya konulan evliliklere sahne olmuştur. Günümüzde önemini yitirmesine rağmen, bu tür evlilikler, o dönemin iç ve dış siyasetini, devletlerarası hukuku ve diplomasiyi büyük ölçüde belirleyen bir etken olmuştur.

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren mesken tutulan Eski Ön Asya coğrafyası, siyasî tarih açısından değerlendirildiğinde ortaya çok renkli bir tablo çıkmaktadır. Gerçekten bölgenin tarihî köklerinin eskiliği, hem arkeolojik bulgulardan hem de yazılı belgelerden tespit edilebilmektedir. Söz konusu tarihî malzemenin bu bölgede çok sayıda kavim ve devletin yaşamış olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, Ön Asya coğrafyası, ilk çağlardan itibaren konumu ve doğal zenginlikleri nedeniyle cezbedici bir özellik taşımıştır. Bu özelliğinden dolayı bu coğrafyada farklı etnik kökenlere sahip toplumlar yaşamış ve dünya kültürüne önemli katkılarda bulunmuş olan medeniyetler kurulmuştur.

Ayrıca söz konusu kavim ve devletler, sürekli bir şekilde birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Mücadelelerin çoğu, uzun süre devam eden savaşlar şeklinde gerçekleşmiş olsa da, genellikle barışla neticelendikleri görülmektedir. Şüphesiz, kurulan siyasî münasebetler esnasında birçok politik yönetime başvurulmuştur.

Gerçekten uluslar arası ilişkiler söz konusu olduğunda, devletlerin ve toplumların, dış dünyaya kapalı politikalar ürettiklerinde genellikle başarılı olamadıkları ve iç siyasetlerinde de istikrarı yakalayamadıkları görülebilmektedir. Bu nedenle tarih boyunca hemen hemen her toplum ve devlet, ayakta kalabilmek ve uluslar arası arenada söz sahibi olabilmek için dengeli bir dış politika izlemeye gayret etmiştir. Çalışmamızda

ele aldığımız Eski Ön Asya devletlerinin de çoğu zaman bu dış dengeyi, siyasî evlilikler vasıtasıyla kurmaya çalıştıklarını göstermeye gayret ettik. Hatta bu evlilikler, söz konusu devletlerin iç siyasetlerinde de istikrarı yakalamak için kullandıkları bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Eski Ön Asya’da çok sayıda siyasî evlilik gerçekleşmiştir. Siyasî evliliklerin düşmanlıkları ortadan kaldırmak, yapılan ittifakları kuvvetlendirmek veya bir devleti hâkimiyet altına almak gibi farklı amaçlarının olduğunu ortaya koymaya çalıştık.

Nitekim, Eski Ön Asya dünyasında Mezopotamya’nın önemli bir yeri bulunmaktadır. Tarihin erken devirlerinden itibaren insanlar tarafından iskan edildiği bilinen Mezopotamya coğrafyasında tanıdığımız ilk halk grubu ise Sumerliler’dir. Sumer siyasî yapısı, M.Ö. IV. ve III. binyıllarda şehir devletleri şeklinde örgütlendiği için, tespit edilebilen ilk siyasî evliliklerin Mezopotamya coğrafyasında iktidar mücadelesine girişen Sumer şehir devletleri arasında meydana geldiği görülmektedir. Arabistan’dan yola çıkarak M.Ö. III. Binyıl sonlarında söz konusu coğrafyaya gelen Sami orijinli Akad toplumunda siyasî evlilikler daha sık karşımıza çıkmaktadır. Bu tür evlilikler, M.Ö. II. Binyıl başlarında yine Sami kökenli Asur ve Babil toplumlarının Mezopotamya siyasetine katılmaları sonucu daha da genişlemiştir.

Aynı dönemde Asur devleti, Anadolu ile kurduğu ticarî münasebetler sayesinde gittikçe zenginleşmiş ve Mezopotamya’da önemli bir güç haline gelmiştir. Asur-Anadolu ticareti sırasında Anadolu tarihinde ilk siyasî evliliklerin yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada iki tarafın menfaatlerini de göz önünde bulundurarak Kültepe döneminde Asur- Anadolu devletleri arasında meydana gelmiş olan evlilikler siyasî evlilik kavramının içine dâhil edilmiştir.

Anadolu’da söz konusu dönemde etnik bir çeşitliliğin olduğu göze çarpmaktadır. Zira M.Ö. II. Binyılda Anadolu’da Hurriler, Palalar ve Luwiler’in yanı sıra Asurlu tüccarlar da bulunmaktaydı. Bu bölgede ilk merkezî devlet, Asurlu tüccarları Anadolu’dan çıkarma başarısı gösteren Hititler tarafından kurulmuştur. Hititler’in Ön Asya siyasetine katılmaları ile siyasî evlilikler kurma politikası doruk noktasına çıkmış ve Hititler hem Mezopotamya’nın güçlü Asur ve Babil devletleriyle hem de Mısır’daki firavunlar sülalesiyle akrabalıklar kurarak Ön Asya siyasetinde kendi menfaatlerini koruyan bir denge unsuru oluşturmuşlardır.

Öte yandan Mısır firavunlarının kendileri yabancı prenseslerle sık sık evlenmelerine karşılık dinî inançları gereği yabancı ülke krallarına kız vermemişlerdir. Bu nedenle firavunların haremde hemen hemen her milletten kadın olmasına karşılık, kendi kızları ve kız kardeşleri ile de evlilikler yaptıkları anlaşılmaktadır.

Ancak, Kadeş savaşına yol açan tarihî süreç içerisinde Mısır kraliçesinin Hitit kralına yaptığı evlilik teklifi bir istisnadır. Zira, Hitit kralı I.Şuppiluliuma bu teklif karşısında “ *bu zamana kadar böyle bir şey işitmedim*” derken belki de Mısırlı kadınların yabancı devlet adamlarıyla evlenmelerinin yasak olduğunu vurgulamak ve bu teklif karşısındaki şaşkınlığını dile getirmek istemekteydi. Nitekim teklifin samimiyetinden kuşkulanan I.Şuppiluliuma Mısır’a casuslar gönderecek ve teklifin doğru olup- olmadığını öğrenmek isteyecektir.

Ön Asya’daki güçlü devletlerarasında Hitit devletinin ayrı ve önemli bir yeri bulunmaktadır. Çünkü bu devlet, Anadolu ve Kuzey Suriye’deki birçok krallığı akrabalık kurma yoluyla vasallık sistemine dâhil etmiştir. Böylece içte konumunu güçlendiren Hitit kralları Ön Asya’daki diğer büyük devletlerle de evlilikler yaparak döneminin süper gücü haline gelmişlerdir.

Nitekim, Hitit kraliçelerinin Ön Asya kraliçeleri arasında ayrıcalıklı bir mevkilerinin olduğu göze çarpmaktadır. Kraliçelerin bu bağımsız mevkilerini Hitit öncesi Anadolu’da mevcut olan “rubatum” beyçe kadınlara borçlu olduklarını göstermeye çalıştık. Zira Kültepe döneminde bazı rubatumlar yönetimi bizzat ellerinde tutuyorlar ve müstakil bir şekilde Anadolu’daki bir kısım şehirleri yönetebiliyorlardı. Bu durum, Hitit öncesi Anadolu toplumlarında anaerkil bir yapının olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Gerçekten Hitit kraliçelerinin devlet yönetimindeki büyük etkinliği bu geleneğin törpülenmiş devamı durumundadır.

Gerçekten, Hitit kraliçeleri Ön Asya’nın diğer toplumlarında görülmeyen bir şekilde devlet meselelerinde söz sahibi olmuşlardır. Bunlardan Kraliçe Puduhepa, tarihin ilk uluslar arası yazılı antlaşması olan Kadeş antlaşmasına mührünü basma kudretine erişmiştir. Adı geçen kraliçe bununla da yetinmeyip, eşinden bağımsız olarak

Mısır firavunu ve Kıbrıs kralı ile de mektuplaşarak siyasetteki bağımsız mevkiini ortaya koymuştur.

Siyasî evlilikler kurma politikasının, sonraki dönemlerde de görüldüğü ve Eski Ön Asya'daki devletlerin iç ve dış siyasetlerinin ayrılmaz bir parçası olmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim bunun en kapsamlı örneğine Büyük İskender'in kurmak istediği Helen birliği çerçevesinde rastlanılmaktadır. Helenizmin en önemli unsurunun bu tarz evlilikler olduğuna inanan Büyük İskender, ilk örneğini kendisinin verdiği bu türden evlilikleri teşvik etmiş ve ödüllendirmiştir.

Netice olarak diyebiliriz ki, günümüzde pek ehemmiyeti kalmayan siyasî evlilikler, Eski Ön Asya'nın siyasî tablosunu renklendiren her devletin, hayatta kalabilmek ya da gücüne güç katmak amacıyla başvurduğu önemli bir unsur olmuştur. Devletlerarası hukuku belirleyen önemli antlaşmaların imzalandığı bu dönemde, antlaşma metninde mührü bulunan tarafların akrabalık kurması ve bunun ayrıca antlaşma vesikasında yer alması, yapılmış olan siyasî evlilikleri takip etmemize imkân hazırlamıştır.

KAYNAKLAR

- Akurgal, E. (1995), *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınları. İstanbul.
- Akurgal, E. (2002), *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Yayınları, Ankara.
- Albayrak, İ. (2000), Kültepe'den Yeni Bir Vasiyetname, *Anadolu Arşivleri*, S. 4, Ankara, s. 1- 16.
- Alp, S. (1947), Hitit Kralı IV. Tuthaliya'nın Askerî Fermanı, *Belleten*, XI/43, Ankara, s. 383- 402.
- Alp, S. (1947), Hitit Kanunları Hakkında, *AÜDTCF Dergisi*, V/5'ten Ayrıbasım, Ankara, s. 465- 482.
- Alp, S. (1974), Eski Önasya'da Siyasi İlişkilerden Bölümler, *Cumhuriyeti 50.Yıl Anma Kitabı*, Ankara, s. 425- 436.
- Alp, S. (2002), *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak Yayınları, Ankara.
- Alpman, A. (1998), Anadolu'da Hurriler, *III. Uluslar arası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum 16- 22 Eylül 1996)*, Ankara, s. 27- 33.
- Baines, J. – Malek, J. (1986), Kadının Toplumdaki Yeri, *Eski Mısır Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, Çev. Zeynep Aruoba-Oruç Aruoba, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 202- 204.
- Balkan, K. (1948), Eti Hukukunda İç Güveylik, *AÜDTCF Dergisi*, 6/3, Ankara, s. 147- 152.
- Balkan, K. (1955), *Observations on the Chronological Problems of the Karum Kaniş*, Ankara.
- Balkan, K. (1957), *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup*, Ankara.
- Balkan, K. (1987), Eski Asur ve Anadolu'da Kızların Çocuk Yaşta Nişanlanması, *Belleten*, LI/200, Ankara, s. 417- 427.
- Bilgiç, E. – Bayram, S. (1995), *Ankara Kültepe Tabletleri II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- Bilgiç, E. – Sever, H. –Günbattu, C. – Bayram, S. (1999), *Ankara Kültepe Tabletleri I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Bilgiç, E. (1982), Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sumerliler'in Tarih, Kültür ve Medeniyetleri, *Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Bilgiç, E. (1948), Anadolu'nun İlk Tarihî Çağının Anahatlarıyla Rekonstrüksiyonu, *DTCF Dergisi VI*, Ankara, s. 489- 516.
- Bilgiç, E. (1951), Hititler'den Önceki Anadolu Halkının Evlilik Hukukunun Orijinal Tarafları, *DTCF Dergisi*, IX/3, Ankara, s. 227- 238.
- Bottero, J. (2006), *Kültürümüzün Şafağı Babil*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Brandau, B. – Schickert, H. (2004), *Hititler*, Çev. Nazife Mertoğlu, Arkadaş Yayınları, Ankara.
- Bryce, T. (1998), *The Kingdom of the Hittites*, Oxford University Pres, New York.
- Celasun, Z. (1946), *Tarih Boyunca Kadın*, Ülkü Kitap Yurdu, İstanbul.
- Ceram, C.W. (1956), *The Secret of The Hittites*, New York.
- Ceylan, A. (1994), *Eski Anadolu'da Devletlerarası İlişkiler*, *Antlaşmalar* (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- Çağlarboyu Anadolu'da Kadın Anadolu Kadınının 9000 Yılı* (1993), Haz. Günsel Renda, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Çay, A. – Durmuş, İ. (2002), *İskitler Türkler*, C.1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 575- 595.
- Çeçen, S. – Gökçek, G. (2005), Sumerce'de Kültür Tarihimize Dair İzler, *Akademi Günlüğü Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, I/1, Ankara, s. 1- 7.
- Çığ, M. İ. (2003), Sumer'de Kadın, *Ortadoğu Uygarlık Mirası 2*, Kaynak Yayınları, İstanbul, s. 176- 186.
- Çığ, M. İ. (2003), Tarih Boyunca Kadın, *Ortadoğu Uygarlık Mirası 1*, Kaynak Yayınları, İstanbul, s. 199- 202.
- Çığ, M. İ. (2003), Tarihte İlk Kadın Şair, *Ortadoğu Uygarlık Mirası I*, Karnak Yayınları, İstanbul, s. 203- 209.
- Çilingiroğlu, A. (1997), *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, İzmir.
- Darga, M. (1970), Çivi Yazılı Kadın Mektupları, *Tarih Enstitüsü Dergisi I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s. 196- 200.

- Darga, M. (1974), Hititlerin Kült Törenlerinde Kadınların Yeri ve Görevleri, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, s. 229- 240.
- Darga, M. (1984), *Eski Anadolu'da Kadın*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2. Basım.
- Desti, M. (2005), *Anadolu Uygarlıkları*, Çev. Muna Cedden, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Dinçol, A. M. (2000), Hititler, *Anadolu Uygarlıkları I*, Görsel Yayınlar, İstanbul.
- Durmuş, İ. (1993), *İskitler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Durmuş, İ. (1996), Massagetler, *Bilig*, S. 3, Ankara, s. 1- 9.
- Durmuş, İ. (1997), Saka-Pers Mücadelesi, *Bilig*, S. 4, Ankara, s. 1- 8.
- Erginöz, Ş. (2002), İlkçağlarda Akdeniz Havzasında ve Anadolu'da Doğum ve Doğum Yardımı, *Düşünen Siyaset*, S. 16, Lotus Yayınları, Ankara, s. 150- 162.
- Erkut, S. (1998), Hititler'de AN. TAH. ŞUM^{ŞAR} Bitkisi ve Bayramı Üzerine Bir İnceleme, *III. Uluslar arası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum 16- 22 Eylül 1996)*, Ankara, s. 189- 194.
- Ertem, H. (1992), Coğrafi Adların Lokalizasyon Denemelerinde Dikkate Alınması Gereken Noktalar ve Bazı Şehirlerin İdentifikasyonları Hakkında, *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 167- 169.
- Erzen, A. (1992), *Doğu Anadolu ve Urartular*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Freeman, C. (2005), *Mısır, Yunan ve Roma*, Çev. Suat Kemal Angı, Dost Kitabevi, Ankara.
- Galanti, A. (1931), *Hittit Kanunu*, İstanbul Bankalar Matbaası, İstanbul.
- Goetze, A. (1957), *Kleinasien Kulturgeschichte des Altes Orients III*, 3, München.
- Gurney, O.R. (1952), *The Hittites*, London.
- Günaltay, M. Ş. (1987), *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2. Baskı.
- Günaltay, M. Ş. (1987), *Yakın Şark I Elâm ve Mezopotamya*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Günaltay, M. Ş. (1987), *Yakın Şark III Suriye ve Filistin*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Günaltay, M. Ş. (1987), *Yakın Şark IV Perslerden Romalılara Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2.Baskı.

- Günbattı, C. (1994), Kültepe Tabletlerine Göre, Kadınların Ticarî Faaliyetleri Hakkında Bazı Gözlemler, *XI. Türk Tarih Kongresi'nden Ayırbaşım*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 191- 200.
- Günbattı, C. (1998), Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet, *III. Uluslar arası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum 16- 22 Eylül 1996)*, Ankara, s. 131- 155.
- Gündüz, A. (2002), *Eski Mezopotamya ve Mısır*, Büke Yayınları, İstanbul.
- Herodotos (1991), *Herodot Tarihi*, Çev. Müntekim Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- İmparati, F. (1992), *Hitit Yasaları*, Çev. Erendiz Özbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti Yayınları, Ankara.
- İnan, A. (1992), *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Jhons, C.H.W (1999), *Babylonian and Assyrian Laws, Contracts and Letters*, The Lawbook Exchange, Ltd. Union, New Jersey.
- Kafesoğlu, İ. (1997), *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Karauğuz, G. (2002), *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Anlaşma Metinleri*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Kılıç, Y. (2005), Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Kadının Sosyal Durumu, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.1- 2, Ankara, s. 31- 41.
- Kınal, F. (1956), Eski Anadolu'da Kadının Mevkii, *Bellekten*, XX/79, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 355- 366.
- Kınal, F. (1971), Hitit Devletleri İçin Kuzey Suriye'nin Önemi, *Atatürk Konferansları IV, 1970'den Ayırbaşım*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 3- 13.
- Kınal, F. (1983), *Eski Mezopotamya Tarihi*, A.Ü. D.T.C.F. Basımevi, Ankara.
- Kınal, F. (1998), *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kitapçı, Z. (1994), *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, Konya.
- Knapp, A. B. (1988), *The History and Culture of Ancient Western Asia and Egypt*, The Dorsey Press, America.
- Koca, S. (1992), Eski Mezopotamya'da Tarih, Kültür ve Medeniyet, *Türk Yurdu*, C.12, S.57, Ankara, s. 38- 44.
- Kozbe, G. (2001), Mezopotamya'da Aile ve Evlilik, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, İstanbul, S.103- 104, s. 27- 33.
- Köroğlu, K. (2006), *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Persler'e Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.
- Kramer, S. N. (2002), *Sumerler*, Çev. Özcan Buze, Kabalcı Yayınları, İstanbul.

- Lafont, B. (2005), Mari Sarayı'ndaki Kadınlar, *Eski Yakındoğu*, Der. Jean Bottero, Çev. Adnan Kahiloğulları, Pınar Güzelyürek, Lale Arslan Özcan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 139- 149.
- Laroche, E. (1971), *Catalogue, des textes Hittites*, Paris.
- Larsen, M. T. (1967), *Old Assyrian, Caravan Procedures*, İstanbul.
- Llyod, S. (2003), *Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Ender Varinlioğlu, Tübitak Yayınları, Ankara.
- Macqueen, J.G. (2001), *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Çev. Esra Davutoğlu, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Mansel, A. M. (1999), *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 7.Baskı.
- Memiş, E. (1987), Hitit Siyasî Tarihinde Taht Mücadeleleri, *S. Ü. Eğitim Fak. Dergisi*, I/1, Konya, s. 113- 122.
- Memiş, E. (1987), *İskitler'in Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Konya.
- Memiş, E. (1993), *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- Memiş, E. (1994), Hitit Sarayında Kraliçelerin Rolü, *Belleten*, LVIII/221- 223, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 279- 293.
- Memiş, E. (1999), Asur Devletlerinin Anadolu Politikası, *XII. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrı basım*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 65- 73.
- Memiş, E. (2002), *Eskiçağ'da Türkler*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Mieroop, M. (2006), *Antik Yakındoğu'nun Tarihi İ.Ö. 3000- 323*, Çev. Sinem Gül, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Nissen, H. J. (2004), *Ana Hatlarıyla Mezopotamya*, Çev. Zühre İlkgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Oates, J. (2004), *Babil*, Çev. Fatma Çizmeli, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Ostrogorsky, G. (1999), *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Otten, H. (1968), *Die Hettitischen Historischen Quellen und Die Altorientalische Chronologie*, Akademie der Wissen Schaften Underliteratur Wiasaben.
- Özer, Y. Z.(1987), *Mısır Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özgüç, T. (1950), *Kültepe Kazısı Raporu 1948*, Ankara.
- Özgüç, T. (1988),1988 Yılı Kültepe-Kaniş Kazıları, *Höyük*, S. 1, Ankara, s.11- 19.

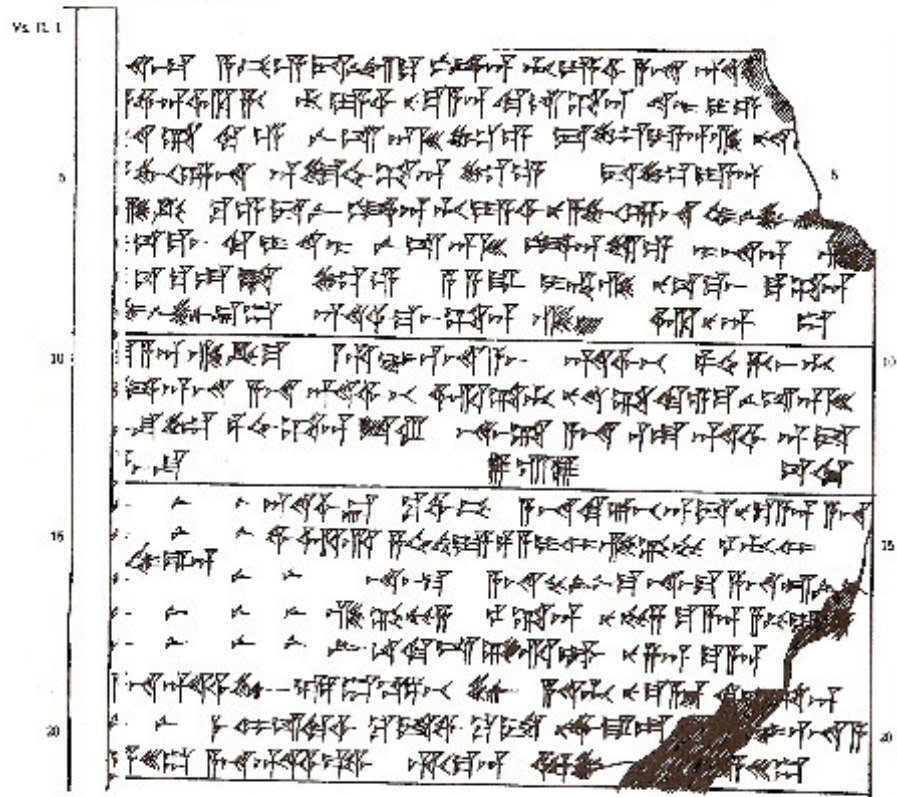
- Özkaya, G. (1995), *Tarih İçinde Kadın Hakları*, TBMM Yayınları, İstanbul.
- Rems, R. (1996), *Eine Kleinigkeit zum Altassyrischen Eherecht*, Wiener Zietsehrift Kunde Des Mongenlandes, C. 86, Wien.
- Reyhan, E. (1998), Anahatları İle Hitit İdari Sistemi, *Türkiye’de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu (24- 26 Nisan 1996)*, *Bildiriler*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s. 189- 211.
- Roaf, M. (1996), *Mezopotamya ve Eski Yakındoğu Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, Çev. Zülal Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul, C. 9.
- Roux, G. (2005), Doğu’nun Gizemli Kraliçesi Semiramis, *Eski Yakındoğu*, Der. Jean Bottero, Çev. Adnan Kahiloğulları, Pınar Güzelyürek, Lale Arslan Özcan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 150- 167.
- Sever, E. (1993), *Asur Tarihi*, Karnak Yayınları, İstanbul.
- Sever, H. (1991), Yeni Belgelerin Işığında Asur Ticaret Kolonileri Çağı Kronolojisinin Yeniden Değerlendirilmesi, *Uluslar arası I.Hititoloji Kongresi Bildirileri (19- 21 Temmuz 1990)*, Ankara, s. 134- 139.
- Sever, H. (1992), Anadolu’da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş Kaniş Karumu Kararı, *Bulleten*, LVI/217’den Ayrıbasım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 668- 675.
- Sever, H. (1995), Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (M.Ö.1970- 1750) Yerli Halk ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler, *Bulleten*, LIX/224, Ankara, s.1-16.
- Sevin, V. (2003), Anadolu’nun Ünlü Kadınları, *Eski Anadolu ve Trakya Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 176- 177.
- Süslü, A. – Kırzioğlu, F. – Yinanç, R. – Halaçoğlu, Y. (1995), *Türk Tarihinde Ermeniler*, Sistem Ofset Baskı, Ankara.
- Tekin, O. (1995), *Eski Yunan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tosun, M. – Yalvaç, K. (1989), *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Trigger, B.G. – Kemp, B.J. - O’Connor, D. – Lloyd, A.B. (1983), *Ancient Egypt: A Social History*, Cambridge University Press, America.
- Tuna, O. N. (1990), *Sumer ve Türk Dillerinin Tarihî İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Turhan, H. (1932), Hititler’de Kadın ve Aile Hukuku, *Resimli Şark*, S.15, İstanbul, s. 25- 28.

- Uzunçarşılı, İ. H. (1988), *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ünal, A. (2002), *Hititler Devrinde Anadolu I*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Yalvaç, K. (1982), Sumerliler ve Sumerce, DTCF Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi, A.Ü. Basımevi, Ankara, s. 563- 577.
- Yavi, E. - Yazıcıoğlu Yavi, N. (2001), *Tarih Öncesi Çağlardan Günümüze Modern Dünyanın Kaynağı Mısır*, Yazıcı Basım Yayıncılık, İzmir.
- Yıldırım, R. (1996), *Eskiçağ'da Anadolu*, Meram Yayıncılık, İzmir.
- Yıldırım, R. (2002), *Uygarlık Tarihine Giriş İlkçağ Tarih ve Uygarlıkları*, Meridyen Yay., İzmir.

EKLER

Ek- 1

I. Šuppiluliuma'nın Hayaşa Ülkesinin Prensi Hukkana İle Yaptığı
Antlaşmaya Ait Çivi Yazılı Tablet

1. Šuppiluliuma'nın Hayaşa Prensi Hukkana ile yaptığı antlaşmaya ait çiviyazılı tablet

I. Šuppiluliuma'nın Hayaşa Ülkesinin Prensi Hukkana İle Yaptığı
Antlaşmadan Bir Bölüm

Ayrıca sana eş olarak verdiğim bu kız kardeşimin (bir) çok kız kardeşi ve akraba kızları vardır. Onları da (kız kardeş olarak) kazandın. Onların kız kardeşini (eş olarak) aldığından Hatti ülkesinde bir töre çok önemlidir. Erkek karde(şi) kız kardeşi ile (veya) kuzini ile (cinsel ilişkiye) giremez. Bu doğru değildir. Kim böyle bir şey yaparsa, o Hat-

tuşa'da yaşayamaz, ölür (ölüm cezasına çaptırılır). Sizin ülkeniz cahil olduğundan, orada erkek kardeşi kız kardeşi (veya) kuzini ile (cinsel ilişkiye) girer. Hattuşa'da böyle bir şeye izin yoktur.

Karının kız kardeşi (ya da) kız kardeşinin akrabası (ya da) kuzini senin yanına geldiği zaman ona yiyecek ve içecek ver. Yiyin, için ve eğlenin. Onu (cinsel ilişki için) almayı sakın arzulama! Buna izin yoktur (doğru değildir). Bu yüzden (Hattuşa'da) ölüm cezası verilir. Bunu kendi isteğiyle yapmaya kalkma! Böyle bir şey için seni başka biri baştan çıkarmaya kalkarsa, sen onu dinleme! Sen onu yapma! Bu konu senin için yemin altına konsun!

Saray kadın (lar) çok dikkatli ol! Hangi saray kadını olursa olsun, ister hür bir kadın, ister bir cariye kız olsun, ona (sakın) yaklaşma, onun yakınma gitme, ona laf atma! Erkek ve kadın hizmetkârın da ona yaklaşmasın! Ona karşı çok dikkatli ol! Bir saray (kadını) sana geldiği zaman yoldan (öte yana) uzağa sıçra! Ona yolu boş bırak! Şu saray kadını konusunda pek çok dikkatli ol!

Mariya denilen (prens) hangi meseleden dolayı ölüm cezasına çaptırılmıştı? Bir cariye kız gelmemiş, o ona (yan gözle) bakmamış mı idi? (O sırada) Majestemin babası pencereden dışarı bakıyordu, (onu) yakaladı (ve ona şöyle dedi): "Sen neden ona (yan gözle) baktın?" O, o meseleden dolayı ölüm cezasına çaptırıldı. (Hangi meseleden) dolayı bir insanın öldüğünü (göz önünde tutarak) sen (çok dikkatli ol!

Hayaşa ülkesine gittiğin zaman erkek kardeşlerinin karıları ile (ve) (kız kardeşler) inle artık cinsel ilişkiye girme. Hattuşa'da buna izin yoktur. Saraya yukarıya çıktığın zaman (böy)le bir şeye izin yoktur. Azzi ülkesinden bir kadını artık eş olarak alma! Eskiden aldığın kadını kuma olarak (koruyabilirsin). Sana buna izin var. Fakat onu eş yapamazsın. Mariya'dan kızını al. Onu kardeş(in)e ver! Hatti ülkesine ait olup Hayaşa ülkesine giden göçmenleri de teslim et! Hatti ülkesine ait toprakları da teslim et!

Ek- 2

Mısır-Hitit Antlaşmasının Akadca Metninin Türkçe'ye Çevirisi

§ 1. Mısır ülkesinin kralı. Büyük Kral Riamaş[eşa mai-]amana ile kardeşi Hatti ülkesinin kralı Büyük Kral Hattuşili arasında [Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi] arasındaki barış ve kardeşliği aralarında sonsuza dek kurmak için [yaptıkları gümüş tablet üzerindeki] antlaşma.

Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, kahraman Minpahtaria'nın torunu, Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, kahraman Minmuaria'nın oğlu, Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, bütün ülkelerin kahramanı Riamaşeşa mai-amana, Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral, kahraman Şuppiluliuma'nın torunu, Hatti ülkesinin kralı. Büyük Kral, kahraman Murşili'nin oğlu, Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral, kahraman Hattuşili'ye şöyle der:

İşte, ben şimdi Mısır ülkesi ve Hatti ülkesi arasındaki iyi barışı ve iyi kardeşliği sonsuza dek kurmak için aramızda [iyi] kardeşliği ve iyi barışı sonsuza dek kurdum.

§ 2. Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral ile Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral arasındaki ilişkide tanrı ezelden beri bir antlaşma ile aralarında düşmanlık çıkmasına sonsuza dek izin vermez. İşte Mısır ülkesi'nin kralı, Büyük Kral Riamaşeşa mai-amana [Güneş Tanrısı i]le Fırtına Tanrısı'nın Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi arasında ezelden beri kurdukları ilişkiyi aralarında hiçbir zaman düşmanlık çıkmaması için (yeniden) kurdu.

§ 3. Şimdi [Mısır] ülkesinin kralı, Büyük Kral R[iamaşeş]a mai-amana, kardeşi Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral, [Hattuşili] ile bu [günden itibaren] gümüş bir tablet üzerinde [bir antlaşma ile] aramızda daima barış ve iyi kardeşlik için ilişki kurdu. O, benimle kardeş oldu <ve benimle barış yaptı>; ben de onunla kardeş oldum ve onunla sons[uzaya dek] barış yaptım. [İşte, biz], birlik olduk; kardeşlik ve barış <ilişkimiz güzeldir>; Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi arasındaki eski kardeşlikten ve <eski> barıştan da daha güzeldir. İşte Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, Riamaşeşa, Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral [Hattuşili] ile iyi barış ve iyi kardeşlik içindedir. Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Riamaşeşa mai-amana'nın çocukları da Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral Hattuşili'nin çocukları ile sonsuza dek barış içinde ve karde[ş olacaklar]. Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi de aramızdaki kardeşlik ve barış ilişkimize uygun olarak sonsuza dek barış içinde ve kardeş olacaklar.

§ 4. Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Ria[maşeş]a mai-amana Hatti ülkesine ondan bir şey almak için hiçbir zaman saldırmayacak! Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral Hattuşili ve Mısır ülkesine ondan [bir şeyi almak için hiçbir zaman saldırmayacak!

§ 5. İşte, Güneş Tanrısı ile Fırtına Tanrısı'nın Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi için sonsuza dek saptadıkları düzeni ve aralarında düşmanlığa izin vermeyen barışı ve kardeşliği, işte Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, Riamaşeşa mai-amana barışı korumak için bugünden itibaren yeniden başlattı.

İşte, Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi barış içindedirler ve sonsuza dek kardeş oldular.

§ 6. Eğer dışarıdan bir düşman Hatti ülkesine saldırırsa ve [Hatt]i ülkesinin kralı Hattuşili bana şöyle yazarsa: "Ona karşı bana yardıma gel!", Mısır ülkesinin kralı Büyük Kral [Riamaşeşa ma]i-amana, askerlerini ve (savaş) arabalarını gönderecek ve [düşmanını] ezecek ve Hatti ülkesini [h]oşnut edecek!

§ 7. Eğer Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral, Hattuşili ona karşı başkaldırdıkları için kendi tebaasına kızarsa ve sen Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Riamaşeşa mai-amana'ya [bun]un için yazarsan, Riama[şeşa m]ai-amana askerlerini ve (savaş) arabalarını gönderecek ve kızdığı herkesi yok edecek!

§ 8. Eğer dışarıdan bir düşman Mısır ülkesine saldırırsa ve kardeşin Mısır [ülkesinin [kr]alı Riamaşeşa mai-amana, kardeşi Hatti ülkesinin kralı Hattuşili'ye şöyle yazarsa: "Ona karşı yardıma gel!", Hatti ülkesinin [kra]lı Hattu[şili] askerlerini ve (savaş) arabalarını gönderecek ve düşmanımı ezecek!

§ 9. Eğer Mısır ülkesinin [krallı Riamaşeşa ma[i-amana] ona karşı suç işlediklerinden kendi tebaasına kızarsa ve ben Mısır ülkesinin kralı, (Büyük Kral), kardeşim Hattuşili'ye bu nedenle yazarsam, Hat[ti ülkesinin kralı Büyük Kral] kardeşini Hattuşil[i] askerlerini ve (savaş) arabalarını göndersin <ve> kızdı[klarının hepsini yok etsin!

§ 10. İşte, Hatti ülkesinin kralı Hattuşili'nin oğlu, babası Hattuşili'nin verinde, Hatti ülkesinin kralı Hattuşili'nin uzun yıllarından sonra Hat[ti] ülkesinin krallığını yapın! Eğer Hatti ülkesinin çocu[kları] ona karşı suç işlerlerse, [Riamaşeşa mai-amana askerlerini ve (savaş) arabalarını <ona yardıma> göndersin <ve> onu hoşnut etsin!

§ 11. [Eğer] H[atti] ülkesinden [bir büyük (kişi)] kaçarsa, ya da Hatti ülkesinin kralının ülkelerinden bir kent [Mısır ülkesinin kralı. Büyük Kral Riamaşeşa mai-am[ana]ya [gelirse, Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, Ri]amaşe[şa] mai-amana onu tutsun ve [onu efendisi Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral Hattuşili'ye] ver[sin!].

§ 12. [Eğ]e[r (Hatti ülkesinden) bir adam gelir, [ya da tanınmayan] iki [adana] Riamaşeşa mai-amana'ya gelirler ve ona hizmet etmek islerlerse, R]iamaşeşa mai-amana onları tutsun [ve onları Hat]ti [ülkesinin kralı Hattuşili'nin eline (versin!).

§ 13. Eğ[er Mısır ülkesinden bir büyük (kişi) kaçır ve Amurru ülkesine giderse, ya] da bir kent [Amuru kralına] gid[erse, Amuru kralı Benteşina onu yakalasın ve] ve onu efendi [si] Hat [ti ülkesinin kralına getirsin [ve Hatti ülkesinin kralı. Büyük kral Hattuşili onu] Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, [Riamaşeşa mai]-amana'ya [gelirsiniz!].

§ 14. [Eğer bir adam kaçarsa, ya da tanınmayan iki adam Mı]sır [ülkesinin kralının ülkesinden kaçarsa] ve ona hizmet etmek istemezlerse, Hatti ülkesinin Kralı, Büyük Kral Hattuşili onları kardeşinin eline ver[sin ve [onların Hatti ülkesinde oturmalarına izin vermesin!].

§ 15. [Eğer önemli bir kişi Hatti ülkesinden kaçarsa, ya da iki] insan ve [onlar Hatti ülkesinin kralına hizmet etmek iste]mez[lirse, ve artık hizmet etmemek için H]atti [ülkesinin kralının. Büyük Kralın, ülkesinden kaçarlarsa, Riamaşeşa mai-amana onları yakalasın ve onları [kardeşi Hatti ülkesinin kralı. Büyük Kral Hattuşili'ye] getirtsin [ve onları Mısır ülkesinde bırakmasın!].

§ 16. [Eğer] öne[mli bir kişi Mısır ülkesinden] kaçarsa, [ya da iki insan ve] onlar [Hatti] ül[kesine giderlerse, Hatti ülkesinin kralı Büyük K]ral Hattuşili [onları ya-kalasın ve onları kardeşi Mısır ülkesinin Kralı, Büyük Kral | R[iamaşeşa mai-]amana'ya getirsin!

§ 17, [Eğer] bir insan [Hatti ülkesinden kaçarsa, [ya da iki insan [ya da üç insan ve onlar] kardeşi Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, Riamaşeşa mai-amana'ya giderse, Mısır ülkesinin Kralı Büyük Kral Riamaşeşa] mai-amana [onları yakalayacak ve onları] kardeşi Hattuşili'ye [getirecek], çünkü onlar kardeş oldular. Suçları dikkate alınmayacak, [dilleri koparılmayacak, gözleri çıkarılmayacak ve kulakları ile aya[kları kesilmeyecek ve evleri, karıları ve çocukları [ile birlikte yok edilmeyecek!].

§ 18. Eğer bir insan Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, Riamaşeşa mai-amana ülkesinden kaçarsa, ya da iki insan ya da üç insan ve onlar kardeş[i Hatti ülkesinin Kralı, büyük Kral Hattuşili'ye] gid[erlerse, kardeşim Hat]ti ülkesinin Kralı Büyük Kral Hattuşili onları yakalasın ve [onları Mısır ülkesinin Kralı, Büyük Kral Riamaşeşa mai-amana'ya] getir[tsin], çünkü Mısır ülkesinin Kralı, Büyük Kral Riamaşeşa ile Hattuşili [kardeş oldular. Suçları dikkate alınmasın ve dilleri] koparılmasın, [gö]zleri çıkarıl-masın ve [kulaklarıyla ayakları kesilmesin ve evleri, kanları ve çocuklarıyla birlikte yok edilmesin!].

§ 19. [Eğer bir adam Hatti ülkesinden kaçarsa, ya da iki kişi ve onlar] Hatti [ülkesinden kaçarlarsa, ve [Mısır ülkesine] gelirlerse ve Hatti Ülkesinden önemli bir kişi

kaçarsa, ya da bir kent ve onlar Hatti ülkesinden [Mısır ülkesi'ne gitmek üzere Hatti ülkesinden [ayrılı]rlarsa, [Riamaşeşa Riamaşeşa mai-amana onları kardeşine (geri) getirtecek], İşte [Hatti ülkesinin] çocukları ile [Mısır ülkesinin çocukları barış içindedirler.]

§ 20. [Eğer insanlar] Mıs[ır ülkesinden Hatti ülkesine] gitmek için kaçarlarsa, Hatti ülkesinin Kralı, Büyük Kral Hattuşili onları kardeşine getirsin!. İşte [Hatti ülkesinin Kralı, Büyük Kral] Ha[ttuşili ile kardeşin Mısır ülkesinin Kralı, Büyük Kral Riamaşeşa mai-amana] bar[ış içindedirler].

§ 21.-22.-23. (*Tabletin bu bölümü kırıktır.*)

§ 24. [Eğer Riamaşeşa mai-amana ve Mısırlılar bu antlaşmanın hükümlerine uygun hareket etmezlerse, Mısır ülkesinin erkek] ve kadın tanrıları [ile Hatti ülkesinin erkek ve kadın tanrıları Mısır ülkesinin Kralı, Büyük Kral, Riamaşeşa mai-amana'nın tohumunu yok etsinler!

§ 25. [Eğer Riamaşeşa mai-amana] ve Mıs[ır]lılar [bu antlaşmayı korurlarsa,] yemin tanrıları onları korusunlar ve yüzlerini [güldürsünler!]

§ 26. [Bu gümüş tablette yazılı hükümleri koruyanı Mısır ülkesinin] büyük [tanrıları ile Hatti ülkesinin büyük tanrıları yaşatsın ve onu] evleri ile, ülkesi ile ve hizmetkârları ile sağlıklı yapsınlar!

§ 27. [Mısır ülkesinin] büyü[k] tanrıları [ile Hatti ülkesinin büyük tanrıları bu gümüş tablette yazılı hükümleri çiğneyeni, evini, ülkesini ve hizmetkârlarını yok etsinler!]

§ 28-29. *Mısır'dan Anadolu'ya gönderilen antlaşma metninde bulunmamaktadır.*

§ 30. *Mühürlerin lejantları:*

[Ramses'in] mühr[ü]

[Amun'un ?] mührü.

Ek- 3

Mısır Firavunu II. Ramses'in Hitit Kralı III. Hattuşili'ye Gönderdiği Uluslar arası Mısır - Hitit Antlaşması İle İlgili Mektup

Antlaşma metni taraflar arasında teati edilen birer gümüş tablet üzerine yazıldığı için mektupta antlaşmadan "Gümüş Tablet" diye söz edilmektedir.

(.....ve kardeşinin bana aşağıdaki gibi yazdığı konuya gelince:)

"(Kardeşim için gümüş tableti hazırlattım) ve ona gönderdim, (sen) de (gümüş tableti hazırlat) ve bana gönder, onları Hatti ülkesinin tanrıları ile Mısır ülkesinin (tanrılarının önüne koyalım"- kardeşim bana böyle yaz)dı. İşte kardeşimin (benim için hazırlattığı) gümüş (tableti habercilerin) elçilerin (getirince çok sevindim.)

(İşte, şimdi onun üzerindeki bütün sö)zleri (işittim ve) (gümüş tableti asi)l kişiler ile fa(kir) kişiler önünde (tanrıların önüne) koydum ve (Mısır ülkesinin insanlarına onun üzerindeki) bütün antlaşmaları (din)lettim, (ve) kardeşimin benim için hazırlattı (ğ) (gümü)ş (tableti Heliopolis kentinin Güneş Tanrısının önüne koydum).

(Ve ben gümüş tableti M)ısır (ülkesinin) bü(yük) tanrıları önüne (koydum). A(rtık) (kardeşimin bana ett)iği (bütün teklifleri uyguladım); ben de gümüş bir tablet hazırlatacağım(v)e gümüş tableti kar(deşime) göndereceğim (ve kardeşim) onun üzerindeki bütün sözleri Hatti ülkesinin (insanlarına dinlet)sin, sen de onu Hatti ülkesinin tanrılarının önüne koy!

(Güneş Tanrısı ile Fırtına Tanrısı, benim tanrılarım ve) kardeşimin tanrıları bizim) güzel (barışımızı) gümüş (tablet üzerinde sulh temini için yarattığımız güzel ilişki-ye uygun olarak) bizim güzel (kardeşliğimizi) aramızda sonsuza dek geliştiresinler!) Kardeşime (şöyle söyle): Kardeşimin bana aşağıdaki gibi yazdığı konuya gelince: "Kardeşim ikimizi ilgilendiren konuyu işitsin; 'Kardeşim bana buluşacağımız yer hakkında bütün tekliflerini yapsın.'" Kardeşim bana böyle yazdı. (İşte kardeşimin bana söylediği

bu teklif çok, çok iyidir. Güneş Tanrısı ile Fırtına Tanrısı (ve benim tanrılarım ile kardeşimin tanrıları kardeşimin) kardeşini sevmesini sağlasınlar, kardeşim) bana gelsin ve beni ziyaret için yapılan gü(zel) (teklifi uygulasin!) Biri diğ(eri)ne (gelsin ve biri diğ(erinin) yüzüne (baksın kralın) taht(ın)da bulunduğu yerele. Ben Mısır'ın kralı Büyük Kral, Hatti ülkesinin kralı, kardeşim Büyük Kralı görmek, onun yüzüne bakmak ve onu ülkemde karşılamak için Kin(hhi ülkesine) gideceğim. Kardeşime şöyle (söyle): Kardeşimin (ba)na aşağıdaki gibi(yazdığı) konuya gelince: Kardeşin kral sa(na) gelmek istiyor. Kardeşin kral seni ziyaret etmek konusundaki güzel teklifi uygulamak istiyor. Kardeşin (ülken)de (kardeşinin yüzüne bakmak için yanına) gelmek istiyor."

Bu tabletin devamı kırıktır.

Ek- 4

II. Ramses'in III. Hattuşili'ye Gönderdiği Mektup

Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, Güneşin oğlu Ri-amaşeşa mai-amana, Mısır ülkesinin kralı Büyük Kral Waşmuaria Şatepnaria şöyle [der]:

(Kardeşim) Hatti ülkesinin (kral)ı Büyük Kral (Hattu)şi[li'ye söy]le:

İşte ben (kard)eşin, Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral, iyiyim. Sen kardeşim (de) iyi olasın!

Kardeşime şöyle (söyle): (Kardeşimin) bana kız kardeşi Matanazi hakkında aşağıdaki gibi yazdığı konuyu gelince: "Kardeşim bana onun doğurabilmesi için ilaç hazırlayacak bir adam göndersin." Kardeşim bana böyle yazdı.

Kardeşime şunu (söylemek isterim): Bak, kardeşimin kız kardeşi Matanazi, kardeşin kral onu tanıyor. O ellilik ya da altmışlık bir kadındır. Bak, elli ya da altmış yaşında bir kadını doğurtmak için ilaç yapmak olanaksızdır.

Gerçekten Güneş Tanrısı ile Fırtına Tanrısı (onun hatırı için) sihirli bir tedavi ile etkili olabilirler. Kardeşimin kız kardeşi için (eskiden de böyle bir tedavi) etkili oldu. Ben, kardeşin kral, yetenekli bir si[hir] rahibi ile yetenekli bir (hekim) göndereceğim. Onun doğurması için bir ilaç yapacaklar.

İşte kardeşime bu habercimin (elçimin) eliyle bir hedi(ye) gönderdim.

[.....] kral kotonundan (manto giysileri)

[.....]1 kral kotonundan tunikalar.

Ek- 5

II. Ramses'in Kraliçe Puduhepa'ya gönderdiği mektup

Fırtına tanrısının sevdiği Anhara'nın kardeşi, Heliopolis kentinin kralı ve tanrısı, Güneşin oğlu Riamaşeşa mai-amana, Insibya nib-tawa Waşmuaria Şatepnaria şöyle (der): Hatti ülkesinin kraliçesi, Büyük Kraliçe Puduhepa'ya söyle:

İşte, kral iyidir. Evlerim iyidir, kraliçeler iyidir, kralın oğulları iyidir. Askerlerim iyidir, atlarım iyidir, arabalarım iyidir, bütün ülkelerim içinde (her şey) çok, çok iyidir: Sen Hatti ülkesinin kraliçesi, (Büyük Kraliçe) (de) iyi olasın, evin (iyi) olsun, oğulların iyi olsun, insanların (İyi ols)un ve ülkelerin içinde her şey çok, ço[k] iyi olsun.

Şöyle (söyle): Kralın veziri W[aşmuari]anahta ile Hatti (ülkesinin) habercisi (elçisi) Piqaşti bana geldiler; Onlar (kralın) bulunduğu yere vardılar ve senin bana yazdığın bütün konular dinlendi. (Bana yazdıklarına) uygun olarak [.....] (S)en yazdın..... [.....] İşte Tarhuntaşşa ülkesinin kralı için ilaç hazırlamak üzere yazıcıyı ve [Pariamah]u'yu gönderdim sizin bana şöyle yazdığınız gibi: "Bize bir yazıcı (ve) doktor (gönder!)"ve (onun kralın) bulunduğu yere (bütün ilaçlarla birlikte gitmesini emrettim). O sizin yanınıza vardığı zaman (o gün) orada bulunan bu (iki doktor) (iş) bıraksınlar ve (onları o gün) Mısır ülkesine (gönder). Bak, senin yazdıklarını işittim. Ve [..... yazdığın bu planı hemen yazıcı ve kral doktoru (bu anda senin için) ilaçları (hazırlamak üzere) Hattuş(a) ya yola çıktı...

Ek- 6

Evlenme Konusunda II. Ramses'in Kraliçe Puduhepa'ya gönderdiği mektup

III. Hattuşili ile II. Ramses çağındaki mektuplaşmaların önemli bir kısmını Hattuşili'nin bir kızı ile Ramses'in evlenmesi oluşturmaktadır. MÖ 1246 yılında Hattuşili'nin kızı ile evlenen Ramses'in son araştırmalara göre, bir Hitit Prensesi ile daha evlendiği anlaşılmaktadır.

Evlenme konusunda Ramses'in Kraliçe Puduhepa'ya bir mektup daha göndermiştir. Mektupta gelinin başına sürülecek iyi kokulu yağın gönderilmesi vurgulanmaktadır. Bilindiği gibi bu çağda gelinin başına iyi kokulu yağın dökülmesi nişan töreninin önemli bir kısmını oluşturuyordu.

Mektup şöyledir:

Amon'un sevgilisi, Güneşin oğlu, Mısır kralı Büyük Kral Ramses şöyle der, Hatti ülkesinin kraliçesi, Büyük Kraliçe Puduhepa'ya söyle:

İşte ben, kardeşin iyiyim. Evlerim, oğullarım, ordularım, atlarım, arabalarını iyidir.

Ülkemde büyük ölçüde iyilik vardır. Sen, kız kardeşim de iyi olasın! Evlerin, oğulların, orduların, adarın, arabaların iyi olsunlar! Asillerin iyi olsunlar! Ülkende büyük ölçüde iyilik olsun.

Kız kardeşime şöyle söyle:

İşte, habercilerim (elçilerim), kız kardeşimin habercileri (elçileri) ile birlikte bana geldiler. Onlar bana kız kardeşimin, Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kralın iyiliğim

bildirdiler. Onlar bana kız kardeşimin iyiliğini, kız kardeşimin oğullarının iyiliğini, ülkelerinin iyiliğini bildirdiler.

Kardeşimin, kız kardeşimin iyilik haberlerini alınca çok sevindim ve şöyle dedim: "çok şükür iyidirler".Kız kardeşimin bana gönderdiği mektubu gördüm ve Hatti ülkesinin Büyük Kraliçesi kız kardeşimin pek güzel bir biçimde yazdığı konuları işittim.

Kız kardeşime şöyle söyle: Kardeşim Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral bana şöyle yazdı:"Kızımın başına iyi kokulu yağ dökerek kişileri gönder! Onlar onu Mısır kralının, Büyük Kralın evine götürsünler!"

İşte kardeşim bana böyle yazdı. Kardeşimin bana bildirdiği bu karar çok ve pek çok güzeldir. Mısır'ın tanrıları ile Hatti'nin tanrıları iki büyük ülkeyi sonsuza dek bir ülke olarak birleştirmek için bizi bu karara sevk ettiler.

Çoğu kırık olan bazı mektuplardan Hitit tarafının Mısır sarayında Hitit Prensesi'ne özel bir yer verilmesinde ısrarlı olduğu anlaşılmaktadır. Gerekçe olarak, onun çok iyi yetiştirildiği ifade edilmektedir. Bunun üzerine Ramses mealen şöyle demektedir:

"Bir kraliçenin deneyimine ve terbiyesine sahip olan bir kadın benim ünümü arttıracak ve ülkem için faydalı olacaktır".

Ek- 7

Mısır Kraliçesi Naptera'nın Hitit Kraliçesi Puduhepa'ya Gönderdiği Mektup

Mısır ülkesinin Büyük Kraliçesi Naptera şöyle (der): Hatta ülkesinin Büyük Kraliçesi Puduhepa'ya söyle: Ben kız kardeşin, iyiyim. Ülkem (de) iyidir. Sen, kız kardeşim (de) iyi olasın. Ülken de iyi olsun. İşte senin kız kardeşimin, nasıl olduğumu sormak için ve Büyük Kral, Mısır ülkesinin kralı ile Büyük Kral, Halli ülkesinin kralı arasındaki iyi barış ile iyi kardeşlik ilişkisinin varlığı dolayısı ile bana yazdığımı işittim.

Güneş Tanrısı ile Fırtına Tanrısı senin başını yüceltecekler. Güneş Tanrısı barışı geliştirecek. Büyük Kral, Mısır ülkesinin kralı ile kardeşi Büyük Kral, Hatti ülkesinin kralı arasındaki iyi kardeşliği sonsuza dek koruyacak; ben de seninle barış içindeyim. Sen kız kardeşimle aynı biçimde kardeş olduk. İşte sana, kız kardeşime, senin için, selamlama hediyesi olarak bir hediye gönderdim.

Sen, kız kardeşim, kralın habercisi Parihnawa'nın eliyle gönderdiğim hediye bilisin: Boyun için bir (kolye); çok renkli, saf altından, 12 telden oluşmuş, ağırlığı 88 şekel; 1 tane çok renkli MAKLALU giysisi, kral kalitesi, 1 tane çok renkli koton tunika, kral kalitesi; 5 adet çok renkli koton giysi, iyi kalite ince (iplikten), 5 adet çok renkli kolon tunika, iyi kaliteli ince (iplikten). Bütün giysilerin toplamı: 12 koton giysi.

Ek- 8

Mısır Kraliçesi Tuya'nın Hattuşili'ye Gönderdiği Mektup

Mısır ülkesinin kralı, (Büyük Kralın annesi) Tu(ya) şöyle (der): (Hatti) ülkesinin kralı (kardeşim) Büyük Kral (Hattuşili'ye söyle):

Be(n kız kardeşin iyiyim ve) sağlık durumum ço(k çok) iyidir;
Oğlum, Mısır ülkesinin kralı, kardeşin Büyük Kral da çok iyidir, oğulları ve ülkeleri (de) ço(k, çok) iyidir.

Sen kardeşim (de) (çok, çok) iyi olasin. Evlerin (de) (iyi olsunlar,) oğulların (da) iyi olsunlar,(ülken) de (çok, çok iyi olsun)!

İşte (Hatti ülkesinin kralı, kardeşim,) Büyük Kral (sağlığını sormak için) bana yazdı. Güneş Tanrısı ile (Fırtına Tanrısı) ve Mısır ülkesinin (tanrıları ile Hatti ülkesinin tanrıları) kardeşimin sağlığı ile ilgilensinler); Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral ile kardeşi Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral (arasındaki barışı ve kardeşliği sonsuza dek gelişt)tirsinler! (Onlar) (Mısır ülkesinin kralı, büyük kral ile kardeşi) (Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral,) (Hattuşili'nin yıllarını uzatsınlar). (Onlar) iki kral (güzel barış) (ve güzel kardeşlik içinde sonsuza dek kalsınlar!)

(İşte, kardeşime) bir selamlama hediyesi olarak (kardeşim için Mısır ülkesinin kralı kardeşinin Büyük Kralın habercisi Parihnava'nın eliyle bir hediye gönderdim.)

(Ağırlığı.....şekel olan iyi kaliteli) altından 1 kadeh, 1 koton giysi, kral kalitesi, (çok renkli), 1 koton Tunika, (kral kalitesi, çok renkli).

Ek- 9

Hitit Kral ve Kraliçelerinin Mühür Baskıları

Maşathöyük'te Bulunan Bir Mektup Üzerindeki
III. Tuthaliya ile Kraliçe Şatatuhepa'nın Mühür Baskısı

II. Murşili'ye Ait Üç Mühür Baskısı

II. Muwattali'ye Ait Mühür Baskısı

III. Muşili'ye Ait Kilden Bulla Üzerindeki Mühür Baskısı

Solda Kraliçe Puduhepa'ya Ait
Mühür Baskısı

Sağda IV. Tuthaliya ve
Annesi Puduhepa'ya Ait Mühür Baskısı

Maşat'ta Bulunan Orta Hitit Çağı'na Ait Bir Hiyeroglif Mühür Baskısı

II. Şuppiluliuma ve Tavananna'ya Ait Mühür Baskıları

Ek- 10**Hititli Soylu Çiftin Evliliklerini Görüntüleyen Bitik Vazosu'nun
“Yüz Görümü” Sahnesi**

Burada güvey gelinin duvağını açıyor. M.Ö. 1600 sıraları.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

[Ekrem Akurgal (2002), *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Yay., Ankara, 132]

ÖZGEÇMİŞ

31.10.1981 tarihinde Afyon'da doğdu. Anne ve babasının öğretmen olması sebebiyle ilk ve orta öğrenimini Konya'da, lise eğitimini Denizli'de tamamladı. 1998 yılında Denizli Cumhuriyet Lisesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde lisans eğitimine başladı ve 2002 yılında bölüm birincisi olarak mezun oldu. 2004 yılından itibaren Pamukkale Üniversitesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak çalışmakta ve akademik hayatına devam etmektedir.